

miljøpartiet
de grønne

ARBEIDSPROGRAM

2013

2017

INNSTILLING FRA
PROGRAMKOMITEEN

01.02.2013

Førord

Arbeidsprogramkomiteen legger med dette fram sin endelige innstilling til arbeidsprogram for Miljøpartiet De Grønne i perioden 2013-2017.

Etter at den foreløpige innstillingen ble lagt fram 15.10.12 har komiteen mottatt 30 hørings svar fra lag og grupper i partiet og Grønn ungdom, og 26 hørings svar fra enkeltpersoner. Mange har lagt ned et stort arbeid i å komme med forslag til forbedringer av programmet. På bakgrunn av innspillene vi har fått er det gjort større eller mindre endringer i de fleste av kapitlene i programmet.

Komiteen vil takke alle som har deltatt i høringsprosessen for innsatsen. Debatten i partiet har ført til mange og viktige forbedringer i innstillingen vi nå legger fram.

Komiteen har bestått av åtte medlemmer og seks varamedlemmer. 4. vara Kristin Eriksen trakk seg fra vervet 18.8. Etter dette har komiteen hatt følgende medlemmer:

John Hille, Nord-Trøndelag (leder)	1. vara Tore Bergum, Hordaland
Bente Bakke, Akershus	2. vara Bjørn Økern, Nordland
Vidar Hillesland, Oslo	3. vara Lars Thore Fadnes, Hordaland
Linda Innbjør, Oslo	4. vara Ingebjørg Øveraasen, Hedmark
Svein Anders Noer Lie, Troms	5. vara Tormod Burkey, Oslo
Ingrid Liland, Oslo	
Tor Øyvind Westbye, Sogn og Fjordane	
Ellen Marie Winther, Finnmark	

Komiteen har hatt fire todagers møter. For øvrig har arbeidet blitt gjort gjennom løpende utvekslinger per e-post og telefon, både i første fase og i forbindelse med høringsrunden. Den endelige innstillingen er vedtatt på møte 12.-13. januar 2013, da med forbehold for enkelte spørsmål som er avklart ved seinere e-postavstemning.

På et fåtall punkter har komiteen en delt innstilling. Det vil si at like mange medlemmer har ønsket å inkludere et punkt i innstillingen som det motsatte. Disse punktene er kursivert i innstillingsteksten. På fem punkter har komiteen valgt å stille opp to eller tre alternative forslag uten å komme med egen innstilling. Det er to dissenser: én fra medlemmene Bakke og Innbjør som gjelder innledningen til Del 2 og kapitel 2.1, og én fra 1. varamedlem Bergum som gjelder et punkt i kapitel 3.5. For øvrig er innstillingen samlet.

Landsmøtet 2012 vedtok dette om behandlingen av den endelige innstillingen fra programkomiteen: *«Fylkes- og lokallag som framleis ikkje er nøgde med innhaldet i denne [innstillinga] kan koma med framlegg til endringar innan seks veker før landsmøtet 2013. Det er ikkje høve til å koma med endringsframlegg under sjølve landsmøtet»*. Landsmøtet 2013 holdes 26.-28. april. Det innebærer at endringsforslag til programmet må sendes partisekretariatet senest 15. mars.

For arbeidsprogramkomiteen, 02.02.2013

John Hille

Innhold

Del 1: Vårt felles livsgrunnlag	3
1.1 Klimaendringer	4
1.2 Grønn energipolitikk	6
1.3 Bærekraftig samferdsel	8
1.4 Naturmangfold og arealforvaltning	11
1.5 Giftfritt miljø	13
1.6 Bærekraftig landbruk	15
1.7 Bærekraftig sjøbruk	17
1.8 Dyrevern	19
Del 2: Grønn økonomi	22
2.1 Økologisk økonomi	23
2.2 Demokratisk økonomi	26
2.3 Grønn næringsutvikling	27
2.4 Oljemilliarder til omstilling	29
2.5 Finans- og pengepolitikk	30
2.6 Skatte- og avgiftspolitik	32
2.4 Velferd og arbeidsliv	33
Del 3: Hverdagslivet	36
3.1 Levende byer og bygder	37
3.2 Boligpolitikk	39
3.3 Skole og oppvekst	40
3.4 Mangfold i kulturlivet	43
3.5 En bedre helsepolitikk	44
3.6 Omsorg og rehabilitering	47
3.7 Frivillig arbeid	49
3.8 Likeverd	49
Del 4: Stat og borgere	52
4.1 Demokrati og deltagelse	52
4.2 Sivilsamfunnet	54
4.3 Fri kunnskapsutvikling	55
4.4 Digitale rettigheter	56
4.5 Justispolitikk og beredskap	57
Del 5: Norge i verden	61
5.1 Et styrket FN	61
5.2 Internasjonal økonomi og handel	62
5.3 Utvikling og bistand	63
5.4 Internasjonal konflikthåndtering - ikkevold	64
5.5 Forsvar og sikkerhetspolitikk	65
5.6 Innvandrings-, flyktning- og asylpolitikk	66

1. Vårt felles livsgrunnlag

Miljøpartiet De Grønne går til valg på et politisk program som peker ut en ny, økologisk bærekraftig og framtidsorientert samfunnsutvikling for Norge. De Grønne har fokus på livskvalitet for alle, framfor et stadig økende konsum. Vi ønsker at Norge skal vise i praksis at et bærekraftig samfunn er en positiv mulighet - til beste for alle. En framtidsrettet politikk krever nytenkning og endringer innen mange områder.

I dag er vårt livsgrunnlag på jorda kritisk truet. Menneskelig aktivitet fører til at andre arter utryddes i et raskere tempo enn noen gang tidligere i historien. Menneskeskapte giftstoffer er spredt tvers igjennom det globale økosystemet. Ressursgrunnlaget vårt trues gjennom overbeskatning og ikke-fornybare ressurser utnyttes slik at vårt livsmiljø ødelegges av forurensing. Den pågående globale oppvarmingen fører til akselererende nedsmelting i polområdene og en økt frekvens av ekstremvær, som tørke eller flom, fører til tap av jordbruksland og drikkevann. Livet i havet trues på grunn av oppvarming og forsurening, mens jordens befolkning er avhengig av et levende hav for tilstrekkelig matforsyning

Denne alvorlige situasjonen krever handling i alle land og godt internasjonalt samarbeid. De Grønne vil likevel ikke vente på global enighet, men vil benytte Norges særegne posisjon - både økonomisk og politisk - til å utvikle oss som et foregangsland. Det krever at vi kutter våre klimagassutslipp og bygger et klimanøytralt samfunn med framtidsrettede energiformer, mindre sløsing med viktige ressurser og vern av naturmangfoldet. Vi tar viktige internasjonale miljøforpliktelser på alvor og vil stanse utslipp som truer helse og miljø.

Både økende folketall og økende forbruk bidrar til at vi belaster naturen mer. I Norge er det viktig å redusere ressursforbruket og velge en mer miljøvennlig livsstil. Både global rettferdighet og solidaritet med kommende generasjoner krever et mer bærekraftig forbruksmønster. Samtidig har ny teknologiutvikling og utprøving og igangsetting av fornybare energiproduksjon en viktig plass. Vi må frigjøre oss fra avhengigheten av fossil energi, som både gir store miljøproblemer og er en begrenset ressurs som uansett må erstattes med andre energiformer.

Føre-var-prinsippet og prinsippet om at «forurenser betaler» for miljøødeleggelser er godt forankret i norsk lov og internasjonale avtaler. Det er på tide å gjøre prinsippene og lovverket om til praktisk politikk. Det betyr at vi skal kutte klimagassutslippene og stoppe utslipp av miljø- og helseskadelige kjemikalier gjennom å øke kostnadene for slik forurensing.

De Grønne vil omgjøre Finansdepartementet til Bærekraftdepartementet (BKD). Departementet skal pålegges å se økonomisk politikk i sammenheng med virkningene på klima og miljø, og det skal ha myndighet til å samordne slik at alle sektorer trekker i bærekraftig retning. Omstilling til et framtidsrettet grønt samfunn er avhengig av nytenkning og aktiv innsats som inkluderer og engasjerer næringsliv, organisasjoner og hver enkelt av oss. Staten og kommunene må oppmuntre og skape gode vilkår for andre aktørers innsats, og lære av deres ideer og erfaringer.

De Grønne går inn for å oppgradere FNs miljøprogram til en egen FN-organisasjon (på linje med Verdens helseorganisasjon) slik at det internasjonale miljøarbeidet få større autoritet og mer forutsigbar finansiering.

42

43 **1.1 Klimaendringer**

44 Den pågående globale oppvarmingen av både atmosfære og havområder krever raske og
45 kraftfulle tiltak. Klimautviklingen med påfølgende brå nedsmelting i polområdene krever
46 handling i alle land og internasjonalt samarbeid. Norge kan ikke vente på global enighet før vi
47 kutter klimagassutslipp.

48 Konkrete tiltak og aktive handlingsvalg er viktigere enn noen gang for å stoppe pågående
49 klimaendringer. Både politisk fastsatte reguleringer og den makten vi alle har gjennom å velge
50 miljøvennlige framfor forurensende løsninger i våre hverdagsliv, er viktige deler av løsningen.

51 Den sterke økonomiske veksten i Norge er bygget på en stadig økende utvinning av fossile
52 ressurser. Med dagens alvorlige klimasituasjon er dette en farlig utvikling både for oss og for
53 resten av verden. De Grønne vil benytte våre naturgitte forutsetninger for produksjon av
54 fornybar energi og vår økonomiske handlekraft til å endre vår fossilstyrte økonomi. Norge
55 skal gå foran og vise vei mot et karbonnøytralt samfunn. I denne politikken er både en
56 bevisstgjøring i befolkningen om jordens ressurs- og miljøsituasjon, samt praktiske politiske
57 løsninger nødvendig for å nå målet.

58 Klimaendringene påvirker hele samfunnet, og områder som helse, samfunnssikkerhet,
59 primærnæring og vår natur berøres. Det er et stort samordningsbehov hvis vi skal makte å
60 respondere med helhetlige løsninger. Klimaendringene skjer nå i svært raskt tempo og det er
61 nødvendig med et mye større fokus og myndighetsmakt. for å ivareta miljøhensyn.

62 Det viktigste Norge skal gjøre innenlands er å trappe ned petroleumsvirksomheten. Fossile
63 ressurser er begrenset og disse bevares best under bakken. Framtidens industriutvikling er
64 ikke bygget på utvinning av fossile ressurser, og De Grønnes klimapolitikk vil skape
65 vekstmuligheter for klima-smart industri. Vi vil ha kraftfulle satsinger på ny, bærekraftig
66 næringsvirksomhet som overtar oljeindustriens overlegne rolle. Utvinning av petroleum må i
67 framtiden bare skje for å lage produkter som kan gjenvinnes eller resirkuleres. Eksport av olje
68 og gass gir årlig utslipp som er ti ganger større enn Norges egne, samtidig som utvinningen
69 står for over en fjerdedel av våre egne utslipp.

70 De Grønne tar de viktigste globale utfordringene på alvor og vil gjøre Norge til et
71 foregangsland. Gjennom informasjonsarbeid og større muligheter for oss alle til å ta grønne
72 verdivalg, endrer vi samfunnsutviklingen i en positiv retning. Dagens klimapolitikk, der
73 kvotekjøp er det viktigste tiltaket, fungerer ikke etter hensikten. Resultatet så langt er
74 «billigsalg på forurensing» innenfor dette systemet.

75 Uansett hvor raske og dype utslippskutt verden gjennomfører, vil vi merke betydelige effekter
76 av klimaendringene framover. De Grønne vil styrke beredskaps- og klimatilpasningsarbeid
77 både innenlands og i bistanden til andre land.

78 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 79 1. Utforme en radikal visjon for samfunnsutviklingen som baseres på bærekraftige
80 løsninger. Dette innebærer en omlegging fra en oljebasert til en fornybarbasert
81 energi- og økonomipolitikk i Norge. Slik vil vi gjøre Norge til et foregangsland som
82 viser at et klimanøytralt, godt og framtidsrettet samfunn er mulig.
- 83 2. Omgjøre Finansdepartementet til et Bærekraftdepartement (BKD) med overordnet
84 myndighet til å samordne slik at alle sektorer trekker i bærekraftig retning.

- 85 3. Innføre en klimalov som lovfester overordnede klimamål og sørger for gradvis
86 reduksjon av nasjonale klimagassutslipp gjennom et karbonbudsjett.
- 87 4. Endre navn på Olje- og energidepartementet til Klima- og energidepartement med
88 vektlegging av fornybar energiproduksjon og energisparing.
- 89 5. Kutte Norges klimagassutslipp med minst 40 % innen 2020 og 90 % innen 2050.
- 90 6. Inkludere utslipp av CO₂ i forurensingsloven.
- 91 7. Målrette en del av avkastningen i Statens pensjonsfond utland til forskning og
92 investering innen energi, infrastruktur, klimatilpasning og grønt næringsliv i Norge.
- 93 8. Målrette en betydelig del av kapitalen i Statens pensjonsfond utland til forskning og
94 investering innen energi, infrastruktur, klimatilpasning og grønt næringsliv i de
95 fattigste og mest klimasårbare delene av verden.
- 96 9. At Norge, i tillegg til å delta i FNs klimaforhandlinger, også arbeider i andre
97 internasjonale fora og bilateralt for å oppnå kutt i klimagassutslipp globalt. Norge
98 skal støtte at klimatiltak globalt håndteres gjennom FNs klimafond.
- 99 10. Oppgradere FNs miljøprogram til en egen FN-organisasjon, lik Verdens
100 helseorganisasjon, for å skape forutsigbarhet i FNs miljøarbeid.
- 101 11. At støtte til klimatiltak i lavinntektsland i større grad skal komme gjennom FNs
102 klimafond og gjennom teknologioverføring. Slik skal Norge bidra med støtte til
103 utslippskutt og klimatilpasning utover bistandsbudsjettet.
- 104 12. At Norge tar medansvar for det stadig økende antallet mennesker som blir
105 flyktninger på grunn av ulevelige klimaforhold. Norge skal arbeide for at
106 klimaflyktninger får flyktningstatus etter FNs flyktningkonvensjon.
- 107 13. At Norge avstår fra å delta i internasjonale klimakvotesystemer. Så lenge Norge
108 likevel deltar i internasjonale klimakvotesystemer, skal vi arbeide for at disse får et
109 tydelig tak på antall kvoter, og for at taket skal trappes raskt ned.
- 110 14. Redusere utvinningstempoet på eksisterende olje- og gassfelt med 50 % innen 2020,
111 med sikte på å avvikle petroleumsvirksomheten fullstendig innen 20 år.
- 112 15. Avvikle all subsidiering av petroleumsideindustri.
- 113 16. Stanse all videre leting etter olje og gass på norsk sokkel.
- 114 17. Øke avgiften på CO₂-utslipp fra petroleumssektoren til kr 1000 per tonn, og bruke
115 inntektene til utslippsreducerende tiltak også i fastlandsindustrien.
- 116 18. Stenge og nedmontere gasskraftverkene på Kårstø og Mongstad. Gå inn for å,
117 avslutte det norske CO₂-fangstprogrammet og overføre satsningen til havvind og
118 andre fornybare energikilder
- 119 19. Trekke Statoil ut av all virksomhet med ukonvensjonelle olje- og gasskilder som
120 oljesand og oljeskifer, samt prosjekter i Arktis. Vi vil arbeide for et strengere
121 internasjonalt regelverk for drivstoffkvalitet som forbyr produkter fra
122 ukonvensjonelle ressurser.
- 123 20. At areal- og ressursforvaltningen skal ta hensyn til pågående klimaendringer, og
124 øke innsatsen for klimatilpasning innen infrastruktur, matproduksjon og generell
125 beredskap.

126 21. At det norske klimagassregnskapet skal utvides slik at det også viser hvor store
127 utslipp norsk forbruk forårsaker i andre land, til havs og i internasjonalt luftrom. Det
128 må avsettes nødvendige midler til å få fram mest mulig pålitelige beregninger av vår
129 påvirkning på det globale klimaet.

130 *Se også blant annet kapittel 1.2, 1.3, 2.1, 2.3 og 2.4.*

131 **1.2 Grønn energipolitikk**

132 Norge har et svært godt utgangspunkt for overgangen til en fornybar framtid, som eneste land
133 på det europeiske fastlandet der over halve energiforsyningen allerede er fornybar. Andelen
134 må likevel økes raskt. Bare for å oppfylle EUs fornybardirektiv må den opp i 67 % innen
135 2020.

136 Potensialet for energieffektivisering er stort, både i bygninger, industrien og selve
137 kraftsystemet. Vi kan frigjøre elektrisitet som vi blant annet trenger til å drive morgendagens
138 bilpark. De Grønne ønsker en betydelig sterkere satsing på energisparing i bygninger, sammen
139 med økt bruk av fornybare energikilder som solkraft, solvarme, jordvarme og sjøvarme.

140 Noe av den fossile energibruken i industrien og transportsektoren kan lettere erstattes av
141 bioenergi enn av elektrisitet. Vi vil derfor ha et eget program for økt produksjon og bruk av
142 biogass, og utnytte hogstavfall som energiresurs. Hvor mye annen bioenergi det er ønskelig å
143 bruke må vurderes i lys av konsekvenser for karbonlagring i skogen og naturmangfold.

144 Tiltak for å redusere energibruken og snu vekk fra fossil energi må ha folkelig oppslutning for
145 å lykkes. Derfor er en sosial profil avgjørende samtidig som valgfriheten ikke må innskrenkes
146 mer enn nødvendig. De Grønne mener at et toprissystem på strøm kan være et sosialt
147 rettferdig og effektivt tiltak for å få ned strømforbruket. Det bør kombineres med utbygging
148 av et smart-grid (intelligent kraftnett) med variable priser.

149 Gjennom energieffektivisering kan vi frigjøre nok kraft i Norge til å erstatte mye av den
150 fossile energibruken. Samtidig lever vi i en verdensdel der fossile energikilder er langt mer
151 dominerende enn i Norge og der de fleste land har mindre fornybare ressurser. Ved å øke
152 produksjonen av fornybar kraft kan vi hjelpe andre land til raskere å avvikle kull-, gass- og
153 atomkraftverk.

154 De Grønne mener at Norge bør være villig til å inngå avtaler om kraftleveranser til naboland,
155 forutsatt at kraften faktisk erstatter fossil energi eller kjernekraft og ikke bidrar til å øke
156 energibruken. Vi vil ha en helhetlig nasjonal plan for alle fornybarsatsinger, slik at vi får
157 oversikt over hvordan denne industriutviklingen kan gjennomføres med minst mulig miljø- og
158 naturbelastninger. Det bør særlig tilrettelegges for energiproduksjon som medfører små
159 naturinngrep. Det kan være modernisering av vannkraftanlegg, havvind, jordvarme og bruk
160 av solenergi i fasader og tak.

161 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

162 1. At økologisk bærekraft, ikke økonomisk vekst, skal være det overordnede målet for
163 energipolitikken.

164 2. Prioritere energieffektivisering, som er den mest miljøvennlige erstatningen for
165 fossil energi.

- 166 3. Igangsette et program for energisparingstiltak i alle sektorer. Midlene Enova
167 disponerer til enøk-tiltak i bygg må økes vesentlig, og omfatte støtte til etterisolering
168 og andre energisparende tiltak i boliger.
- 169 4. Bruke midler fra en økt CO₂-avgift i petroleumssektoren til å støtte
170 energieffektivisering og -omlegging i industrien.
- 171 5. Opprette en gratis, desentralisert energirådgivningstjeneste for husholdninger,
172 finansiert gjennom Enova.
- 173 6. Prøve ut et toprissystem på strøm til husholdninger, der forbruk ut over et visst nivå
174 per person i husstanden blir pålagt vesentlig høyere avgift enn i dag. Om ikke et
175 toprissystem innføres, må elektrisitetsavgiften for alle husholdninger gradvis trappes
176 opp.
- 177 7. Stenge gasskraftverkene på Kårstø og Mongstad for godt og ikke tillate flere
178 fossilfyrte kraftverk i Norge.
- 179 8. Utarbeide en nasjonal plan for utbygging av ny fornybar energi. Planen skal sikre at
180 vi minst når målet i EUs fornybardirektiv og at utbygginger samtidig skjer på de
181 stedene der de vil gjøre minst skade på naturen.
- 182 9. Pålegge nettselskapene å gjennomføre de nødvendige oppgraderinger av strømmettet
183 for innfasing og benyttelse av ny fornybar energi.
- 184 10. Innføre et langt strengere tildelingsregime for grønne sertifikater. Disse bør bare
185 tildeles prosjekter som ikke er en trussel mot biologisk mangfold og estetiske
186 verdier.
- 187 11. Gi prosjekter med lokalt eierskap fortrinn ved tildeling av konsesjoner til nye
188 kraftproduksjonsanlegg.
- 189 12. Gi vertskommuner rett til konsesjonsavgifter også fra andre typer kraftverk enn
190 vannkraftverk.
- 191 13. Utrede en ordning der utbyggere av nye kraftverk må betale en kompensasjon for
192 naturinngrepene disse medfører, som kan benyttes til restaurering av ødelagt natur
193 andre steder.
- 194 14. Trappe opp moderniseringen av vannkraftverk slik at kraftressursene i eksisterende
195 magasiner utnyttes mer effektivt.
- 196 15. Innføre gunstige og langsiktig garanterte innmatingstariffer for husholdninger som i
197 perioder leverer strøm inn på nettet fra egne solceller, minivindmøller eller lignende.
- 198 16. Forsvare hjemfallsretten, og gjøre den gjeldende også for andre typer kraftverk enn
199 vannkraftverk.
- 200 17. Innføre hjemfallsrett også for småkraftverk, når fallretter skilles fra
201 grunneiendommene eller selskaper som grunneierne kontrollerer.
- 202 18. Øke produksjonen av biogass fra kilder som avfall, kloakk, husdyr- og fiskegjødsel
203 vesentlig.
- 204 19. Utrede grundig hvor mye trevirke fra ny hogst det er ønskelig å bruke til
205 energiformål. Mulighetene for å erstatte fossile brensel må vurderes i sammenheng
206 med hensyn til karbonlagring i skogen, naturmangfold og matproduksjon.
- 207 20. Satse sterkere på utbygging av vindkraft til havs, der utbygging ikke er i konflikt
208 med fiskerier og naturmangfold.

- 209 21. Bruke statens eierskap i Statoil og Statkraft til å pålegge selskapene en styrket og
210 målrettet satsing på fornybar energi, særlig havmøller og solenergi.
- 211 22. Tre alternativ:
- 212 a. At Norge samarbeider med naboland om regional, klimanøytral
213 energiforsyning, og at avtaler om faste leveranser av kraft må ha som
214 forutsetning at landene fører en offensiv politikk for å redusere egen
215 energibruk og utnytte egne fornybare energikilder. Øvre ramme for slike
216 avtaler om kraftleveranser bør være 30 TWh årlig.
- 217 b. At Norge samarbeider med naboland om regional, klimanøytral
218 energiforsyning, og at avtaler om faste leveranser av kraft må ha som
219 forutsetning at landene fører en offensiv politikk for å redusere egen
220 energibruk og utnytte egne fornybare energikilder.
- 221 c. At Norge samarbeider med naboland om regional, klimanøytral
222 energiforsyning, og at avtaler om faste leveranser av kraft må ha som
223 forutsetning at landene fører en offensiv politikk for å redusere egen
224 energibruk og utnytte egne fornybare energikilder. Norge skal arbeide for å
225 dekke opp deler av energitapet som andre land opplever når vi slutter med
226 eksport av olje og gass, med fornybar energi.
- 227 *Se også blant annet kapitel 1.2, 1.3, 2.1, 2.3 og 2.4.*

228 **1.3 Bærekraftig samferdsel**

229 Et grønt samfunn krever et bærekraftig transportsystem. Transport er en av de største kildene
230 til klimagassutslipp, forurensing, støy og naturinngrep. For å redusere miljøbelastningene er
231 det viktig å bremse veksten i selve omfanget av transport, ved å stanse forbruksveksten og
232 gjennom god arealplanlegging.

233 Transport er likevel både et gode og en nødvendighet. De Grønne vil konsekvent prioritere de
234 transportmåtene som belaster miljøet minst. Når det gjelder personreiser vil det si sykkel, tog
235 og annen lokal kollektivtransport. Innen godstransport vil det si tog og skip. De Grønne vil
236 satse langt sterkere på en mer effektiv kollektivtrafikk, og særlig på jernbane. Deler av Norges
237 oljeformue bør investeres i infrastruktur som skaper et effektivt og bærekraftig
238 samferdselssystem.

239 De Grønne ønsker en bærekraftig transportplanlegging som fremmer et helhetlig blick på
240 utfordringene i sektoren, framfor dagens system der planleggingen i stor grad gjøres av etater
241 som jobber med hvert sitt område. Målet for en god planlegging er å møte folks behov for
242 tilgjengelighet til arbeid, servicefunksjoner og andre aktiviteter, med minst mulig
243 miljøbelastning.

244 Det er store muligheter for å redusere utslippene fra transport med allerede kjent eller ny
245 teknologi. På kort sikt er mulighetene størst for personbiler og varebiler. Alle nye biler bør
246 snart være elektriske eller hybridbiler. Likevel vil bilene oppta areal og være ressurskrevende
247 å produsere. Derfor vil vi fortsatt prioritere kollektive løsninger. Også kollektive
248 transportmiddel som busser og ferger må i størst mulig grad elektrifiseres eller drives med
249 biogass.

250 Hver tredje kilometer vi tilbakelegger årlig går ikke innen Norge, men til og fra utlandet,
251 oftest med fly. Andelen øker raskt. Det er nødvendig å redusere utslippene fra flyreiser, ved å
252 bremse trafikkveksten.

253 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 254 1. Erstatte Nasjonal transportplan med en Nasjonal samferdselsplan. Et nytt Klima- og
255 energidepartement skal ha det overordnede planleggingsansvaret i samarbeid med
256 Samferdselsdepartementet.
- 257 2. Lage en ambisiøs statlig plan for investeringer i og tilskudd til effektiv og rimelig
258 kollektivtransport, som tar hensyn til regionale ulikheter og behov.
- 259 3. Åpne for at kollektivutbygging, inkludert nye jernbanestrekninger, kan finansieres
260 med statsgaranterte lån, uavhengig av årlige bevilgninger på statsbudsjettet.
- 261 4. Føre en differensiert samferdselspolitikk som skiller mellom byer og distrikter. Det
262 betyr blant annet at vi vil gjøre mer bruk av veiprising i sentrale strøk framfor
263 generelt økte avgifter på biler og drivstoff.
- 264 5. Lage prioriteringslister for storby-, småby-, landsbygd- og langdistansetransport
265 som viser hvilke transportmiddel som skal prioriteres.
- 266 6. Gi sykkeltransporten et nasjonalt løft. Det inkluderer en belønningsordning til
267 kommuner som bygger ut gode gang- og sykkelveinett, utbygging av sykkelveier
268 langs riksveinettet og gode fasiliteter for sykkelparkering ved jernbane- og
269 busstasjoner. Det skal være gratis å ta med sykkel på tog, og togselskap må være
270 påkrevd å ta hensyn til syklistene ved kjøp av nytt materiell.
- 271 7. Forby import av nye biler med ren bensin- og dieseldrift fra og med 2015.
- 272 8. Beholde og øke insentivene til å kjøpe helelektriske biler minst fram til 2020.
- 273 9. Stimulere til bildelingsordninger.
- 274 10. Bygge ut ladepunkt og hurtigladestasjoner for el-biler i høyt tempo over hele landet.
275 Alle bensinstasjoner skal ha hurtigladepunkt innen 2015.
- 276 11. Differensiere vrakpanten etter bilenes CO₂-utslipp, slik at det blir mer attraktivt å
277 vrake de mest forurensende bilene.
- 278 12. Begynne utbygging av en framtidsrettet jernbane ved å starte byggingen av en
279 høyhastighetsbane i neste stortingsperiode.
- 280 13. Bygge jernbane fra Fauske til Tromsø.
- 281 14. Øke det eksisterende jernbanenettets kapasitet både for person- og godstransport,
282 blant annet ved å legge flere og lengre kryssingsspor og dobbelspor på sterkt
283 trafikkerte strekninger. Utbygging av dobbeltspor og for høyere fart i Inter City-
284 triangelet bør fullføres innen 2023.
- 285 15. Øke kapasiteten ved jernbanens godsterminaler og øke antallet terminaler slik at
286 jernbanen kan konkurrere med lastebiltransport også på kortere strekninger enn i
287 dag.
- 288 16. Elektrifisere alle dieseldrevne jernbanestrekninger.
- 289 17. Stanse investeringer som øker kapasiteten i riksveinettet. Nye investeringer bør
290 begrenses til det som er motivert av klare miljø- eller sikkerhetshensyn. I stedet for å
291 bygge firefelts veier med midtrabatt bør det settes opp midtdele.

- 292 18. Stanse videre kapasitetsøkning ved flyplassene.
- 293 19. Oppløse Avinor og legge flytrafikken inn under politisk styring gjennom et nytt
294 Luftfartsverk.
- 295 20. Innføre en flyseteavgift på kr 600 på flygninger på hovedstrekninger innen Sør-
296 Norge og til utlandet.
- 297 21. *Utrede en ordning med omsettelige personkvoter for flyreiser til og fra utlandet,*
298 *alternativt en passasjeravgift på flyreiser utover et visst årlig omfang målt i*
299 *kilometer. Utredningen bør omhandle mulighetene for samarbeid med naboland for*
300 *å hindre potensiell omgåelse.*
301 *(Komiteen er delt i synet på dette punktet.)*
- 302 22. Fjerne ordningen med avgiftsfritt salg av alkohol på flyplasser.
- 303 23. Kreve at skip som ligger til kai skal forsynes med strøm fra land, og gjøre
304 nødvendige forsterkninger i strømmettet.
- 305 24. Innføre en støtteordning for drivstoffbesparende tiltak og overgang til mer
306 miljøvennlige drivstoff i skip, inkludert ferger og fiskeflåten.
- 307 25. At kommunene skal samarbeide om arealplanleggingen med omkringliggende
308 kommuner, med sikte på et samlet utbyggingsmønster som minimerer
309 transportbehovene.
- 310 26. Håndheve forbudet mot nye bilbaserte kjøpesentra, stimulere kommunene til å
311 bygge om eksisterende kjøpesentre og flytte mest mulig av detaljhandelen til
312 sentrum.
- 313 27. Styrke belønningsordningen for kollektivtiltak i de større byene med minst én
314 milliard kroner i året.
- 315 28. At staten skal dekke en fast andel av investeringene i infrastruktur for skinnegående
316 transport i storbyene.
- 317 29. Styrke samarbeidet mellom kommuner om bompengesystemer.
- 318 30. Stimulere kommunene til å gjøre bysentrum bilfritt.
- 319 31. At alle riksveier i byområdene med flere enn to felt skal ha kollektivfelt.
- 320 32. Innføre et nasjonalt personlig kollektivkort som skal gjelde for all kollektivtransport
321 i hele Norge.
- 322 33. Håndheve forbud mot tomgangskjøring strengere.
- 323 34. Sette i gang et program for å redusere bilbruken i de mindre byene.
324 Tilgjengeligheten for privatbiler må reduseres og det må bygges gang-, sykkelveier
325 og sykkelfelt.
- 326 35. Innføre en belønningsordning for fylkeskommuner som utvikler tilpassede og
327 fleksible kollektivtransporttilbud i distriktene, når det påvises at de fører til mindre
328 bilbruk.
- 329 36. Støtte produksjon av biogass og utbygging av infrastruktur for levering av raffinert
330 biogass til busstransport, særlig i distriktene der biogass er et aktuelt CO₂-nøytralt
331 alternativ for bussruter. I byene kan også busstrafikken delvis elektrifiseres
- 332 37. At også ferger og hurtigbåter skal drives med elektrisitet eller biogass der det er
333 mulig, subsidiært med naturgass. Staten må bidra med nødvendig støtte til

334 ombygginger og infrastruktur. Fergestrekninger skal beholdes framfor å bygge
335 undersjøiske tunneller, der den første løsningen er mest miljøvennlig.

336 *Se også blant annet kapittel 1.2, 1.3, 2.1, 2.3 og 2.4.*

337 **1.4 Naturmangfold og arealforvaltning**

338 Klodens økosystemer og naturmangfold er under økende press. Menneskelig aktivitet påvirker
339 og forbruker natur direkte gjennom både arealinngrep som overbeskatning av bestander og
340 naturressurser, hogst, nedbygging eller omgjøring av intakte økosystemer til artsfattige
341 produksjonsarealer. Kravet om økonomisk vekst og kortsiktig inntjening øker presset på
342 naturen. De indirekte inngrepene som følger av klimaendringer, havforsuring og annen
343 forurensing er like alvorlige. Når arter nå dør ut eller forflytter seg i et tempo langt utover det
344 naturlige, innebærer det dramatiske og til dels irreversible endringer av våre fysiske
345 livsbetingelser på jorda.

346 Sju milliarder mennesker kan ikke leve uten å påvirke naturen, men vi kan heller ikke leve
347 uten et mangfold av andre arter. I dag er hver fjerde art på jorda utryddingstruet. Både derfor
348 og av hensyn til naturens egenverdi er det nødvendig å redusere vårt økologiske fotavtrykk.
349 De Grønne vil arbeide aktivt for å fremme erkjennelsen av vår avhengighet både av intakte
350 arter og økosystemer, noe som vil bidra til at natur i mindre grad oppfattes og behandles som
351 en salderingspost.

352 Pågående klimaendringer endrer norsk natur uten at vi dag har oversikt over alle effekter.
353 Sårbarheten øker jo fortere klimaendringene finner sted. Gjennom arealplanlegging og
354 arealforvaltning kan vi ta valg som øker eller demper denne sårbarheten. De Grønne vil styrke
355 samfunnets evne til en bærekraftig arealplanlegging både nasjonalt, regionalt og lokalt.

356 De Grønne vil verne mer av norsk natur. Hittil er en betydelig del av høyfjellsnaturen vernet,
357 men lite av skogen og andre naturtyper der de økonomiske interessene er større. Samtidig som
358 vi verner mer av disse, er det viktig at de arealene som utnyttes blir drevet på måter som
359 bevarer og øker det biologiske mangfoldet. De Grønne mener at både jordbruk, skogbruk og
360 sjøbruk i større grad må drives etter økologiske prinsipper. Innsatsen for å gjenopprette
361 økosystemer som er ødelagt av forurensing eller inngrep må økes. I tillegg til å forvalte
362 arealene på bærekraftig vis, vil vi styrke innsatsen for å verne enkeltarter som er truet av
363 utryddelse.

364 Norge påvirker også indirekte internasjonal natur og mangfold, og De Grønne vil sette krav til
365 norsk virksomhet i utlandet, om at Norge ikke skal bidra til artstap og habitatsødeleggelse.
366 Dette gjelder ikke minst gjennom statseide selskaper og Statens pensjonsfond utland.

367 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 368 1. Ta truslene mot verdens naturmangfold på største alvor og fremme en økologisk
369 bærekraftig ressursutnyttelse både nasjonalt og internasjonalt. Hensynet til
370 naturmangfoldet må gå foran økonomiske og næringsmessige interesser.
- 371 2. Styrke og gjennomføre relevant nasjonal planlegging og regulering i tråd med FNs
372 konvensjon om biologisk mangfold.
- 373 3. At all arealforvaltning skal være helhetlig og kunnskapsbasert etter
374 naturmangfoldlovens bestemmelser, hvor blant annet prinsippene om samlet
375 belastning og føre-var er nedfelt.

- 376 4. Kreve at sårbarhetsanalyser i forbindelse med arealplanleggingen skal ta hensyn til
377 kommende klimaendringer. Dette er viktig for å sikre det biologiske mangfoldet for
378 framtiden.
- 379 5. Gå sterkere inn for restaurering av ødelagte økosystemer i Norge. og ivareta
380 naturtyper som er truet eller sårbare med hensyn til naturbruk, forvaltning og
381 arealplanlegging.
- 382 6. Etablere et nasjonalt prosjekt for opprydding og reetablering av økosystemer i
383 norske fjorder med spesielt henblikk på gjenetableringen av taeskoen langs
384 kysten, men også i kaiområder og videreutvikle dette til prosjekter internasjonalt.
- 385 7. Lage en nasjonal overordnet plan for å unngå en fragmentert miljøpolitikk der tiltak
386 for naturmangfoldet ser geografiske områder eller enkeltarter isolert.
- 387 8. Gjeninnføre øremerkede midler til ansettelse av miljøvernrådgivere i kommunene,
388 slik at man sikrer finansiering av og kontinuitet innen disse viktige
389 forvaltningsoppgavene på kommunalt nivå.
- 390 9. Styrke overordnet koordinering og kvalitetssikring der forvaltningsmyndighet er
391 håndtert på kommunalt og fylkesnivå for å sikre at vedtak på liten skala fremmer
392 målsetninger på større skala, for eksempel når det gjelder bygging i strandsonen.
- 393 10. At forbudet mot å jakte på eller forstyrre dyr i yngle- og hekketid skal omfatte alle
394 dyr som ikke er svartlistet. Dyrevernhensyn gjelder også når dyr er svartlistet.
395 Disse skal også avlives på en dyrevernforsvarlig måte.
- 396 11. Ha levedyktige bestander av rovdyrartene i Norge.
- 397 12. Sterkt øke støtten til tiltak som kan dempe konfliktene mellom rovdyr og beitebruk,
398 inkludert gjeting, gjerdning, overvåking og bruk av raser med naturlig
399 forsvarsinstinkt. Bestandene av rovdyr må samtidig forvaltes områdevis slik at de
400 ikke truer reindriftsnæringen.
- 401 13. Verne minst 15 % av den produktive skogen og vesentlig øke vernet av andre
402 naturtyper under skoggrensa, som vassdrag med kantsoner. Også vernet av marine
403 områder må utvides.
- 404 14. Forby genmodifiserte organismer (GMO) i Norge, med unntak av farmasøytiske
405 produkter som for eksempel insulin produsert ved genmodifiserte bakterie.
- 406 15. Øke støtten til bønders arbeid med bevaring av plante- og dyregenetiske ressurser.
- 407 16. Redusere omfanget av veibygging og andre inngrep som bidrar til å stykke opp
408 leveområdene for planter og dyr.
- 409 17. At utbygging av fornybar energi skal skje i henhold til en overordnet plan som peker
410 ut de lokalitetene der skadevirkningene på naturmangfoldet blir minst.
- 411 18. Styrke grensevernet mot fremmede arter og øke innsatsen for å utrydde svartlistede
412 arter på en dyrevernforsvarlig måte.
- 413 19. Fremme lengre rotasjonstider i skogbruket, med sikte på større biologisk mangfold
414 og økt karbonlagring.
- 415 20. Forbedre og utbre regelverk for miljøsertifisert skogbruk, med vekt på bevaring av
416 biologisk mangfold og landskapsverdier, energibruk, og forbud mot giftsprøyting og
417 kunstgjødsel. Tilskuddsordningene for drift og skogsveibygging må tilpasses dette.

- 418 21. Forby planting av sitkagran og andre fremmede treslag i store bestander, og redusere
419 utbredelsen av slike bestander.
- 420 22. Forby salg og distribusjon av svartlistede hageplanter.
- 421 23. Styrke oppsynet i naturen for å redusere omfanget av blant annet faunakriminalitet,
422 ulovlig kjøring med snøscooter og annen ulovlig ferdsel i utmark.
- 423 *Se også blant annet kapittel 1.6, 1.7, 1.8, 2.1 og 2.2.*

424 **1.5 Giftfritt miljø**

425 Livsstilen vi har utviklet i vårt moderne samfunn har gitt en økt bruk av farlige kjemikalier.
426 Både miljøet og dyr og mennesker er utsatt for et stort spekter av forurensinger og miljøgifter.
427 Miljøgifter er lite nedbrytbare, og hoper seg opp i levende organismer (bioakkumulering) og
428 er giftige. Stoffene har langtidsvirkninger som gir sykdommer som kreft, skader på
429 forplantningsevne og arvestoff. Det må legges større vekt på forskning på den såkalte
430 cocktail-effekten der ulike miljøgifters sammenlagte skadevirkninger undersøkes og
431 dokumenteres. De Grønne vil ha et langt sterkere tilsyn med utslipp av miljøgifter enn det vi
432 har i dag og et sterkere vern gjennom at lovbrudd straffes strengt etter forurensingsloven.

433 Nye miljøgifter som bromerte flammehemmere og fluorforbindelsene PFOS/PFOA finnes i
434 dag i norsk natur. Produkter merkes ikke med at de inneholder disse stoffene som gir skader
435 på nervesystemet. Vi vet fortsatt ikke nok om langtidseffektene av mange miljøgifter. Derfor
436 skal føre-var-prinsippet benyttes.

437 Norske miljømyndigheter samarbeider internasjonalt for strengere reguleringer og økt
438 kunnskap. De Grønne vil styrke denne innsatsen. Vi vil samle hovedansvaret for regelverket
439 om klassifisering og merking av helse- og miljøfarlige egenskaper hos det nyetablerte
440 Bærekraftdepartementet. De Grønne vil oppfylle «Generasjonsmålet», som innebærer at
441 utslipp av miljø- og helseskadelige stoffer skal stanses innen 2020. Samtidig som
442 lovgivningen skjerpes, må forbrukerne få den informasjonen de trenger for å velge de mest
443 miljøvennlige produktene.

444 Avfallsbransjen har viktige samfunnsoppgaver for å unngå at miljøgifter spres i vårt livsmiljø.
445 De Grønne ser avfallsbransjen som en viktig del av løsningen og avfall som en ressurs som
446 bør benyttes som innsatsfaktor i miljøvennlig industrivirksomhet. Også forebyggende tiltak
447 bør prioriteres for å forhindre at miljøgiftige materialer blir brukt i utgangspunktet. Prinsipper
448 om utvidet produsentansvar bør styrkes i industri og næringspolitikken, hvor renere
449 produksjon og giftfrie og miljørettede produkter bør ses på som en nødvendighet og som en
450 positiv mulighet for norsk næringsliv.

451
452 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 453 1. Gi høyeste prioritet i forvaltningen til forurensingslovens overordnede prinsipp om
454 at ingen har rett til å forurense, og ikke gi utslippstillatelser som ødelegger miljø og
455 helse. Både forurenser-betaler- og føre-var-prinsippet i naturmangfoldloven skal
456 legges til grunn for all forvaltning.
- 457 2. Stanse utslipp og ukontrollert bruk av stoffer som utgjør en alvorlig trussel mot
458 helse og/eller miljø innen 2020, slik internasjonale forpliktelser gjennom
459 «Generasjonsmålet» krever.

- 460 3. Styrke Miljøverndepartementets myndighet til å pålegge nødvendige kutt i
461 miljøskadelige utslipp nasjonalt.
- 462 4. At Norge skal arbeide mer aktivt for globalt forbud mot bromerte flammehemmere
463 og de giftige fluorforbindelsene PFOS/PFOA.
- 464 5. Samle ansvaret for regelverket om klassifisering og merking med hensyn til av
465 miljø- og helsefarlige egenskaper hos én etat.
- 466 6. Øke kapasiteten på miljøovervåkningsområdet, både i departement og
467 underliggende etater.
- 468 7. Etablere et statlig finansiert forskningsprogram om miljøgifters cocktail-effekter på
469 helse og miljø. Sprøytemiddelrester i matvarer skal prioriteres.
- 470 8. Gjeninnføre øremerkede midler til ansettelse av miljøvernrådgivere i kommunene,
471 for å sikre disse viktige forvaltningsoppgavene på lokalt nivå. Fylkeskommunene
472 må ta del i ordningen, samtidig som fylkesmennenes miljøvernavdelinger styrkes for
473 å bedre samordningen og tilsynet med kommunenes miljøarbeid.
- 474 9. Ha sterkere og raskere straffereaksjoner mot ulovlig forurensing, slik at det ikke
475 lønner seg å ta en kalkulert miljørisiko.
- 476 10. Fase ut og forby bruk av helse- og miljøskadelige stoffer i matvarer og innføre langt
477 bedre innholdsmerking av alle matvarer.
- 478 11. Gjøre retten til informasjon etter miljøinformasjonsloven gjeldende ved at
479 forbrukerne gjennom synlig merking får informasjon om plantevernmidlerrester i
480 frukt, grønnsaker og andre vegetabiliske produkter.
- 481 12. Kreve dokumentasjon og informasjon om stoffene som benyttes i alle typer varer,
482 slik at forbrukerne kan gjøre informerte valg.
- 483 13. Forby bruk av helse- og miljøskadelige tilsetningsstoffer da det finnes fullgode ikke-
484 forgiftende naturstoffer som kan erstatte disse.
- 485 14. Kreve en offensiv avfallspolitik som tar miljøutfordringene på alvor, og som
486 håndhever bestemmelsene i forurensingsloven og naturmangfoldsloven strengt.
- 487 15. At luftkvaliteten i byene må overvåkes nøye og strakstiltak settes inn dersom
488 tålegrensene brytes.
- 489 16. Arbeide for et forbud mot handleposer av plast, samt sterkt redusert bruk av
490 plastemballasje. All emballasje og andre forbruksvarer som kan resirkuleres skal ha
491 merking som anviser korrekt kildesortering.
- 492 17. Arbeide for et internasjonalt forbud mot frakting av plastgranulat i skip på åpent
493 hav. Det må satses på oppsamling og gjenvinning av eksisterende plastforurensing
494 av havet der dette er mulig.
- 495 18. Ha en «Kystdugnad» der kommuner og statlige instanser går sammen om rensing og
496 opprydding for å revitalisere våre kystområder, både i havner og særlig forurensede
497 områder med mye dødt bunnvann.
- 498 19. Forby dumping av gruveavfall i fjorder og hav.
- 499 20. Øke renskapasiteten i avløpssektoren og redusere næringssaltforurensing fra
500 jordbruk gjennom å redusere gjødslingsintensiteten og andre agronomiske tiltak.
501 Også forurensing fra fiskeoppdrett skal reduseres både gjennom produksjon i
502 lukkede anlegg og ved innføring av økologisk fiskeproduksjon.

503 21. Sterkt redusere bruken av veisaltning ved å strø med sand.

504 *Se også blant annet kapitel 1.6, 1.7 og 2.1.*

505 **1.6 Bærekraftig landbruk**

506 Landbrukets viktigste oppgave er å produsere nok og trygg mat. Landskap, biomangfold og
507 identitet er viktige tilleggsgoder. Bøndene er og skal være selvstendig næringsdrivende, men
508 en trygg forvaltning av felles ressurser krever både politisk styring og et positivt folkelig
509 engasjement. De Grønne vil styrke landbruket over hele landet ved å bedre økonomien og vri
510 næringen i økologisk retning. Tollvernet må brukes aktivt for å øke matprisene, mens
511 støtteordninger og regelverk målrettes mot selvforsyning, miljøvern og dyrevelferd.

512 Klimaendringer, konflikter, økt kjøttforbruk, sløsing og skjev fordeling truer mattilgangen i
513 verden. Kjemiske hjelpemiddel, genmanipulering og fossil energi er ingen løsning på dette,
514 selv om det på kort sikt kan gi høyere avlinger. Etter kriterier som varig fruktbarhet i jorda,
515 nok og rent vann, naturmangfold, dyrevelferd og lokal mattrygghet kommer økologiske
516 driftsmåter bedre ut. Framover må vi ha klimatilpasning av matproduksjonen, resirkulering av
517 fosfor og andre næringsstoffer og overgang til fornybare energikilder. Samtidig må
518 produktiviteten holdes oppe. Her har alle land og alle driftsformer, også den økologiske, en
519 stor utfordring.

520 I Norge er de beste matjordarealene under rask nedbygging, og utkantlandbruket i jevn
521 forvitring, samtidig som befolkningen øker. De Grønne ønsker en større selvforsyningsgrad.
522 Det er både unødvendig og umoralsk å hente fôrråvarer fra store arealer i utlandet. Hensynet
523 til naturmangfold og klima setter grenser for nydyrking, så gjenværende arealer i både
524 sentrale strøk og utkantene må sikres. De må også utnyttes bedre ved å prioritere
525 menneskemat framfor dyrefôr der det er mulig. Beiteressursene må utnyttes bedre, og med
526 riktig valg av husdyr er beitepotensialet stort i mange deler av landet.

527
528 Reindrift er en av de viktigste samiske næringene, med både overlappende og særegne
529 utfordringer sammenlignet med annet landbruk. Beitebruken trues av kraftutbygging, veier,
530 hyttebyer og gruvedrift, men også overbeite som følge av strukturelle forhold i næringa.
531 Reindriften må som annen husdyrnæring innrettes slik at hensynet til naturmangfold og
532 dyrevelferd ivaretas.

533 Allsidig dyrking av mat over større deler av landet vil skape arbeidsplasser og bolyst med
534 brede ringvirkninger for distriktene. De Grønne vil stimulere «den omvendte flyttestrømmen»
535 fra by mot bygd ved å styrke økonomien i landbruket, lette omsetningen av
536 landbrukseiendommer og stimulere til grønt entreprenørskap.

537 Med riktig forvaltning kan skogen kan fortsatt være en stor leverandør av fornybare materialer
538 og energi. Både næringen selv og naturen vil tjene på å bruke et økologiregelverk etter modell
539 fra landbruket. Skogen huser mange av de truede artene våre. Flere sammenhengende
540 områder må derfor vernes. Skogens rolle som karbonlager må vurderes opp mot hensynet til
541 naturmangfoldet.

542 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

543 1. Øke norsk selvforsyning av korn, poteter, frilandsfrukt og -grønnsaker, melk, kjøtt
544 og egg. Fôr, gjødsel og såfrø må med i beregningsgrunnlaget for
545 selvforsyningsgraden.

- 546 2. Arbeide for at et årsverk i landbruket gir minst samme inntekt som et årsverk i andre
547 fagarbeideryrker.
- 548 3. Utnytte handlingsrommet i tollvernet bedre slik at mest mulig av bøndenes inntekter
549 kommer gjennom prisene på det de produserer og selger. Om det er nødvendig for å
550 nå inntektsmålet, må også overføringene over statsbudsjettet økes.
- 551 4. Fortsette den politiske prisreguleringen av basismatvarer, basert på forhandlinger
552 mellom produsentenes samvirkeorganisasjoner og staten.
- 553 5. Utrede et endret tilskuddsystem der alle driftstilskuddene bør samles i et
554 poengsystem. Støtten skal øke med avstand til markedet, vanskelige klima-, jord-
555 eller terrengvilkår, hensyn til selvforsyning, økologi og dyrevelferd og mer bruk av
556 arbeid framfor innkjøpt utstyr og energi. Også investeringsstøtten må endres i tråd
557 med disse kriteriene.
- 558 6. Sikre at samlet driftsstøtte ikke motiverer til spekulasjon i svak drift. Alle bruk skal
559 ha matproduksjon som hovedmål.
- 560 7. Fremme prinsippet om nasjonenes matsuverenitet i alle internasjonale forhandlinger,
561 arbeide for et mer fleksibelt tollregime og avvikle eksportsubsidiene for norske
562 landbruksprodukter.
- 563 8. Øke fattige lands andel av matimporten til Norge. På sikt bør all slik import være
564 sertifisert gjennom Fairtrade eller lignende ordninger.
- 565 9. Innføre totalforbud mot nedbygging av matjord. Eneste unntak er for særlig
566 tungtveiende nasjonale samfunnsinteresser eller behov på gården. Det må innføres
567 avgift på nedbygging av matjord og midlene må øremerkes nydyrking.
- 568 10. Øke støtten betydelig til ordinær ny- og gjendyrking av matjord samt grøfting, innen
569 rammene av klimahensyn og naturmangfoldsloven.
- 570 11. Sørge for at staten i samarbeid med kommunene gjeninnfører beredskapslagring av
571 matkorn for minst ett års forbruk.
- 572 12. Styre kjøttproduksjonen mot sau, geit storfe og rein, fordi de utnytter grovfôr- og
573 beitearealene best. Den betydelige kraftfôrbruken hos disse husdyrene må ned til
574 høyst 25 % på månedsbasis. Fôropptak på utmarksbeite må gi minst like stor
575 uttelling som bruk av grovfôr fra innmark i tilskuddssystemet.
- 576 13. Belønne frilandsproduksjoner innen svin og fjørfe via tilskuddssystemet, og
577 allmenngjøre økologiregelverkets areal- og beitekrav for nye anlegg i disse
578 produksjonene.
- 579 14. Bruke tollvernet til å sikre råvarepriser i tråd med det nasjonale kostnadsnivået og
580 sørge for at kraftfôrprisen blir høyere enn prisen på grovfôr. Forråvarer som
581 importeres må være garantert GMO-frie og sertifiserte etter økologiske og sosiale
582 standarder.
- 583 15. Avvikle systemet med omsettelige melkekvoter. Kvotene skal følge bruket og
584 tilbakeføres til staten når de går ut av bruk. Ved omfordeling bør ledige kvoter
585 holdes innen regionen.
- 586 16. Gjøre utviklingen av gjødselproduksjon basert på human kloakk til et sentralt
587 satsingsområde for teknologiutvikling.
- 588 17. Innføre gratis Debio-kontroll i landbruket.

- 589 18. Avvikle merverdiavgiften på økologiske varer, og sette som mål at offentlige
590 matinnkjøp skal inneholde 50 % økologiske varer innen 2017.
- 591 19. Innføre forbud mot dumpingsalg av matvarer i grossist- og butikkleddet.
- 592 20. Redusere kastingen av mat, blant annet ved å opprette matsentraler i alle store byer,
593 revidere datomerkingssystemet og utrede virkemidler for å minske svinnet fra
594 butikker og storkjøkken.
- 595 21. Utarbeide en nasjonal plan for klimatilpasning i landbrukssektoren. Regionale
596 utvalg, der bøndene selv er representert, skal styre arbeidsprosessen i
597 klimatilpasningen. Tiltak som foreslås skal finansieres av staten.
- 598 22. Avvikle fritaket fra CO₂-avgift på drivstoff i primærnæringene og øke det samlede
599 driftstilskudd for næringen tilsvarende, slik at unødvendig transport og bruken av
600 fossil energi reduseres.
- 601 23. Redusere sprøytemiddelbruken i landbruket og avvise økte grenser for
602 sprøytemiddelbruk som svar på nye klimaforhold for landbruket.
- 603 24. Sette som nasjonalt mål å redusere kjøttforbruket. Statens engasjement i
604 opplysningskontorene for kjøtt og andre animalske produkter må avvikles til fordel
605 for støtte til næringsuavhengig opplysning om mat og helse. Opplysningen må ta
606 hensyn til økologi og dyrevelferd.
- 607 25. Gi forbrukerne mer informasjonen om animalske produkter, blant annet ved å
608 innføre en merkeordning som opplyser om produksjonsforhold og dyrevelferdstiltak
609 i produksjonsledd og transport.
- 610 26. Korte ned transporten av husdyr til maks fire timer. Dagens slakteristruktur må
611 gjøres mer finmasket, med flere mobile slakterier og gårdsslakterier.
- 612 27. Umiddelbart forby oppdrett av pelsdyr. Blir ikke et forbud innført straks, vil De
613 Grønne umiddelbart avvikle statsstøtten til pelsdyrnæringen.
- 614 28. Oppheve forbudet mot dyrking av industriell hamp til bruk som for eksempel fiber
615 og fôr.
- 616 29. Legge til rette for mer andelslandbruk, flere kolonihager, parsell- og skolehager og
617 andre former for matproduksjon i byer og tettsteder.
- 618 30. Innføre varig bo- og driveplikt i konsesjonsloven og frysing av dagens
619 konsesjonsgrenser for å sikre aktiv drift og bosetting.
- 620 31. Forbedre og utbre regelverk for miljøsertifisert skogbruk, med vekt på bevaring av
621 biomangfold og landskapsverdier, energibruk, og forbud mot giftsprøyting og
622 kunstgjødsel. Tilskuddsordningene for drift og skogsveibygging må tilpasses dette.
- 623 32. Fremme lengre rotasjonstider i skogbruket, med sikte på større biologisk mangfold
624 og økt karbonlagring.
- 625 *Se også blant annet kapittel 1.8, 2.1, 2.2 og 2.3.*

626 **1.7 Bærekraftig sjøbruk**

627 Fiskeriene er en helt sentral del av matforsyningen. I store deler av landet er næringen også en
628 viktig arbeidsplass og kulturbærer. Det er derfor rimelig med betydelig politisk regulering, og
629 lokalsamfunnene må alltid involveres i forvaltningen av våre marine ressurser. Selv med

- 630 strenge krav til økologisk og sosial bærekraft, bør sjømat forbli én av våre største
631 eksportnæringer når oljealderen tar slutt
- 632 Lukking av fiskeriallmenningen, strukturering og privatisering av kvoter har vist seg
633 mislykket. Vi har fått en sentralisert og kapitalintensiv næring der store verdier føres over til
634 finanssektoren. Kapasitetsøkningen legger press på fiskeressurser med høy verdi, men fører
635 også til underfiske på arter som kunne vært bedre utnyttet. Fiskeflåten er lite robust i perioder
636 med mindre kvoter, noe som fører til press for kvoter utover det økologisk tilrådelige. Det
637 fører igjen til at fisken tas stadig lengre fra kysten og dels i feil alder, slik at bestanden
638 kommer inn i en ond sirkel. Andre konsekvenser er sløsing med energi, utarming av mottak
639 og industri på land, og at det er blitt vanskeligere å etablere seg som fisker. En periode med
640 stor torskebestand må ikke overskygge disse strukturelle utfordringene.
- 641 Fiskeomsetningen på hjemmemarkedet lider under enssporet fokus på eksport, med sein og
642 dårlig distribusjon innenlands. Innenlands salg av fisk kunne vært doblet med bedre kvalitet
643 og produktspekter, med helsegevinster for både individ og samfunn.
- 644 Oppdrettsnæringen påfører samfunnet store tap i form av forurensing av fjorder og
645 kystområder. På tross av dette tillater myndighetene stadig vekst i næringen. De Grønne
646 mener næringen kun kan bli et bærekraftig tilskudd til norsk næringsliv gjennom en vesentlig
647 reduksjon i omfanget. Dagens vekst bygger på at store kvanta matfisk hentes fra fjerne
648 kystområder og males til fôr, Vi må minimere bruken av menneskemat til dyrefôr i sjøbruket
649 så vel som i landbruket. Problemer med rømming, lakselus og organiske utslipp kan løses
650 med lukkede anlegg og avfallsgjenvinning. Fiskeoppdrett utgjør dessuten et betydelig
651 dyrevernproblem, og eierskapet er så konsentrert at anleggene i liten grad tilfører
652 lokalsamfunnene verdi.
- 653 Friske marine økosystemer er en avgjørende del av livsgrunnlaget vårt, langt utover
654 sjømatnæringen. Klimaendringer fører til et varmere og surere hav, som sammen med en
655 rekke forurensinger utgjør alvorlige stressfaktorer for kysten vår. En bærekraftig forvaltning
656 forutsetter omfattende kunnskap om pågående endringer i havmiljøet, men vi vet nok til å
657 sette i gang viktige tiltak. De Grønne foreslår en kystdugnad for å bremse den negative
658 utviklingen kystområdene nå er inne i.
- 659 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***
- 660 1. At en bærekraftig og åpen kystfiskeflåte skal være ryggstøytet i næringen, med
661 havfiskeflåten som supplement med strenge krav til lokal landing av fisken.
  - 662 2. Opprettholde råfiskloven og deltakerloven, med strenge grenser for hvor mange
663 fartøy et rederi kan eie.
  - 664 3. Starte et nasjonalt prosjekt for reetablering av ødelagte økosystemer i norske fjorder
665 og kaiområder.
  - 666 4. Avvikle privateide/omsettelige kvoter og gjenåpne fiskeriallmenningen, slik at alle
667 kvalifiserte fiskere får personkvoter innenfor vitenskapelig fastsatte totalkvoter.
668 Føre-var-prinsippet skal legges til grunn. Innstramminger må løses ved naturlig
669 avgang, eventuelt med likt prosentkutt i alle personkvoter, men slik at kystflåten
670 skjermes så langt som mulig.

- 671 5. Følge opp forslagene fra kystfiskeutvalget i 2008 om egen lov og forvaltning for
672 kystfisket i Finnmark, for å sikre rettigheter for lokalbefolkningen generelt og
673 samene spesielt.
- 674 6. Prioritere prinsippet om nasjonenes matsuverenitet i alle internasjonale
675 forhandlinger.
- 676 7. Arbeide offensivt internasjonalt mot lovlig og ulovlig overbeskatning av fisk og
677 andre marine arter, samt arbeide for et internasjonalt forbud mot utkast av fisk.
- 678 8. Utvikle det norske hjemmemarkedet for sjømat ved å opprette fiskerisamvirker etter
679 modell fra landbruket, med vekt på foredling og distribusjon av lokal fersk fisk.
- 680 9. Redusere omfanget av fiskeoppdrett vesentlig ved å regulere fôrproduksjonen.
681 Fiskefôr må bare baseres på råvarer som ikke er egnet til menneskemat.
682 Genmodifiserte råvarer må ikke tillates i fiskefôr.
- 683 10. Kun gi nye konsesjoner for oppdrett dersom anlegget er lukket, med sjøvann hentet
684 fra under fotosynteselaget og med effektiv rensing. Gamle anlegg må lukkes på
685 samme måte innen 2020.
- 686 11. Sikre bedre dyrevelferd hos oppdrettsfisk, blant annet ved å innføre lavere
687 maksimumsgrenser for antall fisk i en mære.
- 688 12. Initiere og finansiere et forskningsprogram om dyrevelferd innen havbruk.
- 689 13. Forby kitinhemmere som medisin i oppdrettsnæringen.
- 690 14. Satse mer på utnytting av alger og annen vegetabilsk sjømat.
- 691 15. Støtte arbeidet med økologisk sertifisering av sjømat etter modell fra
692 landbrukssektoren.
- 693 16. Ha mer forskning på marinøkologi, årsaker til og konsekvenser av
694 nærings saltutslipp, endringer i bunnvegetasjonen og innføring av nye arter.
- 695 17. Støtte utvikling av selektive redskaper for å minske uønsket bifangst. Dette skal
696 være redskaper av materialer som brytes raskt ned ved tap, energieffektive fartøy og
697 miljøvennlige drivstoffer.
- 698 18. Ha spesielt fokus på gjenetablering av tareskog og vern av oppvekstområder for
699 yngel og ungfisk. Derfor må bunntråling forbys.
- 700 19. Øke kontrollen med ulovlig fiske i indre farvann.
- 701 20. To alternativ:
- 702 a. Tillate en nøye regulert og kontrollert fangst på bærekraftige bestander av hval
703 og sel, med dyrevernmessig beste tilgjengelige fangstmetoder.
- 704 b. Forby all fangst på havpattedyr som hval og sel.
- 705 *Se også blant annet kapittel 1.8, 2.1, 2.2 og 2.3.*

706 1.8 Dyrevern

707 Norsk lov stadfester dyrs egenverdi. Alle familiedyr og ville dyr så vel som dyr i landbruket,
708 fiskerinæringen, underholdningsindustrien og forskning skal ha mulighet til glede og hvile.
709 De skal ha mest mulig tilgang på naturlig utemiljø og bevegelse, samt utfoldelse av andre
710 artstypiske og individuelle behov. Dette krever en langt større offentlig satsing på dyrevern i

711 nærings- og landbrukspolitikken. De Grønne vil avvikle pelsdyroppdrettet, fordi denne
712 formen for kommersielt hold av rovdyr er uforsvarlig uansett nytten for mennesker.

713 Vi vil revidere omsetningsloven fra 1936 og avvikle de såkalte opplysningskontorene, hvor
714 staten bidrar til økt konsum av intensivt produsert kjøtt, egg og melk. Dagens
715 opplysningskontorer bør erstattes med et næringsuavhengig opplysningscenter for mat og
716 helse, som tar hensyn til dyr og miljø og fremmer nisjeprodukter, økologiske varer og
717 lokalprodusert mat.

718 De Grønne mener også det offentlige må støtte bedre opp om mottak og omplassering for
719 hjemløse eller bortkomne familiedyr. Frivillige organisasjoner gjør i dag et viktig arbeid på
720 dette området, men de må motta betydelig mer offentlig støtte enn i dag for å kunne dekke
721 behovet.

722 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 723 1. Flytte det offentlige ansvaret for dyrevernet fra Mattilsynet under
724 Landbruksdepartementet til et eget dyretilsyn under Miljøverndepartementet.
- 725 2. At produksjonsstøtte og lånebetingelser til landbruket i større grad gir insentiver til
726 investeringer i god dyrevelferd.
- 727 3. Gjennomgå næringsforskrifter som regulerer håndtering av dyr. Dette for å sikre at
728 intensjonene i dyrevelferdsloven etterfølges bedre i praktisk regelverk.
- 729 4. Endre slakteristrukturen slik at dyretransporter blir kortere, og høyst fire timer
730 lange. Bruk av mobile slakteri og gårdsslakteri er en del av løsningen. Dyra skal ha
731 fri tilgang til vanningsautomat underveis, eller annenhver time. Dersom kravene
732 ikke oppfylles, må mobilt slakteri påkostes.
- 733 5. Kreve at dyr i fangenskap skal få utfolde sine artstypiske og individuelle behov,
734 uavhengig av økonomiske hensyn.
- 735 6. Sette som nasjonalt mål å redusere kjøttforbruket. Statens engasjement i
736 opplysningskontorene for kjøtt og andre animalske produkter må avvikles til fordel
737 for støtte til næringsuavhengig opplysning om mat og helse. Opplysningen må ta
738 hensyn til økologi og dyrevelferd.
- 739 7. Gi forbrukerne mer informasjonen om animalske produkter, blant annet ved å
740 innføre en merkeordning som opplyser om produksjonsforhold og dyrevelferdstiltak
741 i produksjonsledd og transport.
- 742 8. Umiddelbart forby oppdrett av pelsdyr Blir ikke et forbud innført straks, vil De
743 Grønne umiddelbart avvikle statsstøtten til pelsdyrnæringen.
- 744 9. Skjerpe rasekrav for landbruksdyr og familiedyr. Avl og import av dyreraser som
745 genetisk medfører vesentlige helseskader eller lidelser for dyrene må ikke tillates.
- 746 10. Forby smertevoldende dyreforsøk og støtte gode alternativer til forsøk på dyr,
747 uavhengig av vitenskapelig formål, blant annet ved å opprette et eget
748 forskningsfond.
- 749 11. Forby import av kosmetikk, husholdningsartikler og krigsmateriell som er testet på
750 dyr.
- 751 12. Forby misbruk av dyr til underholdning, inkludert ville dyr i sirkus og "fang og
752 slipp"-fiske.

- 753 13. Oppfordre hunde- og katteeiere til å ID-merke dyrene sine, for å bidra til færre
754 bortkomne og hjemløse kjæledyr.
- 755 14. Etablere og støtte sentre for hjemløse dyr i de største byene. Sentrene skal drive
756 omplassering og gi informasjon til publikum om dyrehold og dyrs atferd, samt støtte
757 frivillig arbeid med oppstalling og omplassering av dyr over hele landet.
- 758 15. Opprettholde forbudet mot import av herptiler, av hensyn til både biologisk
759 mangfold og dyrevelferd.
- 760 *Se også blant annet kapitel 1.6 og 1.7.*
- 761

762 2. Grønn økonomi

763 Grønn økonomi er framtidens økonomi. Målet er en situasjon der rovdrift på livsgrunnlaget,
764 klimagassutslipp, sosial urettferdighet og uetisk behandling av dyr er erstattet med en ydmyk
765 holdning overfor naturen og kommende generasjoners behov. Økonomien vil da være en
766 integrert del av naturens kretsløp, slik at menneskeheten ikke forbruker mer ressurser og har
767 ikke større utslipp enn kloden kan gjenskape og absorbere. Etter omleggingen vil det
768 økologiske fotavtrykket i Norge være nede på et globalt akseptabelt nivå, og innenlands vil
769 samfunnet være preget av sosial likeverd, individuell frihet, mangfold, demokrati og ikkevold.
770 Særlig når det gjelder mat, energi og andre basisvarer må økonomien baseres mer på lokale
771 kretsløp enn dagens globaliserte økonomi. Dette vil gi et mer stabilt økonomisk grunnlag
772 med tryggere arbeidsplasser og mulighet for mer demokratisk styring og deltaking.
773

774 De Grønne avviser dogmet om at kvantitativ vekst i produksjon og forbruk alltid er et gode og
775 en løsning på alle kriser. Slik vekst fører alltid til økt ressursforbruk, utslipp eller arealbruk,
776 og det er grenser for hvor mye miljøteknologisk utvikling kan veie opp for dette. Vi trenger
777 vekst innen grønne næringer i en omleggingsfase, for å erstatte de mindre bærekraftige
778 arbeidsplassene i dagens økonomi. Men vekst i det totale velstandsnivået må forbeholdes de
779 fattige. I rike land må det tradisjonelle vekstbegrepet erstattes av økonomisk, økologisk og
780 sosial utvikling som mål på framgang.

781
782 Grønn økonomi forutsetter en grunnleggende holdningsendring innen økonomi og politikk.
783 De ytre rammene må fastsettes politisk basert på vitenskapelige råd om økosystemenes
784 bæreevne, sammen med føre-var-prinsippet. Omleggingen må planlegges nøye, og skje
785 gradvis gjennom utprøving og forskning. Vi må organisere økonomien og velge teknologier
786 slik at vi oppnår bedre, tryggere og enklere liv. Samtidig skal vi bøte på de skadene vi allerede
787 har påført økosystemene.

788 De Grønne støtter løsninger som mest effektivt løser miljøproblem og fordeler goder på en
789 rettferdig måte. Sosial fordeling er viktig i seg selv, men også for å sikre oppslutning om
790 nødvendige miljøtiltak. Det er viktig at de ikke oppfattes som urettferdige, unødig
791 byråkratiske eller selvmotsigende.

792 Samfunnsøkonomien er kompleks. Vi erkjenner at enkelttiltak ikke alltid fungerer uten at
793 flere forhold og vilkår endres. Utslagene kan heller ikke alltid beregnes på forhånd. Veien må
794 samtidig i noen grad bli til mens vi går, og vi er ikke redde for å peke ut retningen. Det holder
795 ikke lenger å flikke på det bestående økonomiske vekstparadigmet. Kursen må snus, og vi har
796 ingen tid å miste.

797 Grønn økonomi må løse både de gjentakende økonomiske krisene og den tiltagende
798 økologiske krisen. For verdens fattige har behovet for nye økonomiske vilkår alltid vært akutt.
799 Nå haster det for oss alle: Vi må endre økonomien radikalt før klimaendringer, tap av
800 naturmangfold og forurensinger endrer våre livsvilkår dramatisk.

801 **Medlemmene Bakke og Innbjør har her en dissens, med følgende begrunnelse:**
802 *I flertallets innledning er det vanskelig å få tak på målet med grønn økonomi, og den*
803 *samfunnsutviklingen som er nødvendig for å få til en slik økonomisk omlegging. Dissensen til*
804 *innledning (og innledning til 2.1) presiserer dette innholdet gjennom et klarere språk.*
805 *Samtidig knyttes grønn økonomi nærmere til det våre politikkområder i del 1 av programmet*
806 *innebærer. Vi har også lagt vekt på å få med det viktige entreprenørfokuset som utviklingen*

807 *av en grønn økonomi er avhengig av, for å vise at grønn økonomi er noe vi alle kan ta del av*
808 *å skape.*

809 ***Disse medlemmene ønsker i stedet følgende innledning:***

810 **2. Grønn økonomi**

811 *Grønn økonomi er et økonomisk system som sikrer rettferdig fordeling globalt og tar hensyn*
812 *til naturens økologiske tålegrense. Dagens form for økonomisk verdiskaping fører til*
813 *utarming av jordas ressursgrunnlag, og våre felles miljøgoder ødelegges og forurenses.*
814 *Verdenssamfunnet er i en økologisk krise, og akselererende klimaendringer gjør at det haster*
815 *med omstillingen. De Grønne vil skape en grønn og bærekraftig økonomi, hvor*
816 *naturgrunnlaget blir vernet og hvor det settes en pris på all forurensing og ødeleggelse av*
817 *økosystemer. Ressursbruken skal være kretsløpsbasert, og fordelingen av ressurser skal være*
818 *demokratisk og rettferdig.*

819 *De Grønne vil utvikle en overordnet plan som gir økologiske rammer for både produksjon og*
820 *forbruk. Grønn økonomi vil innebære endringer i skatte- og avgiftspolitikken for å redusere*
821 *karbonutslippene og forbruksveksten i et sosialt inkluderende samfunn. Målene for grønn*
822 *økonomi er bærekraftig høsting og utvinning av ressurser og ressurseffektive og miljøvennlige*
823 *produksjonsprosesser. Produkter og avfall fra produksjonsprosesser og tjenester vil i stadig*
824 *mindre grad ha negativ miljøpåvirkning - og vil i økende grad være mulig å bruke på nytt*
825 *eller gjenvinne. Norge har et høyt utdannelsesnivå, rike naturressurser og relativt sett gode*
826 *miljøstandarder, og alle disse faktorene gir oss mange fortrinn i innføringen av en grønn*
827 *økonomi.*

828 *De Grønne vil legge til rette for fremveksten av grønne entreprenører, som tenker nytt i*
829 *forhold til produksjon og forbruk og som ser gjenbruk og avfall som ressurser. Også sosiale*
830 *entreprenører, som bidrar til å løse sosiale utfordringer med nyskapende forretningsmodeller*
831 *er viktige aktører i et grønt næringsliv. Vi vil et lokalbasert og variert næringsliv som er*
832 *bygget på lokal kultur og ressurser. De Grønne vil bedre mulighetene for finansiering til*
833 *nyskapende, grønne prosjekter, og vi vil støtte at det etableres arenaer for samarbeid og*
834 *utveksling av erfaring.*

835 *De Grønne vil omgjøre Finansdepartementet til et Bærekraftdepartementet (BKD).*
836 *Departementet skal pålegges å se økonomisk politikk i sammenheng med virkningene på*
837 *klima og miljø, og det skal ha myndighet til å samordne slik at alle sektorer trekker i*
838 *bærekraftig retning. Omstillingen til et økologisk bærekraftig samfunn gjør det nødvendig*
839 *med endringer i våre samfunnsstrukturer og i vårt nåværende økonomiske system. Dette*
840 *krever en helhetlig politikk som gir økologiske bærekraftspremisser forrang i den økonomiske*
841 *politikken. Med et forbruk innenfor naturens tålegrenser vil De Grønnes politikk skape en*
842 *framtid med reell trygghet og varig velferd, også for generasjonene etter oss.*

843 **2.1 Økologisk økonomi**

844 *Belastningen på økosystemene øker jo flere mennesker vi er og jo større forbruk vi har. Dette*
845 *kan delvis kompenseres med teknologiske framskritt. Men selv i en perfekt kretsløpsøkonomi*
846 *basert på fornybar energi kan ikke den økonomiske aktiviteten øke evig uten å gjøre systemet*
847 *svært sårbart. Ikke minst vil det kreve stadig større arealer - en hovedårsak til vår tids massive*
848 *artstap. Grønn politikk må derfor bidra til å stabilisere folketallet i verden, endre økonomiens*
849 *innhold og oppheve veksttvangen.*

850 Å endre innholdet i økonomien krever i hovedsak to ting: Å knytte kretsløpene sammen ved
851 hjelp av resirkulering, og å fase ut ikke-fornybare energikilder. En slik omlegging krever en
852 bred meny av virkemiddel. I noen tilfeller er det nok å informere bedre om varers innhold og
853 opphav, men som regel er prismekanismen mer effektiv. I dagens økonomi speiles ikke miljø-
854 og helsekostnader i produktprisene. Selv om kroneverdien av urørt natur, rent miljø og god
855 helse er vanskelig å fastsette, må forurenser-betaler-prinsippet brukes langt mer offensivt og
856 målrettet enn i dag. Her kan både kildeskatt, ulike typer kvoter, panteordninger og subsidier
857 utfylle de ordinære avgiftene som konkrete løsninger. Enkelte uønskede produkter er det
858 enklest og mest effektivt å forby.

859 For å få den økonomiske veksten under kontroll, vil De Grønne blant annet prioritere kortere
860 arbeidstid framfor økt forbruk. At vi i dag produserer langt mer per arbeidstime enn våre
861 forgjengere har gjort livet lettere. Vi har fått kortere arbeidsdager og lengre ferier, men
862 mesteparten av den enorme produktivitetsøkningen er tatt ut i form av økt kjøpekraft og
863 forbruk. Dette blir enda mer prekært på grunn av økende folketall. Greier vi å stabilisere
864 forbruket, vil tekniske framskritt bidra til å redusere det økologiske fotavtrykket for hvert
865 menneske.

866 Samtidig har produktivitetsøkningen i stor grad vært basert på midlertidig, rik tilgang på
867 fossile energikilder. Og i sektorer som omsorg og matproduksjon bør den manuelle
868 arbeidsinnsatsen heller økes enn reduseres framover. Vi kan derfor ikke forvente at
869 produktivitetsøkningen i økonomien som helhet fortsetter uendret etter en grønn omlegging.

870 ***Medlemmene Bakke og Innbjør ønsker i stedet følgende innledning, jfr. dissens begrunnet***
871 ***ovenfor:***

872 ***2.1 Grønn økonomi i praksis***

873 *Norge har et unikt handlingsrom knyttet til å fremme innovasjon, konkurransekraft og*
874 *utvikling av et grønt økonomisk system. Dagens oljedrevne økonomi fører til et særnorsk høyt*
875 *kostnadsnivå som gjør at fornybarindustrien får problemer med å konkurrere. Vi må derfor*
876 *redusere oljeutvinningstempoet og sørge for innovasjon og nytenking i både ressursbaserte*
877 *og tjenestebaserte næringer. På den måten kan vi utnytte vårt potensial for å utnytte*
878 *fornybare energikilder, forbedre avfallssystemer og byggeprosesser, etablere utslippsfrie*
879 *transportsystemer og fremme teknologiske kunnskapsmiljøer.*

880 *De Grønne vil ta i bruk ressurser som er viktige for overgangen til en grønn økonomi; alle*
881 *typer av energieffektivisering og ren fornybar energi. Eksempler er vannkraft med minst*
882 *mulig arealtap, vindkraft til havs, energiproduksjon av avfall / biomasse, bølgekraft,*
883 *solenergi og jordvarme. Vi har store muligheter til å utvikle en stor og viktig industri knyttet*
884 *til energisparetiltak. Også økologisk matproduksjon i jordbruket, økologisk havbruk og et*
885 *bærekraftig og økologisk skogbruk er viktige næringer for overgangen fra fossiløkonomi til*
886 *grønn økonomi.*

887 *Vi ønsker å utvikle våre primærnæringer og redusere presset på norske naturverdier og*
888 *naturkapital. Våre kunnskapsbedrifter gir et godt grunnlag for en grønn økonomi der*
889 *petroleumsnæringen fases ut. Vi vil ha økt fokus på en klimasmart økonomi i alle sektorer, og*
890 *at omleggingen må starte raskt. Vi mener Norge må være i forkant av den globale utviklingen*
891 *og høste fordelene av å være tidlig ute. En flytting av verdiskaping fra fossil energi og over i*
892 *andre og mer grønne vekstnæringer vil både redusere Norges direkte og indirekte*
893 *klimagassutslipp og redusere risikoen knyttet til ensidig investering i petroleumsvirksomhet.*

894 *De Grønne vil bruke Norges finansielle fordeler til teknologiutvikling som gir oss økt*
895 *kunnskap og erfaring med å bygge det grønne og utslippsfrie samfunnet. Vi vil også styrke*
896 *arbeidet med overføring av miljøteknologi til lavinntektsland som en viktig strategi for å få*
897 *ned både klimagassutslipp og andre miljøgiftutslipp globalt.*

898 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 899 1. Innføre nasjonale mål for livskvalitet og økologisk bærekraft som supplerer
900 bruttonasjonalproduktet som utviklingsmål for samfunnet, og sette en tidsfrist for å
901 redusere nasjonens økologiske fotavtrykk til bærekraftig nivå.
- 902 2. Omgjøre Finansdepartementet til et Bærekraftdepartement (BKD) med overordnet
903 myndighet til å samordne slik at alle sektorer trekker i bærekraftig retning.
- 904 3. Gi Bærekraftdepartementet ansvar for at utviklingsmålene reflekteres i offentlig
905 planlegging og evaluering, i næringslivet og i frivillig sektor. Slike mål må styrkes i
906 selskapslovgivningen, særlig for selskaper med statlig eierskap.
- 907 4. Arbeide for internasjonale avtaler som fremmer grønn økonomisk politikk. Vi vil
908 utnytte handlingsrommet innen dagens avtaler bedre, arbeide offensivt for å
909 reformere dem, og gå foran på egen hånd når det er hensiktsmessig.
- 910 5. Endre arbeidstidsbestemmelsene i arbeidsmiljøloven slik at nedtrapping av
911 normalarbeidstiden erstatter reallønnsøkning som hovedregel. Innenfor dette
912 rammeverket må partene som før forhandle om årlig størrelse på og fordeling av
913 arbeidstidsreduksjoner. Tallgrunnlaget for tariff-forhandlingene må utvides med
914 indekser for økologisk bærekraft og sosial rettferdighet.
- 915 6. Stanse all videre leting etter olje og gass på norsk sokkel, og gradvis redusere
916 utvinningstempoet på eksisterende olje- og gassfelt med 50 % innen 2020. Målet er
917 å avvikle petroleumsvirksomheten fullstendig innen 20 år. I tillegg skal alle
918 subsidier til næringen avvikles.
- 919 7. Sikre full resirkulering av materialressurser, ved å lovfeste produsenter og
920 importørers ansvar for hele livsløpet til sine produkter. Dette må ordnes slik at
921 avfallsleveringen blir gratis. Det kan gjøres ved å se på deler av merverdiavgiften
922 som "avfallsgebyr på forskudd", øke ordinære priser eller med panteordninger.
- 923 8. Arbeide internasjonalt for regulering av uttaket av mineralressurser (metaller, fosfor
924 med mer) gjennom bruk av kildeskatt. Satsene skal fastsettes overnasjonalt i FN-
925 regi, mens inntektene kommer opphavslandene og -lokalsamfunnene til gode. Norge
926 må gå foran ved å regulere egen gruveindustri etter samme prinsipper.
- 927 9. Øke kravene til produktkvalitet, og utvide garantitiden på varer som kan lages mer
928 holdbare enn i dag. Det skal utredes om merverdiavgiften kan brukes til å premiere
929 holdbarhet og gjenvinnbarhet for alle typer produkter.
- 930 10. Avvikle merverdiavgiften på økologiske varer, gjenbruk og kollektivtransport.
- 931 11. Forby reklame i offentlige rom, skoler og barnehager, samt stille strenge krav til
932 omfang eller relevans av reklame i andre offentlige bygg. Postkassereklame skal
933 bare kunne deles ut til dem som aktivt samtykker i å motta slik reklame.
- 934 12. Støtte forsøk med bokføring av økologiske og sosiale verdier, eventuelt ved hjelp av
935 komplementære valutaer, samt utrede muligheten for skattefradrag til bedrifter
936 som kan dokumentere overskudd av slike verdier.

937 13. Sette et nasjonalt tak på arealbruken til bygg- og næringsformål, for å verne
938 gjenværende landbruks-, utmarks- og sjøarealer og deres produktivitet for ettertiden.
939 *Se også blant annet kapittel 1.1-1.8 og 2.2-2.7.*

940 **2.2. Demokratisk økonomi**

941 En grønn økonomi forutsetter strengere politisk styring enn i dag. Her vil et
942 Bærekraftdepartement få en sentral rolle, der oppsyn med den ordinære økonomiske utviklingen
943 utfylles av de andre to hovedpilarene i bærekraftig utvikling: økologisk og sosial utvikling.

944 I tillegg til å videreføre de beste prinsippene fra plan- og markedsøkonomien, vil mange
945 oppgaver i en grønn økonomi løses best av den tredje hovedsektoren i økonomien:
946 sivilsamfunnet og frivillig sektor. Dette har sin parallell innen eierskap, der offentlig og privat
947 eiendom må utfylles av allmenninger og samvirker. Når vi avgjør hvilken av de tre
948 hovedsektorene eller eierformene som er best egnet, må vi ta hensyn til den aktuelle
949 virksomhetens eller oppgavens egen natur, og hvilket formål den tjener. Effektivitet betyr
950 ikke det samme og kan ikke måles på samme måte innen for eksempel barnevern og
951 veibygging. De Grønne mener at naturressurser, infrastruktur og sentrale velferdstjenester i
952 hovedsak må forvaltes av fellesskapet gjennom offentlig eie, allmenninger eller samvirker.
953 Der privat eie og drift er hensiktsmessig, må det likevel underlegges fellesskapets kontroll via
954 for eksempel eierskapsbegrensninger og konsesjoner.

955 Den politiske styringen må sikre at alle tre sektorer og eierskapsformer underbygger samme mål
956 og trekker i samme retning. Offentlig sektor må få tydeligere styringsrutiner slik at de tre
957 pilarene i bærekraftbegrepet, den økologiske, den sosiale og den økonomiske kommer til uttrykk
958 i planlegging og resultatmåling. Markedet må styres etter samme mål med lovregulering og
959 økonomiske insentiver. Sivilsamfunnet må stimuleres med økonomisk støtte, tilrettelegging og
960 samarbeid. Slik får både målene, rollefordelingen og eierstrukturen i det økonomiske livet en
961 tredimensjonal form. Til sammen blir det et robust grunnlag for økologisk, sosial og økonomisk
962 utvikling.

963 Lokalt demokrati og selvstyre er en grønn verdi i seg selv. Alle politiske områder, ikke minst
964 forvaltningen av sårbare arealer og naturressurser, er avhengig av nasjonal styring. Balansen
965 mellom lokal og sentral styring må vurderes nøye ut fra de overordnede grønne målene.

966 De Grønne er også tilhengere av internasjonalt samarbeid og overnasjonal styring når dette
967 støtter våre mål. Handlingsrommet i de internasjonale organisasjonene og avtalene vi tar del i
968 kan utnyttes bedre. I andre tilfeller er det på sin plass å arbeide for å endre det, eller i verste
969 fall å tre ut. En verden uten felles handelsregler er ikke ønskelig. Her er det også nødvendig
970 med en balanse som sikrer folkelig tillit og oppslutning om de aktuelle mål og løsninger.

971 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 972 1. Sikre demokratisk kontroll med alle naturressurser, gjennom offentlig-, samvirke-
973 eller allmenningsbasert eierskap. Unntatt er ordinære jord- og
974 skogbrukseiendommer, som fremdeles må kontrolleres gjennom
975 konsesjonslovgivning.
- 976 2. Sikre lokalbefolkningens rett til bruk og medvirkning i stats- og
977 bygdeallmenningene, og ta tilbake kystbefolkningens rettigheter i
978 fiskeriallmenningen.

- 979 3. At institusjoner innen helse, omsorg, kriminalomsorg, barnehage og utdanning skal
980 drives av offentlige eller ideelle aktører. Dagens selvkostprinsipp (utbytteforbud) i
981 skolesektoren fungerer godt og må utvides til alle disse sektorene.
- 982 4. At offentlig investeringsstøtte til private aktører i velferdssektoren må tilbakeføres
983 ved opphør av virksomheten eller kontraktsforholdet.
- 984 5. At viktig infrastruktur som veier, baner, kabler, kloakk og drikkevann fremdeles
985 skal eies og driftes av det offentlige eller samvirker.
- 986 6. Bruke statlig eierskap i bedrifter aktivt for å fremme miljø- og sosialt ansvar.
987 Eventuelle nye statlige engasjement i industrien skal fortrinnsvis være i selskaper
988 som kan bli spydspisser i en grønn omstilling.
- 989 7. Fremme demokratiske og lokale eierskapsformer i næringslivet, inkludert samvirke
990 mellom medarbeidere og/eller forbrukere.
- 991 8. Øke arbeidstakernes medvirkning i bedriftene og gi dem forkjøpsrett ved salg av
992 aksjer eller hele bedriften.
- 993 9. Etablere regionale sentre for veiledning og stimulering av samvirkevirksomhet.
- 994 10. Redusere bruken av styringsprinsipper fra det private næringslivet i offentlig sektor,
995 blant annet ved å reversere noe av oppsplittingen og fristillingen av offentlige
996 virksomheter.
- 997 11. Øke anbudstaket for offentlige innkjøp og oppdrag til gjeldende EØS-nivå så lenge
998 vi er bundet av denne avtalen.
- 999 12. Tre alternativ:
- 1000 a. Erstatte EØS-avtalen med en eller flere demokratisk jevnbyrdige
1001 handelsavtaler.
- 1002 b. Bruke vetoretten i EØS-avtalen til å avvise EU-regelverk som vesentlig
1003 svekker handlingsrommet for grønn politikk. Hvis dette ikke fungerer må
1004 avtalen erstattes av en eller flere demokratisk jevnbyrdige handelsavtaler.
- 1005 c. Samarbeide med grønne partier i Europa for å tilpasse EØS-avtalen og
1006 tilhørende EU-strukturer prinsippene for en grønn økonomi. Samtidig må
1007 Norge markere motstand mot EU-regler som svekker handlingsrommet for
1008 grønn politikk. Hvis dette ikke fungerer må avtalen erstattes av en eller flere
1009 demokratisk jevnbyrdige handelsavtaler.

1010 *Se også blant annet kapitel 2.1, 4.1 og 4.2.*

1011 **2.3 Grønn næringsutvikling**

1012 De Grønne vil gi det norske oljeeventyret en lykkelig slutt. Det vil si at nye grønne
1013 arbeidsplasser og inntektskilder skal utvikles i takt med at olje- og gassnæringen trappes ned.
1014 Dette er en stor utfordring for den grønne økonomien, men nedtrappingen i
1015 petroleumsnæringen vil lette kostnadspresset og konkurransen om kompetent arbeidskraft
1016 som i dag hindrer alternativ næringsutvikling. Vi vil bruke noe av Statens pensjonsfond utland
1017 (oljefondet) til en bred omlegging av norsk næringsliv i grønn retning. Vi vil legge til rette for
1018 grønt entreprenørskap og grønn innovasjon i både privat, offentlig og frivillig sektor.

1019 Det finnes allerede teknologi som kan bidra til en mer bærekraftig nærings- og
1020 samfunnsutvikling. Vi vil bidra til at slik teknologi kan utprøves i større skala og tilpasses
1021 samfunnets og enkeltpersoners behov.

1022 I tillegg til denne strukturelle omleggingen, foreslår vi en rekke mer generelle tiltak for et
1023 grønt næringsliv. Vi vil gjøre det lettere å starte og drive små foretak, blant annet ved å
1024 differensiere arbeidsgiveravgiften etter virksomhetens størrelse. Vi vil også redusere makten
1025 til konsern og kjeder. Slik vil vi fremme grønt entreprenørskap og motvirke
1026 eierskapskonsentrasjon der hovedkontor og aksjonærer befinner seg langt unna
1027 produksjonsstedet.

1028 Vi vil styrke forbrukernes markedsmakt, sikre demokratisk styring av offentlig virksomhet og
1029 kreve at bedriftene er seg sitt samfunnsansvar bevisst, blant annet ved å vise sosialt ansvar for
1030 lokalsamfunnene der de opererer. Vi vil etablere sosiale inkubatorer og møtearenaer der
1031 entreprenører kan dele hverandres kunnskap, ressurser, nettverk og kapitaltilgang. Det vil
1032 fremme nye næringer og gi nytt liv til gamle grønne næringer som gjenbruksstasjoner og
1033 bytte-tjenester.

1034 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1035
- 1036 1. Trappe ned olje- og gassnæringen raskt, først og fremst av hensyn til den globale
1037 oppvarmingen, men også den krevende situasjonen for annet næringsliv som
1038 konkurrerer om arbeidskraft og investeringer.
  - 1039 2. Føre en næringspolitikk basert på aktive politiske prioriteringer av gunstige sektorer
1040 og teknologier, for eksempel innen energiøkonomisering, ren ny energiteknologi og
1041 resirkulering av materialressurser.
  - 1042 3. Målrette en del av avkastningen i Statens pensjonsfond utland til forskning og
1043 investeringer innen energi, infrastruktur, klimatilpasning og grønt næringsliv i
1044 Norge.
  - 1045 4. Reformere eller dele opp Innovasjon Norge for å styrke satsingen på sosialt
1046 entreprenørskap og innovasjon innen industri og miljøteknologi.
  - 1047 5. Etablere regionale sentre for entreprenørskap og innovasjon, der entreprenører,
1048 annet næringsliv, læresteder, og aktuelle offentlige instanser samarbeider om å
1049 skape vekst i sosialt og grønt entreprenørskap fra grasrota.
  - 1050 6. Støtte uavhengige innovasjonssentre, etter mønster av for eksempel FabLab, der
1051 potensielle gründere får muligheten til å utvikle sine ideer til fysisk prototyp og
1052 forretningskonsept.
  - 1053 7. Endre konkurranselovgivningen og styrke Konkurransetilsynet, slik at det blir mulig
1054 å sette grenser for eksisterende konsern eller kjeder med urimelig stor markedsmakt.
  - 1055 8. Legge til rette for Bondens marked og andre direktesalgsløsninger, og arbeide for
1056 økt omsetning av lokale varer via kjedebutikkene.
  - 1057 9. Innføre innkjøpsavtaler for økologiske, lokalproduserte og Fairtrade-merkede
1058 matvarer i alle offentlige institusjoner og kantiner.
  - 1059 10. Lette vilkårene for etablering og drift av småbedrifter, blant annet ved å lempe på
1060 byråkratiske krav, og likestille skatte- og trygdeordningene for selvstendig
1061 næringsdrivende og arbeidstakere.

- 1062 11. Innføre samme minstefradrag for næringsinntekt som for lønnsinntekt.
- 1063 12. Frita de minste bedriftene og bedrifter i oppstartfasen fra arbeidsgiveravgift, og
1064 kompensere dette med gjeninnføring av høyere avgift på de høyeste lønningene.
- 1065 13. Støtte forsøk med lokale valutaer, som kan brukes parallelt med norske kroner på
1066 lokalt produserte varer og tjenester. Slike forsøk må underlegges offentlig tilsyn.
- 1067 *Se også blant annet kapitel 2.4, 2.7 og 3.7.*

1068 **2.4 Oljemilliarder til omstilling**

1069 Inntektene frå olje- og gassnæringen har en nøkkelrolle i den norske økonomien. Det meste av
1070 fortjenesten tilfaller fellesskapet og spares i Statens pensjonsfond utland (oljefondet). Statens
1071 løpende inntekter fra næringen settes i fondet som er investert i aksjer, obligasjoner og
1072 eiendommer verden over. Ved utgangen av 2013 vil det trolig passere 4 000 milliarder norske
1073 kroner. Fondet er nå verdens største investeringsfond. Selv med vår politikk for nedtrapping
1074 av næringa vil fondet, under ellers like vilkår, kunne dobles de neste 20 årene. De Grønne vil
1075 stanse de statlige subsidiene og investeringene i ny olje- og gassutvinning gjennom Petoro,
1076 slik at de midlene som ellers hadde gått til slike investeringer i stedet vil tilflyte fondet.

1077 Måten oljefondet disponeres på i dag er svært problematisk av flere grunner. Fondet er basert
1078 på klimaskadelig produksjon, og investeres i menneske- og miljøfiendtlig næringsliv kloden
1079 over. Dette til tross for at det bryter med de etiske retningslinjene for fondet. I mange tilfeller
1080 investeres fondet i selskaper som aktivt motarbeider norske mål i miljø-, helse- og
1081 forsvarspolitikken. Fondet forvaltes ut fra at spekulasjon i markedet skal løse norske
1082 økonomiske utfordringer i årene som kommer. Slik vi kjenner markedets svingninger er dette
1083 en meget usikker strategi. Dessuten skaper det en forestilling om at nordmenn kan "leve av
1084 renter", noe som tar fokus bort fra en mer framtidsrettet bruk av midlene.

1085 De Grønne mener fondet bør brukes aktivt for en bærekraftig utvikling i hele verden,
1086 inkludert å hjelpe oss ut av fossilenergi-alderen. For å unngå inflasjon og andre
1087 undergravende effekter må bruken vurderes nøye. Innfasing av fondsmidler i norsk økonomi
1088 må derfor skje i takt med at arbeidskraft frigjøres fra olje- og gassnæringen. Siden fondet
1089 består mest av eksportinntekter, må det i hovedsak brukes til import av varer og tjenester. Det
1090 er ikke til hinder for at midler fra fondet kan brukes til grønne investeringer i norsk
1091 infrastruktur. Det er heller ikke avgjørende om slike investeringer gir økonomisk avkastning i
1092 ordinær forstand. Når midler i dag brukes innenfor handlingsregelen til å finansiere statens
1093 drift, gir de heller ikke slik avkastning. Det avgjørende er at bruken av fondet tilpasses de
1094 øvrige rammevilkårene, slik økonomien holdes stabil under den grønne omleggingen. For De
1095 Grønne er det uaktuelt å bruke fondet til dekke pensjoner eller annen ordinær drift, utover å
1096 være en buffer for brå svingninger i skattetrykket eller driftsnivået.

1097 De landene som trenger mest støtte til en grønn omlegging, har som regel også betydelig gjeld
1098 og arbeidsledighet. De Grønne mener en betydelig del av fondet må komme disse landene til
1099 gode, ikke minst fordi de er mest utsatt for klimaendringer og andre problemer som oljefondet
1100 indirekte er medskyldig i.

1101 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1102
- 1103 1. Styre Statens pensjonsfond utland, som nasjonaløkonomien for øvrig, etter mål om
1104 økologisk bærekraft og sosial utvikling i tillegg til det ordinære målet om
1105 økonomisk avkastning og sparing.

- 1106 2. Målrette en del av avkastningen i Statens pensjonsfond utland til forskning og
1107 investering innen energi, infrastruktur, klimatilpasning og grønt næringsliv i Norge.
- 1108 3. Beholde prinsippet i handlingsregelen om at all innenlands bruk av fondsmidler må
1109 tilpasses forholdene i økonomien for øvrig. Dette innebærer at 4 %-regelen må
1110 erstattes med en mer dynamisk vurdering fra år til år.
- 1111 4. Målrette en betydelig del av kapitalen i Statens pensjonsfond utland til forskning og
1112 investering innen energi, infrastruktur, klimatilpasning og grønt næringsliv i de
1113 fattigste og mest klimasårbare delene av verden.
- 1114 5. Bare investere den ordinære sparedelen av Statens pensjonsfond utland og andre
1115 offentlige fond i virksomheter som utmerker seg positivt i henhold til etiske og
1116 økologiske standarder. Også investeringer i statsobligasjoner må underlegges etiske
1117 krav.
- 1118 6. Gi etikkrådet for Statens pensjonsfond utland økte ressurser til å gjennomføre sitt
1119 mandat, og myndighet til å trekke fondet ut av selskaper som bryter med
1120 retningslinjene.
- 1121 7. Omdøpe Statens pensjonsfond utland til Statens fond for omstilling og utvikling.
1122 *Se også blant annet kapitel 1.1, 5.2 og 5.3.*

1123 **2.5 Finans- og pengepolitikk**

1124 Det er liten forskjell mellom den norske finanspolitikken og den som har ført til krise i USA
1125 og flere europeiske land. Disse krisene er en naturlig del av dagens økonomiske og monetære
1126 system, og kjennetegnes av finansielle bobler og skjevfordeling av goder. De er et resultat av
1127 bevisst politikk og privat spekulasjon. Våre heldige omstendigheter må ikke overskygge at de
1128 finanspolitiske rammene innbyr til gjentatte kriser.

1129 I en krisesituasjon er både tilgangen på arbeidskraft og behovet for varer og tjenester det
1130 samme som før. Da må nasjonale myndigheter ha handlingsrom i pengepolitikken, slik at
1131 hjulene i realøkonomien kan settes i sving igjen. Å omfordele og stimulere til ny aktivitet vil
1132 da være bedre enn ren sparepolitikk, men grønn finanspolitikk må gå enda et steg videre.
1133 Grønn økonomi må være stabil og bærekraftig uten å forutsette vekst, verken som
1134 forebyggende eller bøtende middel mot kriser.

1135 De Grønne mener penger skal være et hjelpemiddel for å bytte reelle varer og tjenester. I
1136 dagens system har bankvesenet omfattende muligheter til å låne ut penger som bare finnes på
1137 papiret. Mange lån går derved til ikke-produktive formål, som forbruk, høye boliglån og
1138 finansiell spekulasjon. På systemnivå innebærer rentene en veksttvang. Den nødvendige
1139 merverdien inndrives ved å utkonkurrere andre aktører, og ved å utnytte arbeiderne eller
1140 naturgrunnlaget hardere. Dersom økonomien ikke vokser i takt med pengemengden,
1141 undergraver det tilliten til pengenes funksjon som oppbevaringsmiddel og verdimåler.

1142 Disse mekanismene vil med jevne mellomrom føre til finanskriser, der tilgangen på lånte
1143 penger langt overstiger de reelle verdiene i økonomien. For at landets økonomi skal være
1144 stabil over tid, er det viktig at ikke pengemengden vokser raskere enn den faktiske produksjon
1145 av varer og tjenester. For å unngå det bør den totale pengemengden og utlånsvilkårene
1146 reguleres strengere. Mandatet for regulering av kreditt- og finansinsitusjonene må endres slik
1147 at formålet blir å fremme samfunnsnytte og en sunnere balanse mellom finans- og
1148 realøkonomien.

1149 Når det materielle velstandsnivået har nådd sin grense, blir det enda viktigere å søke et
1150 pengesystem uten denne vekstmekanismen. Vi vil derfor støtte forsøk med alternative
1151 valutaer, som det finnes en rekke vellykkede eksempler på internasjonalt. Videre vil vi
1152 vurdere hvilke konsekvenser det på sikt bør få også for den nasjonale pengepolitikken.

1153 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 1154
- 1155 1. Regulere finanssektoren langt strengere, med sikte på et sunnere og bedre samsvar
1156 mellom real- og finansøkonomien.
  - 1157 2. Sikre sentralbanken større kontroll med kapitalbevegelsene, og begrense den interne
1158 lånevirkosomheten mellom bankene.
  - 1159 3. Nasjonalisere kriserammede banker for så eventuelt å privatisere/dele dem igjen
1160 senere, heller enn å redde dem med subsidierte redningspakker.
  - 1161 4. Forby finansvirkosomhet uten påviselig samfunnsnytte, som hedgefond, derivater og
1162 shortsalg av verdipapirer og valuta.
  - 1163 5. Begrense størrelsen på banker og andre finansinstitusjoner, og heller legge til rette
1164 for flere lokale og målrettede alternativer, deriblant de etisk og sosialt orienterte
1165 bankene.
  - 1166 6. Regulere utlånsvilkårene til banker og boligselskap strammere, slik at det ikke gis
1167 større lån enn folk makter å betale ned.
  - 1168 7. Innføre et øvre tak for rentesats på forbrukslån, definert i forhold til styringsrenten i
1169 Norges Bank, for å redusere omfanget av slike lån.
  - 1170 8. Støtte forsøk med lokale valutaer, som kan brukes parallelt med norske kroner på
1171 lokalt produserte varer og tjenester. Slike forsøk må underlegges offentlig tilsyn.
  - 1172 9. Arbeide for en internasjonal avgift på omsetning av valuta og verdipapirer, som skal
1173 øremerkes tiltak for bærekraftig økonomisk utvikling i FN-regi. Satsen kan
1174 reguleres i takt med omsetningen på børsene.
  - 1175 10. Innføre avgift på finanstransaksjoner (finansskatt), med satser og innslagspunkt
1176 innrettet for å ramme skadelig spekulasjon. Finanssektoren må også underlegges
1177 merverdiavgift eller tilsvarende (aktivitetsskatt).
  - 1178 11. Støtte opprettelse av et uavhengig byrå for kvalitetsvurdering av finansinstitusjoner
1179 (ratingbyrå) på europeisk eller globalt nivå (under FN). Statens pensjonsfond utland
1180 og andre offentlige fond skal forbys å handle med aksjer og verdipapirer som ikke er
1181 godkjent av dette byrået.
  - 1182 12. Motarbeide finansielt hemmelighold i skatteparadiser, ved å jobbe for en global
1183 avtale om informasjonsutveksling og å styrke skattemyndighetene i fattige land. Det
1184 må kreves land-for-land-rapportering fra transnasjonale selskaper. I tillegg må
1185 Statens pensjonsfond utland og andre virksomheter med statlig eierskap forbys å
1186 operere i skatteparadiser.
  - 1187 13. Åpne for offentlig innsyn i skattematene for bedrifter, på samme vis som for
1188 privatpersoner.
  - 1189 14. Flytte ansvarsoppgaver fra IMF (Det internasjonale pengefondet), Verdensbanken
1190 og WTO (Verdens handelsorganisasjon) over til FN-organer underlagt
1191 generalforsamlingen.

1192   *Se også blant annet kapitel 2.4 og 5.2.*

1193   **2.6 Skatte- og avgiftspolitik**

1194   Skattesystemet skal først og fremst finansiere fellesskapets utgifter. Samtidig kan det brukes
1195   målrettet til å jevne ut sosiale forskjeller. Misnøye, utstøting, livsstilssykdommer og
1196   kriminalitet henger mer sammen med slike forskjeller enn absolutt fattigdom. Utover et visst
1197   velstandsnivå fører ikke økt kjøpekraft til økt lykke blant norske forbrukere. Når miljøet i
1198   tillegg setter grenser for videre økonomisk vekst i de rike landene, er det logisk at strebingen
1199   etter å gjøre alle rikere må erstattes av rettferdig fordeling og omfordeling av godene. Dette er
1200   også viktig for å sikre oppslutning om nødvendige miljøtiltak, som har liten sjanse for å få
1201   gjennomslag uten nødvendig tillit folk imellom, eller hvis tiltakene oppfattes som urettferdige,
1202   unødig byråkratiske eller selvmotsigende.

1203   Et viktig verktøy for sosial utjevning er progressiv skattlegging, med solid bunnfradrag og
1204   tetting av smutthull. For å nå våre politiske mål kan det være nødvendig med et økt samlet
1205   skattenivå. Det kan også være nødvendig for å flytte arbeidskraft til for eksempel eldreomsorg
1206   og jernbanebygging når arbeidsmarkedet er stramt. Skatten gir større muligheter enn
1207   rentejusteringer til å ta sosiale hensyn når temperaturen i økonomien skal reguleres.
1208   Formueskatt er nødvendig for å utjevne eksisterende sosiale skjevheter. Merverdiavgiften er
1209   en godt etablert skatt på forbruk, og kan brukes mer aktivt til å gjøre nødvendige,
1210   miljøvennlige varer billigere. En rekke særavgifter har som hovedoppgave å endre folk og
1211   bedrifters adferd, slik at inntektene de skaper til staten krymper jo mer vellykkede avgiftene
1212   er. De er derfor mindre egnet til en langsiktig og stabil finansiering av fellesgodene.

1213   Det norske skatte- og avgiftssystemet er resultat av en rekke utvidelser og reformer, der
1214   helhet, sammenhenger og hensikter kan framstå svært uoversiktlig. De Grønne ønsker et
1215   enklere og mer gjennomslagskraftig system, for å øke tilliten og redusere sjansene for misbruk.

1216   ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1217
- 1218   1. Gjøre skattesystemet enklere og mer gjennomslagskraftig, for å gjøre det forståelig og
1219   hindre smutthull og svindel.
  - 1220   2. Innføre en sterkt progressiv og felles skattetrapp for lønns-, kapital- og alle andre
1221   inntekter, med marginalsatt på 90% for inntekter over 20G. Trygdeavgiften må
1222   integreres i denne skatten.
  - 1223   3. Erstatte de fleste andre skattefradrag med et bunnfradrag på 2G per skattyter (kr.
1224   164.244 i 2012). Forsørgeransvar skal gi tillegg i fradraget eller tilsvarende økt
1225   barnetrygd.
  - 1226   4. Gjøre formueskatten mer progressiv, med marginalsatt på 3 % for de største
1227   formuene og et minstefradrag på 30G per person (kr. 2.463.660 i 2012). Reglene må
1228   samkjøres for alle typer formue, med 100 % ligningstakst for alle skatteobjekter
1229   unntatt bolig nr én, som skal lignedes etter dagens modell.
  - 1230   5. Sette et øvre tak på formueskatt for bedrifter lik 10 % av positivt driftsresultat.
  - 1231   6. Fjerne arveavgiften, forutsatt at inntektene dekkes inn av høyere formueskatt.
  - 1232   7. Begrense retten til rentefradrag i skatten slik at hver skattyter bare får fradrag for
1233   lån opp til 20G (lik kr. 1.642.440 i 2012), for å hindre at utsikter til rentefradrag
1234   bidrar til å drive boligprisene i været.

- 1235 8. Fjerne ordninger som reduserer skattebidraget fra de rikeste, som
1236 skjermingsfradraget. Avskrivingsreglene må gjennomgås med samme formål.
- 1237 9. Gi kommunene anledning til å øke sine inntekter ved å fjerne maksimalgrensene for
1238 kommunale skattesatser.
- 1239 10. Legge ressurskatt på naturbaserte næringer som vindkraft og fiskeoppdrett etter
1240 modell fra konsesjonslovgivningen for utbygging av vannkraft. Skatten skal
1241 kompensere lokalsamfunnene.
- 1242 11. Avvikle merverdiavgiften på økologiske varer, gjenbruk og kollektivtransport.
- 1243 12. Respektene viktigheten av balanse i offentlige budsjetter. Underskudd skal bare
1244 aksepteres som motkonjunkturtiltak i nedgangstid, som del av en helhetlig plan for
1245 igjen å komme i balanse.
- 1246 *Se også blant annet kapittel 2.2 og 3.2.*

1247 **2.7 Velferd og arbeidsliv**

1248 Å bruke sine evner og interesser til fellesskapets nytte er en menneskerett, og for de fleste
1249 avgjørende for et godt liv. Men vanlig lønnsarbeid eller næringsvirksomhet fyller ikke alltid
1250 dette behovet, og vil i praksis ikke være tilgjengelig for alle hele tiden. Norge har i lang tid
1251 hatt høy sysselsetting, men også en betydelig skjult arbeidsledighet. Det er ingen
1252 sammenheng mellom det absolutte velstandsnivået og sysselsettingen, selv om det ofte følger
1253 nye arbeidsplasser med økonomisk vekst. Når evig vekst uansett er uforenlig med en
1254 bærekraftig utvikling, må en grønn økonomi by på andre løsninger

1255 Redusert arbeidstid er et viktig grep mot veksttvangen i seg selv, men kan også brukes til å
1256 fordele arbeidet på flere. Større aksept for å bruke mer av tiden sin til frivillig arbeid vil
1257 understøtte dette. De Grønne vil gjøre hverdagen lettere for dem som av ulike grunner faller
1258 utenom det ordinære arbeidslivet. Et av våre svar på dette er

1259 *Alternativ A: samfunnslønn, som blant annet kan erstatte sosialhjelp og andre*
1260 *trygdeordninger.*

1261 *Alternativ B: å samkjøre de ulike trygde- og stønadsordningene bedre.*

1262 Dette vil gjøre livet enklere for mottakerne, og har redusert byråkrati som ekstragevinst.

1263 *[Alternativ A passer dersom landsmøtet vedtar alternativ A eller B under punkt 15 nedenfor.*

1264 *Alternativ B passer dersom landsmøtet vedtar alternativ C under punkt 15.]*

1265 I alle tilfeller er det avgjørende å sikre den offentlige delen av vårt sosiale sikkerhetsnett. Når
1266 pensjons- og trygdeordningene utvikles til et uoversiktlig lappeteppes av lovfestede, tariff-
1267 festede, offentlige og private løsninger, tjener det ikke de svakeste – og dermed ikke
1268 samfunnet.

1269 Uformell økonomi har en viktig plass i den grønne samfunnsvisjonen. Det må være god
1270 anledning til uformell innsats uten at det utløser sosial dumping eller undergraver
1271 skattesystemet. Dette kan være arbeid i foreninger, livssynssamfunn og nabo-hjelpssentraler.
1272 Slik aktivitet styrker de sosiale nettverkene. [Samfunnslønn og] redusert arbeidstid kan legge
1273 til rette for denne sektoren og gi arbeidslivet en fleksibilitet (sett fra arbeidernes ståsted) som
1274 samlet sett kan redusere en del offentlige utgifter. Frivillig innsats må likevel ikke bli et alibi
1275 for å unngå strukturelle grep for å løse utfordringer ved for eksempel eldrebølgen. [*Ordet*
1276 *samfunnslønn tas ut dersom landsmøtet ikke går inn for dette, jfr. alternativene under*
1277 *handlingspunkt 15.]*

1278 Våre sterke fagorganisasjoner har vært et viktig vern mot sosial ulikhet og alt det fører med
1279 seg. Den «norske modellen» i arbeidslivet forebygger også økonomiske kriser, men er ingen
1280 garanti mot dette. Denne tradisjonen må videreføres og brukes aktivt på veien mot en grønn
1281 økonomi.

1282 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 1283 1. Sikre og videreutvikle folketrygdens pensjons- og trygdeordninger slik at de sikrer
1284 en nøktern og anstendig levestandard for alle nødvendige livsfaser.
1285 Tilleggsordninger må løses frivillig ved privat sparing eller gjennom tariffavtaler.
- 1286 2. Indeksregulere barnetrygden og andre statlige velferdsordninger ved å knytte dem til
1287 folketrygdens grunnbeløp (G).
- 1288 3. Behovsprøve barnetrygden fra og med barn nr tre per kvinne, for barn født fra og
1289 med 2015. For adoptiv- og fosterbarn gis full trygd for alle barn.
- 1290 4. Styrke førstelinjen i NAV kraftig, slik at færrest mulig saker må sirkulere i systemet
1291 før vedtak. Alle som er langtidssykemeldt skal ha en lovfestet rett til oppfølging og
1292 første behandling innen 14 dager etter vedtatt sykemelding.
- 1293 5. Åpne for uføretrygding i mindre brøker enn 50 %.
- 1294 6. Arbeide for reell lønnsutjevning til fordel for kvinnedominerte yrker. Det betyr at vi
1295 må gi like vilkår for turnusarbeid i helse- og sosialsektoren som for skiftarbeid i
1296 industrien.
- 1297 7. Videreføre prinsippet om allmenngjøring av tariffavtaler. Vi må innføre
1298 solidaransvar som generelt prinsipp i arbeidsmiljøloven, ikke bare knyttet til
1299 bransjer med allmenngjorte tariffavtaler.
- 1300 8. Øke tillitsvalgte og verneombud sin innsynsrett i arbeidsforholdene, samt gi
1301 fagforeningene rett til å klage saker inn etter arbeidsmiljøloven.
- 1302 9. Videreføre arbeidsmiljølovens bestemmelser om vikarbruk, midlertidige ansettelser
1303 og deltidskontrakter.
- 1304 10. Sørge for mer fleksible arbeidstider og stillingstyper i offentlig sektor. Høy alder
1305 alene skal ikke være lovlig grunn for oppsigelse.
- 1306 11. Videreføre programmer for integrering av innvandrerkvinner i arbeidsliv og i det
1307 norske samfunnslivet for øvrig.
- 1308 12. Prøve ut en ordning der fast ansatte kan ta fri i opp til 12 måneder med utbetaling
1309 tilsvarende 85 % av dagpenger, dersom det finnes en arbeidsløs som kan være vikar
1310 i perioden.
- 1311 13. At arbeidsgivere som ansetter funksjonsnedsatte uten videre skal få økonomiske og
1312 tekniske ressurser for tilpasning av arbeidsplassen. Ordningen med
1313 funksjonsassistanse skal lovfestes.
- 1314 14. Fremme den uformelle økonomien ved å fjerne regler som hindrer egenarbeid, når
1315 ikke de er påkrevd av vesentlige miljø-, helse eller sikkerhetsgrunner.
- 1316 15. Tre alternativ:
  - 1317 a. Utrede en ubyråkratisk ordning med samfunnslønn. Ordningen skal primært
1318 erstatte sosialhjelp, studiestipend og en del andre offentlige ytelser, men
1319 innrettes slik at alle norske borgere kan velge å benytte seg av den i perioder av

- 1320 livet. Ordningen må innrettes slik at de aller fleste vil velge ordinært arbeid
1321 som hovedinntekt.
- 1322 b. Utrede en ubyråkratisk ordning med samfunnslønn. Ordningen skal erstatte
1323 sosialhjelp, studiestipend og en del andre offentlige ytelser for dem som ikke
1324 har tilgang på tilstrekkelig lønnsinntekt.
- 1325 c. Samkjøre en del velferdsordninger bedre slik at administrasjonskostnadene
1326 reduseres.
- 1327 *Se også blant annet kapitel 3.5-3.8.*
- 1328

1329 **3. Hverdagslivet**

1330 Miljøpartiet De Grønnes mål er et menneskevennlig samfunn i økologisk balanse. Å skape et
1331 økologisk bærekraftig samfunn stiller oss overfor noen nye krav i dagliglivet – men åpner
1332 også nye muligheter. Det er ingen motsetning mellom et lavere materielt forbruk og høy
1333 livskvalitet.

1334 Staten skal ikke detaljstyre menneskers hverdagsliv. Innenfor rammene som settes av hensyn
1335 til naturen, kommende generasjoner og andres frihet og rettigheter, ønsker vi en høy grad av
1336 individuell frihet og kulturelt mangfold. Likevel er noen reguleringer nødvendige for å sikre
1337 at vår livsutfoldelse ikke blir til skade for miljøet eller andres rettigheter. Gode offentlige
1338 tilbud må til for å sikre god livskvalitet, og at alle får best mulige levekår - uavhengig av
1339 kjønn, alder, bosted, yrkesstatus eller helsetilstand. Vi mener at gode utdannings-, helse- og
1340 kulturtilbud og en velfungerende offentlig infrastruktur i alle deler av landet er viktigere for
1341 livskvaliteten enn å øke det allerede svært høye private forbruket i Norge.
1342

1343 Mange av de politiske beslutningene og offentlige tilbudene som betyr mest for folks
1344 hverdagsliv ligger ikke til staten, men til kommunene. De Grønne mener dette er riktig og vil
1345 styrke det lokale selvstyret slik at beslutninger blir tatt nærmest mulig dem det gjelder. Mange
1346 tiltak med stor betydning for livskvaliteten skjer i regi av frivillige organisasjoner. Deres
1347 innsats må verdsettes høyere. Ikke alle problemer og oppgaver løses best av det offentlige – i
1348 mange tilfeller kan mennesker som samarbeider på frivillig basis gjøre det vel så godt.

1349 Det er viktig at alle lokalsamfunn har en god infrastruktur med skoler, butikker, bedrifter,
1350 boliger, veier, gang- og sykkelveier og kollektivtilbud, Det må også skje en omlegging til mer
1351 miljøvennlig energibruk til både oppvarming og transport. Vi vil satse på små grunnskoler i
1352 nærmiljøene, som representerer livsnerven i gode lokalsamfunn og er vesentlige for å skape
1353 trygge oppvekstvilkår.

1354 Boligen er den viktigste fysiske rammen om hverdagslivet. De Grønne ser det som et offentlig
1355 ansvar å sørge for at alle kan skaffe seg en nøktern bolig til overkommelig pris. I dag er
1356 boligmarkedet nesten fullstendig uregulert. Samtidig er de tekniske kravene til nye boliger
1357 blitt stadig mer omfattende og fordyrende. Vi vil gjenreise en sosial boligpolitikk og samtidig
1358 forenkle regelverket, slik at det blir lettere for folk selv å bygge enkelt, miljøvennlig og billig.
1359

1360 Barn og unge tilbringer en stor del av hverdagen i barnehagen og i skolen. De Grønne er
1361 villige til å bruke større ressurser på å sikre et skole- og barnehagetilbud av høy kvalitet, men
1362 vi er mot å forlenge skoledagene. Barn og unge skal ha tid og mulighet til å lære og oppleve
1363 mestring også utenfor skolen. Samtidig må praktiske emner få en større plass i skolen. Barna
1364 representerer fremtiden, og i all samfunnsplanlegging, skolepolitikk, helsepolitikk,
1365 sosialpolitikk og ellers skal det tas hensyn til barnas beste.

1366 I helsepolitikken vil De Grønne legge større vekt på forebygging. Vi vil arbeide for et
1367 samfunn som fremmer fysisk og psykisk helse, og vi ønsker mer forskning på hva som gir
1368 god forebyggingseffekt. Behandling, habilitering og rehabilitering må også få tilstrekkelige
1369 ressurser for at alle skal få et fullverdig tilbud. Vi vil fjerne ordninger som fører til
1370 byråkratisering av helsevesenet, slik at flest mulig av ressursene kommer pasientene til gode.
1371 Fordi svært mange pasienter benytter seg av alternative behandlingsformer, mener vi det er
1372 nødvendig med et bedre samarbeid mellom skolemedisin og alternativ medisin.

1373 Gode tilbud når det gjelder barnehage, skole, helse og eldreomsorg er et offentlig ansvar.
1374 Likevel kan de offentlige institusjonene på disse områdene suppleres med private, ikke-
1375 kommersielle tilbud.

1376 Et mangfold av kulturtilbud beriker hverdagslivet. Staten må bidra økonomisk til at dette
1377 mangfoldet kan utvikles videre og oppleves i alle deler av landet.

1378 **3.1 Levende byer og bygder**

1379 De Grønne mener våre byer og bygder må planlegges og organiseres slik at de blir en viktig
1380 del av løsningen på miljøproblemene. Det skal være mulig å leve godt og miljøvennlig både i
1381 byer, *tettsteder* og bygder.

1382 Byene kan by på stort sosialt og kulturelt mangfold. Tett bosetting gjør det samtidig mulig å
1383 redusere behov for energi og daglig transport. Vi vil virkeliggjøre byenes potensielle
1384 miljøfortrinn ved å fortette, men også forgrønne byene. Bybefolkningen skal kunne finne ro i
1385 grønne omgivelser, dyrke noe av sin egen mat og ha kontakt med dyr. Vi vil fremme
1386 etablering av handel, arbeidsplasser og inkluderende møteplasser i nærmiljøene. Vi vil legge
1387 til rette for at flest mulig reiser kan foregå på bena, sykkel, kollektivt eller med el-bil.

1388 Byene vil alltid være avhengige av å få mat, energi og andre ressurser utenfra, men særlig når
1389 det gjelder energi er det mulig å bli mer selvforsynt. Løsningen er å investere i fornybar
1390 energi som jordvarme, havvarme, fjernvarme, solpaneler og varmegjenvinning. Det er viktig å
1391 unngå nedbygging av dyrkbar mark, og samtidig legge til rette for matproduksjon i grønne
1392 boligområder.

1393 De Grønne vil etablere regionale arenaer for grønt entreprenørskap der kunnskap og ressurser
1394 kan deles. Her kan man bygge nettverk med tilgang til kapital innen nye grønne næringer, slik
1395 som matdyrking i byene, og revitalisering av gamle grønne næringer som gjenbruksstasjoner
1396 og byttetjenester.

1397 Bygdene har fortrinn i nærhet til naturen og større muligheter til lokal selvforsyning. Den
1398 lokale identiteten og samarbeidsviljen er ofte sterk. Levende bygdesamfunn trenger skoler,
1399 butikker, møteplasser og varierte arbeidsplasser. Innbyggerne og næringslivet i distriktene må
1400 ha tilgang på viktig infrastruktur uten at det koster mer enn i sentrale strøk. Vi vil bidra til å
1401 snu flyttestrømmen fra distriktene og redusere presset på byområdene ved å legge til rette for
1402 at grunnleggende tilbud i større grad kan opprettholdes i bygde-Norge.

1403
1404 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1405 1. Stimulere kommunene til å føre en plan- og næringspolitikk som medfører at
1406 dagligvarehandel og ofte brukte servicetilbud blir tilgjengelige for de fleste innen
1407 kort avstand fra hjemmet. Andre arbeidsplasser bør så vidt mulig lokaliseres til
1408 sentrum eller til kollektivknutepunkt.
- 1409 2. Etablere regionale sentre for entreprenørskap og innovasjon, som et samarbeid
1410 mellom entreprenører, annet næringsliv, læresteder, og aktuelle offentlige instanser
1411 samarbeider, for om å skape vekst fra grasrota innen sosialt og grønt
1412 entreprenørskap.
- 1413 3. Etablere et nasjonalt bærekraftfond på én milliard kroner, der organisasjoner og
1414 bedrifter kan søke midler til å gjennomføre lokale grønne prosjekt. Viktige kriterier
1415 skal være at prosjektene er nyskapende og involverer flere lokale aktører.

- 1416 4. Håndheve forbudet mot nye bilbaserte kjøpesentra, samt stimulere kommunene til å
1417 bygge om deler av eksisterende kjøpesentre til boliger og flytte spesialbutikker
1418 tilbake til sentrumsområdene.
- 1419 5. Bygge ut ladepunkter og hurtigladestasjoner for elbiler over hele landet, og arbeide
1420 for standardisering av plugger, både i Norge og andre land.
- 1421 6. Forby kommersiell reklame i det offentlige rom.
- 1422 7. Innføre krav om ansvarlig vaktmester i alle offentlige bygg.
- 1423 8. Ha lokalbaserte politi- og lensmannskontorer, som har kjennskap til og engasjerer
1424 seg i nærmiljøet.
- 1425 9. At staten skal ta ansvar for at det blir bygd ut fiberkabelnettverk over hele landet,
1426 også i spredtbygde strøk.
- 1427 10. Ha lik porto og lik nettleie over hele landet.
- 1428 11. Øke bruken av veiprisning i sentrale strøk der kollektivtilbudet er godt.
- 1429 12. Gi statlig støtte til infrastruktur og ombygginger slik at kollektivtransport kan drives
1430 med elektrisitet eller biogass. Dette gjelder både busser, ferger og hurtigbåter.
- 1431 13. Styrke nærdemokratiet både i by- og bygdekommuner, og invitere til bred deltakelse
1432 i planprosessene for alle grupper i lokalmiljøene.
- 1433 14. Kreve at tiltak og strategier i kommunale klimaplaner forankres i politiske vedtak.
- 1434 15. At kommunene vurderer behovet for klimatilpasning i sine beredskapsplaner.
- 1435 16. Skape flere sosiale møteplasser i nærmiljøene, og gjøre lokaler i skoler,
1436 kommunehus, ungdomsklubber og aktivitetshus mer tilgjengelige.
- 1437 17. Stimulere til lokalt samarbeid om fornybar energi.
- 1438 18. Bevare eldre bygninger og bygningsmiljøer og ta hensyn til lokal byggeskikk.
- 1439 19. Premiere rehabilitering og tilpasning av eksisterende bygg framfor riving og
1440 nyoppføring.
- 1441 20. Stimulere til etablering av bildelingsordninger.
- 1442 21. At bykommunene samarbeider om arealplanleggingen med omkringliggende
1443 kommuner, for et samlet utbyggingsmønster som minimerer transportbehovene.
1444 Fylkesmannen må om nødvendig forhindre at det etableres nye rene boligfelt som
1445 åpenbart vil fungere som «sovebyer» for pendlere.
- 1446 22. Prioritere myke trafikanter i byer og tettbygde strøk ved å satse sterkt på utbygging
1447 av sammenhengende gang- og sykkelveier. Veiene skal være framkommelige hele
1448 året, også for funksjonshemmede.
- 1449 23. At nye bygg i byene både skal være areal- og energieffektive og bidra til
1450 naturmangfoldet, for eksempel med grønne tak og fasader.
- 1451 24. Følge opp programmet «Framtidens byer», som avsluttes i 2014, med et omfattende
1452 og ambisiøst program for mer klimavennlig og økologisk omstilling i byene.
- 1453 25. Øke naturmangfoldet i byer og tettsteder, blant annet ved å sikre grønne korridorer,
1454 og legge til rette for mer dyrking av mat i byområder.
- 1455 26. Føre en næringspolitikk, inkludert landbruks- og sjøbrukspolitikk, som stimulerer til
1456 etablering av flere arbeidsplasser i distriktene slik at transportbehovet reduseres.

- 1457 27. Øke støtten til nærbutikker på bygdene.
- 1458 28. Øke bevilgningene til vevedlikehold og rassikring i distriktene.
- 1459 29. Øke statsstøtte til kulturtilbud i distriktene.
- 1460 *Se også blant annet kapitel 1.3, 3.2, 3.4, 4.1 og 4.2.*

1461 **3.2 Boligpolitikk**

1462 De Grønne mener boligprisene i dag er altfor høye, særlig i de store byene, men også de fleste
1463 andre steder i landet. Inntektsnivået er i gjennomsnitt mer enn doblet de siste 40 åra, men
1464 *andelen* av inntektene som brukes på bolig er mer enn tredoblet. For mange unge er terskelen
1465 til boligmarkedet uoverstigelig. Samtidig er tilbudet av utleieboliger lite, og leieprisene er for
1466 høye.

1467 Vi vil føre en politikk som gjøre det mulig for alle å skaffe en nøktern bolig til overkommelig
1468 pris. Dette skal være mulig både for dem som ønsker å eie for dem som foretrekker å leie. Vi
1469 ønsker å gjenreise den sosiale boligpolitikken og øke Husbankens utlånsramme slik at
1470 boligbyggingen øker og prisene går ned.

1471 Mens dagens boligmarked nesten er fullstendig liberalisert, har boligbyggingen tvert imot
1472 vært gjenstand for en økende detaljregulering gjennom lov og byggeforskrifter. Det har også
1473 bidratt til å øke kostnadene ved å bygge.

1474 Miljøpolitiske virkemiddel i boligsektoren må bygge på en helhetlig økologisk forståelse.
1475 Produksjon, vedlikehold og drift av boliger krever store areal-, material- og energiresurser.
1476 Boforholdene påvirker samtidig folks ressursbruk og miljøbelastninger på andre områder.
1477 Boliger av nøktern størrelse krever mindre av alle slags ressurser enn store boliger, men ut
1478 over dette er sammenhengene mellom byggemåter, bomiljø og ressursbruk komplekse.

1479 Dagens plan- og bygningsregelverk er for rigid og preget av bestemte syn på hvilke løsninger
1480 som er miljøvennlige og hensiktsmessige. Noen bestemmelser bidrar direkte til økt
1481 ressursbruk. De Grønne vil forenkle regelverket. Vi vil oppmuntre til nytenking og innovasjon
1482 når det gjelder økologiske byggeteknikker, klimavennlige bygg med redusert energibruk og
1483 bomiljøer som legger til rette for et miljøvennlig hverdagsliv.

1484 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1485 1. At kommunale og andre ikke-kommersielle utleieboliger skal utgjøre minst 25 % av
1486 nybyggingen, inntil behovet er dekket. Det må etableres et eget program i regi av
1487 Husbanken, med nødvendig finansiering for å bidra til at dette målet blir nådd.
- 1488 2. At Husbanken også skal gi lån til enkeltpersoner som vil kjøpe eller oppføre boliger,
1489 på samme vilkår som dagens startlån og uten behovsprøving. Det skal kun gis til
1490 boliger av utpreget nøktern standard og størrelse.
- 1491 3. At Husbanken i større grad skal medfinansiere kommunale oppkjøp av boliger i
1492 storbyområdene.
- 1493 4. Bygge minst 3 000 studentboliger per år inntil behovet er dekket.
- 1494 5. At det satses på oppkjøp av større boliger som kan deles eller bygges om til
1495 generasjonsboliger.

- 1496 6. Bidra til å hindre at boliger og næringslokaler som kan ombygges til boliger blir
1497 stående tomme.
- 1498 7. Begrense retten til rentefradrag i skatten slik at hver skatteyter bare får fradrag for
1499 lån opp til 20G (kr. 1.642.440 i 2012), for å hindre at utsikter til rentefradrag bidrar
1500 til å drive boligprisene i været..
- 1501 8. Gjøre formueskatten mer progressiv med marginalsats på 3 % for de største
1502 formuene og et minstefradrag på 30G per person. Reglene må samkjøres for alle
1503 typer formue, med 100 % ligningstakst for alle skatteobjekter unntatt bolig nr én,
1504 som skal ligned etter dagens modell.
- 1505 9. Heve taket for BSU-ordningen (Boligsparing for ungdom) til 4G (kr. 328.488 i
1506 2012).
- 1507 10. At NAV skal stille depositum i stedet for sosial garanti til brukere som trenger hjelp
1508 til å skaffe bolig.
- 1509 11. Forenkle bygningsdelen av og teknisk forskrift til plan- og bygningsloven og lempe
1510 på kravene til universell utforming for de minste boligene. Dette for å gjøre det
1511 mulig å bygge enkelt, miljøvennlig og billig, og legge til rette for mer selvbygging.
1512 Det må bli enklere å bruke naturmaterialer som halm, leire, stein og ulike typer
1513 treverk.
- 1514 12. Opprette selvbygging som en egen kategori i plan- og bygningsloven, hvor begrepet
1515 selvbygging blir definert og underlagt et eget regelverk for slike byggesaker.
- 1516 13. Stille strengere energikrav til store boliger enn til små. Krav til energieffektivitet
1517 kan sløyfes dersom boligen er selvforsynt med energi og ikke henter strøm fra
1518 nettet.
- 1519 14. At kommunale planer skal kunne sette øvre, men ikke nedre, grenser for størrelsen
1520 på nye boliger, og at det ikke alltid må settes krav om minste antall
1521 parkeringsplasser per bolig.
- 1522 15. Etablere et samarbeidsprosjekt mellom staten og byggebransjen for å få ned
1523 kostnadene samt bedre sikkerheten og kvaliteten i byggebransjen.
- 1524 16. Praktisere jordvernet strengt og verne felles grøntarealer som skogsholt og parker
1525 inne i de store byene. Nybygging i byer og tettsteder må skje innenfor allerede
1526 utbygde eller ikke dyrkbare områder, med vekt på arealeffektivitet.
- 1527 17. At jordvernet ikke skal være til hinder for at mindre dyrkede arealer kan overføres
1528 til urbant jordbruk (parsellhager og lignende) i boligområder.
- 1529 18. Øke støtten til FoU og forsøksprosjekt innen byøkologi og grønn fortetting.
- 1530 *Se også blant annet kapitel 1.4 og 2.6*

1531 **3.3 Skole og oppvekst**

1532 Gode muligheter til utdanning, opplæring og studier er viktige rettigheter som De Grønne vil
1533 ivareta og styrke. Både den enkelte borger, demokratiet og samfunnet som helhet styrkes
1534 gjennom kunnskap og kompetanse. Skolen skal ruste elevene til å møte samfunnet slik at de
1535 kan få styrke til å stå opp mot urett og forsvare egne og andres rettigheter. Skolens primære
1536 mål er å formidle kunnskap, men det er viktig at elevene også lærer om sosiale verdier og
1537 ferdigheter.

1538 Det finnes ingen fasit for hvordan en oppvekst skal være. De foresatte har det største ansvaret
1539 for å sikre barna en god oppvekst. Samfunnet har ansvaret for å sikre barns rett til
1540 barnehageplass, retten til grunnskoleopplæring av høy kvalitet og muligheter til videregående
1541 utdanning. Samtidig må foreldre ha reell valgfrihet til å bestemme om og hvor lenge barna
1542 skal være i barnehage. Ungdommer må på sin side kunne velge alternativer til et
1543 sammenhengende løp gjennom videregående skole.

1544 Barnehager og skoler skal sørge for kunnskap, ferdigheter og kompetanse som er viktig for å
1545 klare seg i dagens og framtidens samfunn. Det skal også være rom for å utvikle talenter og
1546 interesser. Dette er en balanse skolene og barnehagene ikke kan klare alene. Samspillet
1547 mellom skole og samfunn må styrkes. Barn og unge tilegner seg viktige kunnskaper og
1548 ferdigheter også utenfor skolen, og de må få tid og rom til dette. Derfor vil vi ikke forlenge
1549 skoledagene.

1550 De Grønne mener det er behov for å se kritisk på mengden av oppgaver som skoler og lærere i
1551 dag er pålagt. Lærere skal først og fremst bruke tiden sin på opplæring. Opplæringen skal
1552 være framtidsrettet og basert på forskning og kunnskap. Bærekraftig utvikling må være et
1553 grunnleggende perspektiv i skolens læreplaner og undervisning. Vi ønsker et skolesystem som
1554 inkluderer og motiverer, og som motvirker mobbing og utstøtning. Skolen må være fleksibel
1555 nok til å møte barn og unge på det nivået de befinner seg, og ha lærere med nok fagkunnskap
1556 og pedagogisk kompetanse til å løse skolens komplekse utfordringer.

1557 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 1558 1. Sørge for nok barnehageplasser til dem som ønsker det, med løpende opptak etter at
1559 barnet har fylt ett år. Foreldre skal ha reell frihet til å velge å sende barna i
1560 barnehage eller ikke, og mellom hel- og deltidstilbud.
- 1561 2. *Indeksjustere kontantstøtten, og la den gjelde for alle barn inntil de fyller fire år.*
1562 *Kontantstøtten for ettåringer skal økes til 1 G i året (kr. 82.122 i 2012).*
1563 *(Komiteen er delt i synet på dette punktet.)*
- 1564 3. At ettåringer i barnehage skal være i egne avdelinger, med høyst fire barn per
1565 voksen.
- 1566 4. Gi nye innvandrere som ikke benytter seg av barnehageplass tilbud om tiltak som
1567 styrker integreringen og norskopplæringen både for mor og barn denne i perioden.
- 1568 5. At små barn skal få plass i barnehagen som ligger nærmest hjemmet, på samme
1569 måte som skolebarn skal få plass på nærmeste barneskole og ungdomsskole.
- 1570 6. At kommunene skal ha ansvar for å språkteste barn før fylte fem år hvis de synes å
1571 ha mangelfull språklig utvikling. De som trenger det må få tilbud om ekstra
1572 språkopplæring før skolestart.
- 1573 7. Gi barna en myk overgang til skolens kunnskapskrav, ved også å fokusere på lek og
1574 fri utfoldelse i undervisningen det første skoleåret.
- 1575 8. Gjøre skolens formålsparagraf livssynsnøytral.
- 1576 9. Beholde adgangen til å etablere og drive ikke-kommersielle private skoletilbud,
1577 inkludert skoler som er forankret i livssyn så vel som skoler som står for
1578 pedagogiske alternativ. Privatskolenes opplæringsplaner skal godkjennes.
- 1579 10. Ikke øke timetallet per dag i skolen.

- 1580 11. Gi praktiske emner, oppøving av motoriske ferdigheter og ekskursjoner i naturen en
1581 større plass i hele grunnskolen.
- 1582 12. Arbeide for at alle grunnskoler får skolehage
- 1583 13. Gi elevene fra og med femte klasse større adgang til valgfag, både praktiske og
1584 estetiske fag, og fag med fordypning i for eksempel språk og matematikk.
- 1585 14. *Åpne for en moderat utviding av skolenes anledning til å gruppere elevene etter nivå*
1586 *og interesser, spesielt i matematikk og språkfag.*
1587 *(Komiteen er delt i synet på dette punktet.)*
- 1588 15. Innføre én karakter i skriftlig norsk i ungdoms- og videregående skole.
- 1589 16. Styrke båndene mellom skole og samfunn, blant annet ved at elevene som ledd i
1590 undervisningen deltar i praktiske og samfunnsnyttige oppgaver, i og utenfor skolen.
- 1591 17. Ha yrkesrelevant praksisopplæring fra første år på yrkesfaglige program i
1592 videregående skole. Praksisen skal skje i nært samarbeid mellom skole og
1593 næringsliv. I ungdomsskolen bør adgangen til å prøve ut forskjellige yrker utvides.
- 1594 18. Oppdatere utstyrsparkene ved de videregående skolene og sørge for oppdatert yrkes-
1595 og pedagogisk kompetanse hos lærere og veiledere.
- 1596 19. At elever som begynner på yrkesfaglig opplæring skal ha rett til utdanning som fører
1597 fram til fagprøve. Offentlige virksomheter må pålegges å ta inn lærlinger.
- 1598 20. Gi lærere tid og kompetanse til å drive god vurdering og reell tilpasset opplæring,
1599 blant annet gjennom etterutdanning.
- 1600 21. Innføre et tak på 15 elever per gruppe i barneskolen og 20 elever i ungdomsskolen.
1601 Tettheten av utdannede lærere skal sørge for kvalifisert veiledning og variert
1602 undervisning i hele grunnopplæringen. Andre yrkesgrupper skal også brukes til å gi
1603 skolen større variasjon og kvalitet.
- 1604 22. *Stanse all nedlegging av små grendeskoler av økonomiske grunner. Eventuelle*
1605 *nedlegginger må kun skje av pedagogiske grunner.*
1606 *(Komiteen er delt i synet på dette punktet.)*
- 1607 23. Legge til rette for at elever som går ut av grunnskolen får et reelt valg mellom å
1608 velge teoretisk eller yrkesrettet videregående utdanning, eller gå ut i arbeidslivet en
1609 periode.
- 1610 24. Gi insentiver for at lærere og annet pedagogisk personale skal benytte seg av
1611 etterutdanningstilbud.
- 1612 25. Prioritere støtte til bærekraftige tiltak og til folkehøgskoler og andre skoler med en
1613 bærekraftig profil.
- 1614 26. Sterkt redusere krav til rapportering som ikke er med på å fremme læring,
- 1615 27. Ruste opp norske skolebygg i henhold til elevenes og lærernes arbeidsmiljølov.
1616 Staten skal finansiere denne investeringen gjennom en avtale som forplikter
1617 kommunen til å planlegge og finansiere årlig vedlikehold videre.
- 1618 *Se også blant annet kapittel 3.4 og 3.8*

1619

1620

1621 **3.4 Mangfold i kulturlivet**

1622 De Grønne mener det å kunne uttrykke og engasjere seg i kulturlivet som en viktig rettighet.
1623 Kultur har en naturlig plass på offentlige budsjetter, men kulturlivet i seg selv må være fritt og
1624 uavhengig.

1625 Kulturen skal berike, avspeile og problematisere fortid, samtid og framtid. Dette skal skje
1626 både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Kulturpolitikken må åpne opp for mangfold og
1627 nytenkning, med en rikdom av varierte uttrykk. Vi mener at ulikheter beriker og skaper
1628 dynamikk i samfunnet, om vi tillater dem å eksistere. Vi vil legge til rette for et kulturliv der
1629 det er aksept for ulikhetene i et moderne, interkulturelt samfunn.

1630 Alle skal ha mulighet til å dyrke og oppleve kultur, og det skal ikke være nødvendig å reise til
1631 et større sentrum for å kunne gjøre dette. Derfor er det viktig at det overalt er lav terskel for å
1632 skape og glede seg over et mangfold av kulturuttrykk. Vi vil videreutvikle det norske
1633 regionale mangfoldet gjennom støtte til viktige institusjoner i distriktene og gjennom særlige
1634 satsinger på kultur mangfold i landsdelene.

1635 Kulturlivets profesjonelle utøvere og institusjoner må få tilstrekkelige og mer forutsigbare
1636 bevilgninger. Samtidig vil vi stimulere til samarbeid mellom det profesjonelle og frivillige
1637 kulturlivet. Det frivillige kulturlivet må få gode vekstvilkår, *blant annet* ved å forenkle
1638 offentlige søknadsrutiner og rapporteringskrav.

1639 Norsk språk, både bokmål, nynorsk og samisk, må dyrkes og vernes, både i skolen og i det
1640 offentlige rom. Samisk språk, spesielt lule- og sørsamisk og samisk språk i kystområdene, er i
1641 dag i en truet stilling. Vi mener at alle med samisk bakgrunn må gis anledning til å lære og
1642 utvikle sine språk.

1643 Det er viktig å ta vare på vår kulturarv slik at også kommende generasjoner kan få et forhold
1644 til norsk, samisk og de nasjonale minoritetenes kultur og historie. De Grønne vil gjøre det
1645 enklere for organisasjoner og lag som arbeider med historie og kulturminnevern å drive aktivt.
1646 Vi vil også arbeide mot unødig byråkratisering av denne sektoren. Det gjelder både å sikre
1647 historiske bygninger og bygningsmiljøer, fornye museene og bibliotekene, og ivareta den
1648 levende kulturarven som kommer til uttrykk blant annet i håndverkstradisjoner, folkemusikk
1649 og folkedans.

1650 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1651 1. Sørge for et godt og bredt kulturtilbud over hele landet, både med omreisende og
1652 faste institusjoner, profesjonelle tilbud og amatørgrupper.
- 1653 2. Sikre et mangfold av frivillige og offentlige kulturaktiviteter rettet mot ungdom med
1654 korps, kor, amatørteater og -spill, ungdomshus, kulturhus og så videre.
- 1655 3. Stille offentlige områder og lokaler til gunstig disposisjon for konserter og
1656 festivaler.
- 1657 4. Stimulere kommunene til å gi bedre og mer forutsigbar støtte til musikk- og
1658 kulturskoler, slik at ventelistene kan kortes ned.
- 1659 5. Øke bevilgningene til Den kulturelle skolesekken.
- 1660 6. Ha gode støtteordninger for kunstnere og kunstorganisasjoner.

- 1661 7. At det opprettes flere kunstnerhus og -miljøer med gratis eller rimelige atelierer og
1662 fellesverksteder.
- 1663 8. Øke tilskudd til offentlig kunst, blant annet ved å øke den delen av byggekostnadene
1664 for offentlige nybygg som går til utsmykning.
- 1665 9. Gå inn for en boklov som sikrer fastpris på nye bøker det første året, og som forbyr
1666 at samme eiere kan kontrollere både forlag, distribusjon og bokhandel.
- 1667 10. Oppfordre forlag og bokhandlere til å samarbeide om en felles oversikt over årets
1668 nye bøker, som kan legges ut på nettet.
- 1669 11. Sikre støtten til smale forlag og til oversettelse av utenlandsk litteratur.
- 1670 12. Gi folkebibliotekene økte ressurser til utlåsmateriell, samt mer brukervennlige
1671 lokaler og åpningstider.
- 1672 13. Forbedre de digitale utlånsordningene fra bibliotekene.
- 1673 14. Sikre støtte- og konsesjonsordninger som gjør at norsk film og et utvalg av film fra
1674 alle kontinenter i større grad kjøpes inn og vises av kinoene.
- 1675 15. Gi trygge rammer for profesjonelle musikkutøvere, med forutsigbare bevilgninger til
1676 offentlige orkestre og ensembler. Offentlige støtteordninger må brukes til å sikre
1677 sjangerrikdommen i norsk musikkliv.
- 1678 16. Legge bedre til rette for at gatekulturelle uttrykk får sin rettmessige plass i den
1679 allmenne kultursatsingen. Midlertidige prosjekter må bli en mer integrert del av den
1680 offentlige støtten.
- 1681 17. Stramme inn reglene som begrenser eierkonsentrasjon i mediebransjen.
- 1682 18. Stille strengere krav til folkeopplysning og kulturelt mangfold i NRK.
- 1683 19. Verne om samenes og de nasjonale minoritetenes muligheter til å sikre og utvikle
1684 sitt språk og kultur.
- 1685 20. Styrke Riksantikvaren og øke bevilgningene til Kulturminnefondet vesentlig, slik at
1686 det offentlige dekker ekstrautgifter som følger av vern.
- 1687 21. Vurdere å overføre ansvaret for kulturminnevernet fra fylkeskommunen til
1688 fylkesmannen.
- 1689 22. Bevare vår maritime kulturarv bedre, gjennom økt støtte til kystkulturen og en
1690 nødvendig opprustning av våre mest sentrale maritime samlinger og sentre for
1691 fartøyvern.
- 1692 *Se også blant annet kapittel 3.3 og 3.8.*

1693 **3.5 En bedre helsepolitikk**

- 1694 De Grønne mener at helsepolitikken må legge større vekt å fremme god helse og å forebygge
1695 helseskade. Helsepolitikken må ses i sammenheng med andre politikkområder. Grønn politikk
1696 vil redusere helseskader fra forurensing og fremme sunn mat. Vi vil også legge til rette for
1697 daglig mosjon i form av gange og sykling og for kontakt med naturen.
- 1698 Et trygt og inkluderende samfunn med små økonomiske forskjeller er viktig også for
1699 folkehelsen. Helsevesenet må legge større vekt på målrettet forebygging. Legene må bruke
1700 Grønn resept aktivt for å vri behandlingen av livsstilssykdommer fra legemidler til sunn kost
1701 og mer fysisk aktivitet. De Grønne vil satse på forebygging av rusproblemer og psykiske

- 1702 sykdommer, og vi vil arbeide for at disse pasientene ikke blir stigmatisert. Tilbudet om
1703 støttetiltak til pårørende, særlig til barn og unge, må styrkes.
- 1704 Både i behandling og forebygging av sykdom bør tiltak som utjevner helseforskjeller
1705 tilstrebes, gjennom opplysningsarbeid og ved spesielle tiltak for vanskeligstilte grupper.
1706 Fokuset skal være på den enkeltes ressurser og muligheter, slik at sykdom og nedsatt
1707 funksjonsevne mestres best mulig. Det betyr et tillitsfullt samarbeid mellom leger,
1708 helseinstitusjoner, pasienter, pårørende, pasientorganisasjoner og seriøse retninger innen
1709 alternativ medisin.
- 1710 De Grønne vil sette pasienter og brukere av helsetjenester i sentrum, sikre dem god medisinsk
1711 behandling, habilitering og rehabilitering, samt øke deres kunnskaper om mestring av egen
1712 sykdom. Etterutdanningen av helsepersonell må forbedres.
- 1713 Vi vil øke ressursene til psykisk helsevern, slik at alle med psykiske lidelser får
1714 tilfredsstillende behandling og oppfølging, også dersom tilstanden er knyttet til et
1715 rusproblem. Det er viktig at pasienter både i det somatiske og det psykiske helsevernet blir
1716 møtt med en helhetlig tilnærming, der kropp, sinn og livssituasjon ses i sammenheng.
- 1717 Både funksjonsfriske og personer med nedsatt funksjonsevne og kroniske sykdommer er
1718 bidragsyttere til samfunnet. Vi vil legge til rette for at de med redusert arbeidsevne kan få
1719 jobbe med tilpasset, meningsfullt arbeid.
- 1720 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***
- 1721 1. Fokuserer på en mer helhetlig pasienttilnærming i helsevesenet, hvor kropp, sinn og
1722 sosial situasjon ses i sammenheng.
  - 1723 2. At helseutdanninger skal fokusere mer på pasientens totale situasjon og
1724 sammenhengene mellom livsstil og levekår, somatisk og psykisk sykdom.
  - 1725 3. Styrke samarbeidet mellom ulike helsefaglige retninger, og at dette skal gjenspeiles i
1726 grunnutdanningen av helsepersonell.
  - 1727 4. Gjøre forebygging av sykdom til en mer integrert del av behandlingen, blant annet
1728 ved å bruke Grønn resept før medikamentell behandling av livsstilssykdommer.
  - 1729 5. Tilby de som jobber med pasientarbeid i helsevesenet regelmessige
1730 gjenoppfriskningskurs i støttende og empatisk kommunikasjon.
  - 1731 6. Fremme et offentlig helsevesen supplert av ikke-kommersielle private helsetilbud.
  - 1732 7. Legge ned de regionale helseforetakene, gjeninnføre mer direkte politisk styring
1733 over spesialisthelsetjenesten. Det enkelte sykehus må få større frihet til å sikre
1734 kortere ventetider og bedre pasientbehandling, og ordningen med
1735 stykkprisfinansiering må avskaffes.
  - 1736 8. Satse mer på helsefaglig forskning innen kroniske sykdommer, psykiske lidelser og
1737 forebygging av sykdom.
  - 1738 9. At tannhelsetjenester skal være gratis fram til fylte 25 år. Deretter skal de inkluderes
1739 i egenandelsordningen gjennom folketrygden.
  - 1740 10. Si nei til offentlig tilbud om eggdonasjon og til ultralyd i 12. svangerskapsuke.
  - 1741 11. Vurdere alternative behandlingsformer, med tanke på godkjenning av utdanning og
1742 trygderefusjon for behandlingsformer med dokumentert effekt.

- 1743 12. Styrke tilbudet om lindrende behandling for pasienter med sterke smerter og i livets
1744 siste fase, på sykehus, hospice eller i eget hjem, men ikke tillate aktiv dødshjelp.
1745 ***1. vara Tore Bergum, som deltok på komiteens siste møte, har her en dissens og***
1746 ***vil stryke leddet «men ikke tillate aktiv dødshjelp».***
- 1747 13. Gi personer med alvorlige psykiske lidelser rett til behandling i psykisk helsevern,
1748 også når tilstanden har sammenheng med bruk av rusmidler. Behandlingstilbudet for
1749 dem med både rusproblemer og psykiske lidelser må samordnes bedre, både på
1750 statlig og kommunalt nivå.
- 1751 14. Forebygge isolasjon og inaktivitet blant personer med rusproblemer eller psykiske
1752 lidelser, både gjennom støtte til frivillige initiativer, pasientorganisasjoner og
1753 offentlige ordninger. Ulike typer kunstnerisk eller fysisk aktivitet, praktisk arbeid og
1754 samvær med dyr er god grønn terapi som kan øke trivselen og styrke habiliteringen.
- 1755 15. Arbeide for å redusere ventetiden og unngå brudd i behandlingen innen
1756 rusomsorgen og psykiatrien. Institusjoner med gode resultater må opprettholdes og
1757 brukes som mønster når nye behandlingssplasser opprettes.
- 1758 16. Styrke ettervernet i rusomsorgen og psykiatrien gjennom et mangfold av
1759 oppfølgingstilbud. De som ikke greier å bli rusfrie etter gjentatte forsøk må sikres et
1760 anstendig liv, også når dette krever regulert medisinsk bruk av rusmidler.
- 1761 17. To alternativ:
- 1762 a. Utrede effekten av eventuelt å etablere offentlig kontrollerte
1763 omsetningskanaler (apotek) for narkotika. I tilknytning til dette skal det tilbys
1764 hjelp til for eksempel avrusning for kjøperen.
- 1765 b. Åpne for at behandling av brukere av tunge rusmidler kan assisteres av stoffer
1766 som ellers er ulovlige, som heroinassistert behandling. Rusavhengige må få
1767 tilbud om behandling langt raskere enn i dag.
- 1768 18. Tilby musikkterapi, kunstnerisk støtteterapi, grønn terapi som turgåing, fysisk
1769 aktivitet, gårdsdrift og samvær med dyr for å øke trivselen i psykiatrien.
- 1770 19. Støtte frivillige initiativ, pasientorganisasjoner og offentlige tiltak for at personer
1771 med psykiske lidelser skal unngå isolasjon og inaktivitet.
- 1772 20. Arbeide for sterkt redusert ventetid for behandling av personer med rusproblemer
1773 ved å opprettholde institusjoner som har gode resultater og ved å opprette flere nye
1774 behandlingssplasser.
- 1775 21. Styrke ettervernet for rusmisbrukere gjennom et mangfold av oppfølgingstilbud.
- 1776 22. Bidra til et anstendig liv for dem som ikke greier å bli rusfrie etter gjentatte forsøk,
1777 også når dette krever regulert medisinsk bruk av rusmidler.
- 1778 23. Vurdere nye, gradvise innstramninger i røykeloven.
- 1779 24. Fortsette å regulere alkoholomsetningen strengt.
- 1780 25. *Øke avgiftene på alkoholholdige varer.*
1781 *(Komiteen er delt i synet på dette punktet.)*
- 1782 26. Innføre advarsel på alkoholemballasje om helsefarene ved alkoholmisbruk og
1783 informasjon om hvor man kan henvende seg for hjelp ved alkoholavhengighet.

- 1784 27. Ha et bredt og kunnskapsbasert opplysningsarbeid om mat og helse. De
1785 næringsstilknyttete opplysningskontorene bør erstattes av et næringsuavhengig
1786 opplysningskontor for mat og helse.
- 1787 28. Tilby sunnere, bedre og mer varierte måltider på offentlige helse- og
1788 omsorgsinstitusjoner, også til allergikere og vegetarianere.
- 1789 29. At alle offentlige institusjoner som har matsservering må servere minst 50 prosent
1790 økologisk mat innen 2017.
- 1791 30. Forby brus- og godteriautomater på skoler og helseinstitusjoner.
- 1792 31. Skjerpe kravene til kommunene om en tilgjengelig helsesøster på skolene.
- 1793 32. At alle 16-åringer kalles inn til gratis samtale hos helsesøster eller fastlege, med
1794 fokus på livsstil, fysisk og psykisk helse.
- 1795 33. Øke innsatsen for helseopplysning og helsetjenester til personer fra andre kulturer,
1796 og legge til rette for økt bruk av tolketjenester der dette er nødvendig.
- 1797 34. At helseinstitusjoner skal varsle pasientens hjemkommune når bostedsløse personer
1798 skrives ut, og at kommunen skal ha plikt til å skaffe vedkommende et egnet bosted.
- 1799 35. At ordningen med BPA (brukerstyrt personlig assistanse) skal rettighetsfestes og
1800 finansieres av staten.
- 1801 36. Styrke Verdens helseorganisasjons opplysningsarbeid om sykdommene som rammer
1802 flest på verdensbasis.
- 1803 37. Øke støtten til vaksiner mot sykdommer som rammer mange i fattige land og til å
1804 gjøre medisiner av høy kvalitet tilgjengelige for disse landene. Under store
1805 sykdomsutbrudd må medisiner tilbys gratis.
- 1806 *Se også blant annet kapitel 1.5, 1.6, 1.7, 2.7, 3.6 og 3.8.*

1807 **3.6 Omsorg og rehabilitering**

1808 Omsorgsbegrepet er i dag i stor grad knyttet til omsorg for eldre. De Grønne mener det er
1809 behov for å utvide begrepet til å gjelde alle personer med omsorgsbehov, enten de bor på
1810 institusjon, i omsorgsbolig eller i eget hjem. Vi vil arbeide for at pleietrengende unngår
1811 isolasjon og inaktivitet.

1812 Samhandlingsreformen har gitt kommunen plikt til å motta pasienter som skrives ut fra
1813 sykehus og ikke kan bo hjemme. Det er viktig at kommunene oppretter egne tilbud til
1814 pasienter med sykdommer knyttet til rus og psykiatri og ikke overfører disse til sykehjem.

1815 Tilbudet om rehabilitering og habilitering er i dag mangelfullt. Flere som kanskje kunne ha
1816 blitt selvhjulpne, tvinges til et liv med store hjelpebehov. Ved ulykker er det viktig med god
1817 akuttbehandling, men det er ikke nok å redde liv. Både av hensyn til pasienten og for å
1818 redusere fremtidige utgifter, må arbeidet med rehabilitering settes i gang så tidlig som mulig.

1819 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1820 1. Sikre en god og verdig omsorg for alle pleietrengende, uansett alder og uansett om
1821 vedkommende bor i egen bolig, i et bofellesskap eller på institusjon.
- 1822 2. At kommunene samordner og øker kvaliteten på sine helse- og omsorgstilbud.

- 1823 3. Styrke bemanningen av leger, sykepleiere og geriatrisk og farmasøytisk kompetanse
1824 ved sykehjemmene.
- 1825 4. Øke hjelpepleiernes status og muligheter til å jobbe heltid.
- 1826 5. Styrke tilbudet til pasienter med psykiske lidelser og demens, og øke kunnskapene
1827 om forebygging og behandling.
- 1828 6. Gi sykehjemsleger hovedansvar for medisinerings på sykehjem, for å motvirke
1829 uheldig medikamentbruk.
- 1830 7. Legge til rette for at sykehjemslege overtar som fastlege for alle med fast
1831 sykehjemsplass.
- 1832 8. Minne om at sykehjemmene er beboernes hjem. De bør oppmuntres til å delta i det
1833 daglige arbeidet, og måltidene bør være et samlingspunkt for beboere og ansatte.
- 1834 9. At sykehjem og andre institusjoner har eget kjøkken, og tilbyr sunn og
1835 appetittvekkende mat.
- 1836 10. At beboerne på institusjon får et bredt tilbud av kulturinnslag, musikkterapi, og
1837 fysisk aktivitet.
- 1838 11. Satse mer på grønn terapi i omsorgsarbeid med mer tid ute i naturen og mulighet til
1839 samvær med dyr og barn.
- 1840 12. At frivillige deltar med forskjellige aktivitetstilbud, og at den offentlige støtten til
1841 frivillige økes.
- 1842 13. Legge til rette for at eldre skal kunne bo hjemme så lenge som mulig, også ved å
1843 støtte opp om de pårørendes innsats.
- 1844 14. Sikre andre botilbud enn sykehjem for yngre mennesker med omfattende
1845 pleiebehov.
- 1846 15. Styrke den helsefaglige kompetansen i hjemmesykepleien.
- 1847 16. At vaktene i hjemmesykepleien settes opp slik at brukerne får et begrenset antall
1848 faste pleiere å forholde seg til.
- 1849 17. Bruke eldrementrene aktivt som et ledd i forebygging og mestring av sykdom.
- 1850 18. Styrke tilbudet om lindrende behandling for pasienter med sterke smerter og
1851 opphold på hospice i livets siste fase.
- 1852 19. Styrke tilbudet om tidligst mulig rehabilitering etter sykdom og ulykker, også i
1853 akuttfasen på sykehus.
- 1854 20. Skrive pasienter tidligst mulig ut til institusjoner som har spesialisert seg på
1855 rehabilitering og som har høy faglig kvalitet og gode resultater.
- 1856 21. Sikre stabile rammevilkår og kreve høy faglig kvalitet av private, ikke-kommersielle
1857 rehabiliteringsinstitusjoner.
- 1858 22. Tilby barn og unge med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer god
1859 habilitering
- 1860 23. Styrke forskning og kompetanseutvikling innen rehabilitering og habilitering.
- 1861 24. Tilby gode tekniske hjelpemidler og opplæring for personer under og etter
1862 rehabilitering og habilitering.
- 1863 25. Bruke pårørende som en ressurs i arbeidet med rehabilitering og habilitering.

1864 *Se også blant annet kapitel 2.7, 3.5 og 3.8.*

1865 **3.7 Frivillig arbeid**

1866 De Grønne mener frivillig arbeid på en rekke områder har vært avgjørende for utviklingen av
1867 velferdssamfunnet. Frivillig arbeid påvirker samfunnet positivt, og det er også av stor
1868 betydning for de menneskene som deltar. De utfører en samfunnsnyttig, ideell innsats som
1869 utvikler deres evne til samarbeid, øker deres kompetanse, og gjør dem til attraktive
1870 arbeidstakere.

1871 Vi mener det offentlige må verdsette arbeidet som frivillige organisasjoner utfører høyere og
1872 bidra til mer samarbeid mellom stat, kommune, private og frivillige. Flere samfunnsoppgaver
1873 kan løses på enklere og mer menneskevennlige måter hvis politikere og byråkrater vil
1874 anerkjenne og bruke kunnskapen frivillige organisasjoner har bygget opp, ofte gjennom
1875 generasjoner.

1876 Frivillig arbeid skaper aktivitet og engasjement både nasjonalt og lokalt. Ikke minst for
1877 lokalmiljøene er det viktig at frivillige skaper møteplasser for folk med samme interesser,
1878 uavhengig av alder, kjønn, sosial status og etnisitet. Lokale offentlige institusjoner og private
1879 virksomheter må stille gratis eller rimelige lokaler til disposisjon for slike møteplasser.

1880 De Grønne ønsker å øke statusen frivillig arbeid har i samfunnet, enten det dreier seg om
1881 humanitære eller religiøse hjelpeorganisasjoner, organisasjoner for barn, ungdom og idrett,
1882 pasientforeninger, kvinneorganisasjoner, miljøorganisasjoner, beredskapsorganisasjoner,
1883 innvandrersorganisasjoner, velforeninger, kulturorganisasjoner, yrkesrettede organisasjoner
1884 eller annet. Det betyr at frivillig arbeid ikke må skattlegges gjennom merverdiavgift. De må få
1885 offentlig støtte uten bindinger, i tillegg til egen finansiering gjennom medlemskontingent og
1886 skattefrie gaver.

1887 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1888 1. Heve de frivillige organisasjonenes status i samfunnet.
- 1889 2. Stimulere til økt samarbeid mellom offentlig sektor, private og frivillige.
- 1890 3. Bruke de frivillige organisasjonenes kunnskap i samfunnsplanleggingen.
- 1891 4. Gi frivillige organisasjoner gratis eller rimelige møtelokaler.
- 1892 5. Fjerne momsplikten for frivillige organisasjoner.
- 1893 6. Øke skattefradraget for gaver til frivillige organisasjoner.
- 1894 7. Hindre byråkratisering og politisering av arbeidet til frivillige organisasjoner.

1895 *Se også blant annet kapitel 2.7 og 3.4.*

1896 **3.8 Likeverd**

1897 De Grønne mener alle mennesker er likeverdige. Det er en grunnleggende rettighet å ta
1898 selvstendige valg for sitt eget liv. Denne friheten skal ikke krenkes, men den gir ikke rett til å
1899 krenke andre eller frata dem deres rett til å velge. Å framelske mangfold og respekt for andre
1900 gjør oss i bedre stand til å møte uventede endringer og utfordringer.

1901 Menneskelig mangfold har mange dimensjoner: sosialt, regionalt, kulturelt, religiøst, språklig,
1902 økonomisk, etnisk, funksjonsevne, kjønn og seksualitet. I noen tilfeller har det vært
1903 nødvendig å gi positiv særbehandling for å oppnå større likestilling. I andre tilfeller kan
1904 bevissthet om diskriminering være nok for å sikre likebehandling.

1905 De Grønne ønsker et samfunn der alle behandles på en likeverdig måte. Derfor er det på noen
1906 områder fortsatt nødvendig med lover og regler for å oppnå likebehandling og likeverd
1907 mellom grupper og individer. Vi har alle et ansvar for å hjelpe dem som blir diskriminert, slik
1908 at de kan utnytte sitt potensial som samfunnsborgere.

1909 Utfordringene knyttet til individer og grupper som føler seg diskriminert har ikke bare
1910 sammenheng med lover og rettigheter. Det dreier seg også om holdninger man møter i
1911 hverdagen, i klasserommet, på gaten, i familien og i arbeidslivet. De Grønne mener det
1912 gjennom hele livet er viktig å arbeide med holdningsskapende tiltak for å fremme likeverd,
1913 respekt og forståelse for andre. Rasistiske eller krenkende ytringer må ikke rettes mot
1914 enkeltpersoner. Når slike holdninger kommer til syne i den offentlige debatt, må de møtes
1915 med engasjement og saklige argumenter.

1916 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 1917 1. Likestille og likebehandle alle tros- og livssynssamfunn, juridisk og økonomisk.
- 1918 2. Ha en livssynsnøytral offentlig skole.
- 1919 3. Definere tiltak mot mobbing tydeligere som et lederansvar, i skole, arbeidsliv og
1920 organisasjoner.
- 1921 4. Styrke kompetansen i barnevernet og ved krisesentrene.
- 1922 5. Motarbeide fattigdom og store økonomiske og sosiale forskjeller.
- 1923 6. Arbeide for reell likestilling mellom kvinner og menn i arbeidsliv og familieliv.
- 1924 7. Ha reell lønnsutjevning med mer like lønnsforhold i turnus- og skiftarbeid.
- 1925 8. Følge opp at innvandrerkvinner deltar i introduksjonsprogrammet, slik at flere
1926 kommer ut i jobb og kan delta aktivt i samfunnet.
- 1927 9. Styrke arbeidet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og vold i familien.
- 1928 10. Kreve dokumenterte kunnskaper i norsk språk og samfunnsliv for å innvilge varig
1929 opphold og statsborgerskap.
- 1930 11. Tilby asylsøkere tilby midlertidig arbeid mens de venter i mottak.
- 1931 12. Sørge for at innvandrere med høyre utdanning raskt får sin utdanning vurdert og
1932 hvis nødvendig får tilbud om oppdatering slik at utdanningen kan godkjennes.
- 1933 13. Gi kvinner mulighet til å søke familieforening på selvstendig grunnlag.
- 1934 14. Gjøre kjønnsbasert forfølgelse til legitimt asylgrunnlag.
- 1935 15. At alder ikke skal være saklig grunn til oppsigelse, med mindre helsemessige
1936 forhold tilsier at dette er nødvendig.
- 1937 16. Styrke en kunnskapsbasert karriererådgivning i skolesystemet.
- 1938 17. Stimulere bedrifter til å ansette personer med funksjonsnedsettelse og kompensere
1939 for tekniske tilpasninger av arbeidsplassen.

- 1940 18. Motarbeide rasistiske ytringer og organisasjoner ved en åpen og romslig debatt og
1941 ikke med lovforbud. Derfor vil vi fjerne rasismeparagrafen.
- 1942 19. Ikke sende asylsøkere og flyktninger tilbake til land som FN advarer mot å returnere
1943 dem til.
- 1944 20. At gravlunder skal eies, driftes og forvaltes av kommunene.
- 1945 *Se også blant annet kapitel 2.7, 3.3, 3.4, 3.6 og 5.6.*
- 1946

1947 **4. Stat og borgere**

1948 Alle demokratiske partier må finne en balanse mellom tiltak for å styre samfunnsutviklingen
1949 og vern av enkeltmenneskers handlingsrom. Denne utfordringen er felles for alle partiene,
1950 men den vil synliggjøres på ulike temaområder. For Miljøpartiet De Grønne er det visjonen
1951 om å skape grønnere, mer økologisk samfunn som stiller oss overfor denne utfordringen. Det
1952 er her vi må finne vårt balansepunkt mellom styringsbehov og menneskelig frihet.

1953 Partiets demokratiske idealer er forankret i folkelig engasjement, i åpenhet og deltakelse, og
1954 dermed også i desentralisering av makt. De Grønne vil verne om enkeltmenneskers rett til å
1955 styre egne liv, så lenge deres valg ikke krenker andres rett. Det betyr at det må settes grenser
1956 ikke bare for markedskreftene, men også for statens og kommunenes styringsiver.
1957 Selvstendige og myndige borgere er grunnvollen for et levende demokrati.

1958 Vi vil derfor åpne for mer bruk av folkeavstemninger, når de politiske alternativene er enkle å
1959 stille opp mot hverandre. I mer sammensatte saker bør det være mulig å utnytte moderne
1960 kommunikasjonsteknologi bedre, for å skape økt åpenhet og større deltakelse.

1961 Det å møte og stimulere engasjementet blant folk flest er en grunnleggende verdi. I et grønt
1962 samfunn vil derfor sivilsamfunnet – arenaene der mennesker samhandler uavhengig av både
1963 stat og marked – ha en viktig plass. De Grønne vil vise sivilsamfunnet større tillit. Vi vil støtte
1964 de frivillige organisasjonene, og samtidig sikre deres uavhengighet av staten. Å anerkjenne
1965 den vitale rollen de spiller i demokratiet, som likeverdige og selvstendige aktører, står sentralt
1966 i vår politikk. Større tillit til sivilsamfunnet betyr også desentralisering av makt – fra staten til
1967 kommunene, og fra kommunene til bydeler, nærmiljøer og grender.

1968 Alt dette må imidlertid hele tiden veies opp mot styringen som en bærekraftig utvikling
1969 krever. Tar vi på alvor at nordmenns økologiske fotavtrykk er for stort, at klimautslippene må
1970 ned og at økosystemene må bevares, må vi også godta aktiv styring ovenfra.

1971 Folkevalgte organer må gjenerobre makten over de store linjene i samfunnsutviklingen. De
1972 Grønne vil motvirke trenden der folkevalgte organer gir fra seg makt til kapitalkrefter,
1973 byråkrati, domstoler og overnasjonale organer med svak demokratisk styring. Politikerne må
1974 sikre bedre balanse i økonomien gjennom kontroll av finanskapitalen, være tett på utviklingen
1975 av de offentlige tjenestene, samt ta grepene som skal til for å skape et bærekraftig samfunn.

1976 Det er like fullt viktig at slik overordnet styring ikke strekkes for langt. De Grønne har tillit til
1977 at både sivilsamfunnet og det enkelte menneske vil ta ansvar. Miljøutfordringene kan ikke
1978 løses uten oppslutning og felles innsats fra ansvarlige borgere.

1979 **4.1 Demokrati og deltakelse**

1980 I et fungerende demokrati må de demokratiske strukturene så langt som mulig ivareta
1981 folkeviljen. Det forutsetter at beslutningene i samfunnet tas i demokratiske organer, etter
1982 gjennomsiktede prosesser. Debatter og politiske prosesser skal være tilgjengelige for kritikk
1983 og påvirkning fra folkemeningen.

1984 Gjennom flere tiår har beslutningsprosessene i samfunnet beveget seg til andre arenaer enn
1985 hos folk og demokrati. Rettighetslover har gitt makt til domstolene, og internasjonale avtaler
1986 har overført makt til organer som EU-domstolen og Verdens handelsorganisasjon (WTO). En
1987 bølge av økonomisk liberalisme har også gitt kapitalkreftene en betydelig posisjon i

- 1988 samfunnet. Samtidig skaper sentralisering av politisk makt stadig større avstand mellom de
1989 folkevalgte og velgerne.
- 1990 Ungdom, som skal ta konsekvensene av dagens politiske beslutninger, er i dag
1991 underrepresentert blant velgerne. Ungdommens engasjement er vitalt for et bærekraftig
1992 demokrati. Politiske prosesser og resultater styrkes av at flest mulig deltar i og har eierskap til
1993 demokratiet, og at unge mennesker engasjerer seg.
- 1994 De Grønne mener at sentrale myndigheter har et ansvar for å sikre grunnleggende rettigheter
1995 for alle borgere og for å hindre alvorlig skade på naturen. Kun på disse områdene kan vi støtte
1996 nye statlige inngrep i lokaldemokratiet. Lokaldemokratiet blir meningsløst dersom målet er at
1997 prioriteringer og tjenestetilbud skal være likt overalt. Det er viktigere at de svarer til
1998 innbyggernes egne ønsker.
- 1999 Folket må ta makten over framtiden. Det må ta styring over markedskreftene og vise større
2000 tillit til enkeltindividene og lokaldemokratiet. Engasjement vekkes ikke gjennom pålegg og
2001 paragrafer, men ved å vise tillit og gi ansvar.
- 2002 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***
- 2003 1. Styrke den demokratiske kontrollen med økonomien, særlig finansnæringen.
  - 2004 2. At offentlig eierskap i større grad skal utøves direkte, og ikke ved å skille ut
2005 virksomheter som aksjeselskaper.
  - 2006 3. Redusere bruken av styringsprinsipper fra det private næringslivet i offentlig sektor.
  - 2007 4. Unngå formynderi. Reguleringer overfor borgerne, som eksempel skal å sikre miljø,
2008 helse, sikkerhet eller andre menneskers rettigheter, skal utformes slik at de
2009 innebærer den minste grad av tvang som må til for å oppfylle hensikten.
  - 2010 5. Anerkjennelse sivilsamfunnets viktige rolle i den demokratiske samfunnsdebatten og
2011 respektere organisasjonenes uavhengighet.
  - 2012 6. Opprette et åpent tilgjengelig lobbyregister for Stortinget.
  - 2013 7. Innføre strengere regler for virksomheten til PR-byråer og
2014 kommunikasjonsrådgivere.
  - 2015 8. Styrke arbeidsmiljølovens bestemmelser om beskyttelse av varslere kraftig, slik at
2016 det blir mulig å avsløre korrupsjon og skadelige forhold i firmaer og det offentlige
2017 uten å bli straffet eller utsatt for andre negative sanksjoner.
  - 2018 9. Motsette oss internasjonale avtaler og lover som undergraver grunnleggende
2019 borgerrettigheter som personvern og fri kommunikasjon til fordel for kommersielle
2020 hensyn eller etterretningshensyn.
  - 2021 10. Senke sperregrensen for å få utjevningsmandater ved stortingsvalg til 2 %.
  - 2022 11. Gå inn for at kommuner og fylkeskommuner oftere gjennomfører folkeavstemninger
2023 om viktige enkeltspørsmål, og utrede hvilke krav til oppslutning og flertall som bør
2024 stilles for at resultatet av en folkeavstemning skal være bindende.
  - 2025 12. Unngå lovpålegg til kommunene med mindre de er strengt nødvendige for å unngå
2026 skade på naturmangfold og ressursgrunnlag, eller sikre grunnleggende rettigheter for
2027 borgerne. Pålegg som gir kommunene større utgifter skal finansieres med statlige
2028 midler.

- 2029 13. Gi kommunene anledning til å utvide sitt eget inntektsgrunnlag ved å fjerne
2030 maksimalgrensene for kommunale skattesatser.
- 2031 14. At spørsmål om sammenslåing av kommuner skal avgjøres lokalt.
- 2032 15. Senke stemmerettsalderen ved lokalvalg til 16 år.
- 2033 16. Styrke ungdommers demokratiske innflytelse i saker som angår dem, gjennom blant
2034 annet økt representasjon.
- 2035 *Se også blant annet kapittel 2.2 og 3.8.*

2036 **4.2. Sivilsamfunnet**

2037 Sivilsamfunnet er den delen av samfunnet som verken er stat eller marked. Det organiserte
2038 sivilsamfunnet omfatter ideelle og frivillige organisasjoner av alle slag, men sivilsamfunnet er
2039 også virksomt når mennesker samhandler uformelt, for eksempel i nærmiljøene.

2040 Det organiserte sivilsamfunnet står sterkt i nordiske land. Undersøkelser viser også at graden
2041 av tillit – både mellom mennesker og til institusjoner i samfunnet – er særlig høy i Norden.
2042 Tilliten og det sterke sivilsamfunnet henger sammen, og styrker grunnlaget for demokratiet.
2043 Samtidig er sivilsamfunnets rolle i demokratiet avhengig både av dialog med myndighetene
2044 og at organisasjonene taler med uavhengige stemmer. Offentlig støtte må gis på måter som
2045 ikke truer denne uavhengigheten.

2046 Sivilsamfunnets rolle er under press, både fra staten og markedet. Mange oppgaver som det
2047 tidligere var vanlig at familiene, nærmiljøene eller lokale organisasjoner tok seg av, er i stor
2048 utstrekning overtatt av stat og kommuner. Møteplasser og aktiviteter som ble skapt i og av
2049 sivilsamfunnet er til dels fortrent av kommersielle tilbud. I noen tilfeller er
2050 profesjonaliseringen en klar forbedring. I andre tilfeller mener De Grønne at det må bli større
2051 rom for at mennesker kan skape sin egen hverdag.

2052 For å få til en bærekraftig utvikling må vi mobilisere folks entusiasme, initiativ og krefter.
2053 Sivilsamfunnet har en avgjørende rolle å spille. Bærekraftige løsninger i praksis krever ikke
2054 minst at folk samarbeider og deler med hverandre. Mange av løsningene er ennå ikke funnet
2055 opp, og vil heller ikke bli konstruert av eksperter – de vil bli til i demokratiske møter mellom
2056 mennesker og grupper.

2057
2058 De Grønne vil etablere regionale arenaer for å støtte de ulike grasrot-initiativene innen grønt
2059 og sosialt entreprenørskap som nå vokser fram landet over. Det er viktig å gi rom til at
2060 mennesker kan ta del i egenproduksjon, for eksempel matproduksjon i byene, og at det kan
2061 søkes økonomisk støtte til samarbeid om kunnskapsutvikling.

2062 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 2063 1. Anerkjennelse sivilsamfunnet som en likeverdig partner i arbeidet for en bærekraftig
2064 utvikling, på linje med det offentlige og næringslivet.
- 2065 2. Frita ideelle organisasjoner for moms.
- 2066 3. At statlige bevilgninger til sivilsamfunnets organisasjoner i større grad skal gis i
2067 form av driftsstøtte og ikke av prosjektstøtte, for å unngå statlige føringer på hvilke
2068 oppgaver organisasjonene skal arbeide med.

- 2069 4. Endre loven slik at personer uten arbeidstillatelse får anledning til å jobbe i og for
2070 frivillige organisasjoner.
- 2071 5. At offentlige velferdsinstitusjoner ikke skal kunne drives av kommersielle aktører,
2072 men at de kan drives av frivillige organisasjoner. Så lenge anbudsutsetting
2073 forekommer må vilkårene utformes slik at de ikke diskriminerer frivillige
2074 organisasjoner.
- 2075 6. At berørte beboere eller interessentgrupper skal involveres sterkere i utformingen av
2076 offentlige tjenester så vel som i fysisk planlegging.
- 2077 7. Etablere regionale sentre for entreprenørskap og innovasjon, der entreprenører,
2078 annet næringsliv, læresteder, og aktuelle offentlige instanser samarbeider om å
2079 skape vekst i sosialt og grønt entreprenørskap fra grasrota.
- 2080
- 2081 8. Støtte internasjonale prosjekter for utveksling over landegrenser mellom
2082 organisasjoner.
- 2083 9. Sette av årlige midler til forskningsprosjekter der frivillige og ideelle organisasjoner
2084 får anledning til å bestemme hva det skal forskes på. Forskningen skal utføres av
2085 ordinære forskningsinstitusjoner.
- 2086 10. Fremme den uformelle økonomien ved å fjerne regler som hindrer egenarbeid,
2087 dersom de ikke er påkrevd av vesentlige miljø-, helse eller sikkerhetsgrunner.
- 2088 11. Legge fysisk til rette for uformell produksjon, for eksempel ved å sette av areal til
2089 parsellhager, stille lokaler til disposisjon og opprette utlåns- eller leieordninger for
2090 verktøy, maskiner og annet utstyr.
- 2091 *Se også blant annet kapitel 2.2, 2.7 og 4.1.*

2092 **4.3. Fri kunnskapsutvikling**

2093 Dagens samfunn befinner seg i en overgangsfase mellom industrisamfunnet og
2094 kunnskapssamfunnet. Kunnskap, innovasjon og produksjon veves stadig sterkere sammen.
2095 Derfor er det viktigere enn noen gang å sikre betingelsene for fri kunnskapsutvikling.

2096 I takt med at kunnskapens rolle og posisjon de siste tiårene har blitt viktigere, har
2097 institusjonene for høyere utdanning og forskning gått gjennom store endringer. Det har blitt
2098 langt flere studenter, og dermed flere og større universiteter og høyskoler. Det er i hovedsak
2099 en positiv utvikling, men den har også skapt et press for å gjøre utdanningene på
2100 universitetsnivå kortere og mer skolepreget. Samtidig har styringsprinsipper fra det private
2101 næringslivet fått innpass, her som ellers i offentlig sektor herunder ved at målstyring og
2102 resultatindikatorer er lagt til grunn for offentlige bevilgninger.

2103 De Grønne ønsker frittstående universiteter som kan tilby utdanning på aller høyeste nivå og
2104 drive både grunnforskning og annen forskning etter egne prioriteringer. Universitetene bør
2105 være selvstendige stemmer i samfunnsdebatten. Ved siden av universitetene trengs høyskoler
2106 og en instituttsektor som kan drive oppdragsforskning. De må også få grunnbevilgninger på
2107 høyde med internasjonale konkurrenter. Målstyring må fjernes som styringsprinsipp for
2108 universiteter og høyskoler.

2109 Høyere utdanning skal være tilgjengelig for alle med de nødvendige kvalifikasjonene.
2110 Økonomi skal ikke være noen hindring. Samtidig må de som ønsker å kombinere studier og
2111 arbeid som hovedregel få anledning til det.

2112 Kunnskap finnes ikke bare i akademia og på papiret. Den utvikles også hver dag gjennom
2113 erfaringene mennesker gjør med å løse problemer i praksis. Å ta vare på og å formidle
2114 erfaringer fra nyskapende sosiale og økologiske forsøk – og la erfaringene befrukte hverandre
2115 – er en viktig oppgave. Den kan bli avgjørende for samfunnets evne til å møte de
2116 utfordringene vi nå står overfor.

2117 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 2118 1. Skille tydeligere mellom oppgavene til universitetene, høyskolene og
2119 instituttsektoren, slik at oppdragsforskning og programstyrt forskning i hovedsak
2120 blir overlatt til sistnevnte. Dette skal ikke være til hinder for at samarbeid på tvers av
2121 institusjonene.
  - 2122 2. Finansierte universiteter og høyskoler gjennom offentlige grunnbevilgninger, slik at
2123 institusjonene selv kan prioritere hva de vil forske på.
  - 2124 3. Avskaffe kvantitativ målstyring som styringsverktøy og finansiering basert på
2125 avlagte studiepoeng eller antall publiserte artikler.
  - 2126 4. Gjøre alle data og publikasjoner som er resultat av offentlig finansiert forskning
2127 gratis tilgjengelige for offentligheten.
  - 2128 5. Sette av årlige midler til forskningsprosjekter der frivillige og ideelle organisasjoner
2129 får anledning til å bestemme hva det skal forskes på. Forskningen skal utføres av
2130 ordinære forskningsinstitusjoner.
  - 2131 6. Bevilge ressurser til uavhengige institusjoner som fremmer sosiale og økologiske
2132 innovasjoner og formidler erfaringer derfra.
  - 2133 7. Verne om gratisprinsippet. Vi avviser muligheten for å innføre studieavgift i høyere
2134 utdanning.
- 2135 *Se også blant annet kapittel 3.3 og 3.4.*

2136 **4.4. Digitale rettigheter**

2137 Et fungerende demokrati forutsetter et mangfold av kunnskap i folket. Derfor er allmenn
2138 deltakelse og en opplyst befolkning to av de viktigste vilkårene for et levende demokrati.
2139 Allmennhetens tilgang til et fritt og åpent internett er vesentlig for å styrke demokratiet.

2140 For De Grønne er digitale rettigheter alminnelige, universelle borgerrettigheter overført til den
2141 digitale sfæren. Retten til kunnskap, læring, deling og møtevirksomhet, samt ytringsfriheten,
2142 personvernet og forbrukerrettighetene er rettigheter vi i Norge er vant til, og tar for gitt.
2143 Likevel er det et faktum at den digitale verden er et nytt miljø, der rettighetene må kjempes
2144 fram på nytt. De Grønne støtter initiativer for fri tilgang til digitalisert kunnskap og fri
2145 programvare. Det offentlige må bruke åpne standarder, slik at folk ikke tvinges til å bruke for
2146 eksempel et bestemt operativsystem eller en bestemt nettleser for å få tilgang til offentlig
2147 informasjon og tjenester. På den andre siden krever utbredelsen av den digitale sfæren økt
2148 fokus på personvern, ikke minst forebygging av identitetstyveri.

2149 De Grønne mener dagens opphavsretsregler fører til at utvalget og tilgangen på kultur
2150 begrenses. Vi ønsker å endre lovverket for å legge til rette for ikke-kommersiell, lovlig deling
2151 av kulturprodukter. Det eneste reelle alternativet er en videre oppblomstring av ulovlig
2152 fildeling og kriminalisering av vanlige borgere. Samtidig må det nye lovverket sikre
2153 opphavspersonens rettigheter.

2154 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 2155 1. Forsvare tilgangen til et fritt og åpent internett som en rettighet for alle. Nettbrukere
2156 må sikres både ytringsfrihet og personvern, nasjonalt og internasjonalt.
- 2157 2. Alltid la hensynet til borgerne og forbrukernes rettigheter og behov veie tyngst
2158 under behandlingen av nye lover eller avtaler som påvirker internett og digitale
2159 rettigheter.
- 2160 3. Slå fast at retten til å være anonym i den digitale verdenen skal være den samme
2161 som i samfunnet for øvrig.
- 2162 4. At det offentlige, og særlig skolen, skal gå foran i bruken av fri programvare.
- 2163 5. Støtte utvikling av fri programvare, og styrke det statsfinansierte
2164 kompetansesenteret for fri programvare (Friprogsenteret).
- 2165 6. Kreve at det offentlige bare skal bruke åpne mediatyper, ikke lukkede standarder.
- 2166 7. Gjøre offentlige kartdata gratis tilgjengelige for næringslivet og allmennheten.
- 2167 8. Arbeide for å oppheve Norges tilslutning til EUs datalagringsdirektiv.
- 2168 9. Styrke innsatsen mot identitetstyveri.
- 2169 10. Redusere opphavsrettens vernetid, slik at den høyst gjelder opphavspersonens egen
2170 levetid.
- 2171 11. Kreve at verk som er fullfinansiert av offentlige midler skal bli underlagt åpne
2172 lisenser etter høyst fem år, og at opphavsretten skal falle bort etter høyst ti år.
- 2173 12. Gi Nasjonalbiblioteket rett til å klarere bruk av såkalte foreldreløse verk, altså verk
2174 som omfattes av opphavsretten uten at det er mulig å komme i kontakt med
2175 opphavspersonene.
- 2176 13. Lage et system for årlig registrering og publisering av verk som faller i det fri når
2177 vernetiden går ut.
- 2178 14. Gjøre ikke-kommersiell fildeling av musikk og andre medietyper lovlig, kombinert
2179 med ulike løsninger for betaling til utøvere, produsenter og studioer.
- 2180 15. Forby «digital rettighetsadministrasjon» (digital rights management, DRM), det vil
2181 si teknologiske innretninger som gjør at den enkelte ikke har kontroll over egne
2182 data. I påvente av et forbud vil vi slå fast brukernes rett til å omgå eller bryte de
2183 teknologiske sperrene. For produkter der et forbud er utenfor norsk jurisdiksjon, vil
2184 vi pålegge tydelig merking av DRM-teknologi.
- 2185 *Se også blant annet kapittel 3.4 og 4.3.*

2186 **4.5. Justispolitikk og beredskap**

2187 De Grønne legger medmenneskelighet, ikkevold, omsorg og ansvar til grunn i
2188 justispolitikken. Ingen mennesker er bare kriminelle – de er vanlige mennesker som av vidt
2189 ulike årsaker har brutt loven.

2190
2191 I et samfunn der mange føler seg fremmede, rotløse og avmektige, vil aggresjon, vold og
2192 kriminalitet ha gode vekstvilkår. Vaksine nummer én mot kriminalitet er et meningsfylt liv i
2193 et inkluderende fellesskap basert på sosial rettferdighet, likestilling og likeverd for alle

- 2194 grupper. Synlig politi er også viktig forebygging. Politiet og rettsvesenet må få de
2195 økonomiske ressurser som trengs for å bekjempe kriminalitet.
- 2196 Vi vil redusere bruken av fengselsstraff, til fordel for ordninger som har vist seg å fungere
2197 bedre både med hensyn til rehabilitering og forsoning. Lovbrytere skal stilles til ansvar for
2198 sine forbrytelser og gis mulighet til å gjøre opp for seg. Vi vil øke bruken av alternative
2199 reaksjonsmåter som samfunnstjeneste. Regler og praksis ved varetekt og bruk av glattcelle må
2200 skjerpes.
- 2201 En svært stor del av domstolenes og fengselsvesenets kapasitet går i dag med til
2202 narkotikarelaterte lovbrudd. Erfaringer fra andre europeiske land tyder på at mange av disse
2203 lovbruddene kunne vært unngått med en bedre helsepolitikk for rusmiddelavhengige.
2204 Rusmiddelmissbruk kan og bør håndteres primært som et helseproblem, i tråd med
2205 Stoltenberg-utvalgets konklusjoner.
2206
- 2207 Alle som er rammet av kriminalitet har en selvsagt rett til medisinsk, psykiatrisk og juridisk
2208 bistand etter behov. Det offentlige må forskuttere erstatning til dem som har krav på det etter
2209 å ha lidd økonomisk tap.
- 2210 Katastroforebygging og beredskap blir stadig viktigere for samfunnet. De Grønne vil styrke
2211 arbeidet med å forebygge ulykker, kriser og uønskede hendelser, og utvikle samfunnets evne
2212 til effektiv ulykkes- og krisehåndtering. Departementene har ansvar for hver sine sektorer
2213 også på beredskapsområdet, men samarbeidet og helhetsblikket må styrkes. Dette behovet er
2214 aktualisert også gjennom hyppigere klimarelaterte naturulykker i Norge, der flom- og
2215 skredhendelser setter infrastruktur ut av spill og menneskers liv og helse i fare. Vi vil også
2216 øke analysekapasiteten, som i dag er et svakt punkt i arbeidet med samfunnssikkerhet. Både
2217 helseberedskap, politietterforskning og vannforsyningssikkerhet er avhengig av en mer
2218 effektiv laboratoriesektor.
- 2219 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***
- 2220 1. Føre en kriminalpolitikk som legger medmenneskelighet, ikkevold, omsorg og
2221 ansvar til grunn.
  - 2222 2. Motarbeide kriminalitet og vold ved å bygge et samfunn og et miljø som folk føler
2223 ansvar for og tilhørighet i.
  - 2224 3. Gi alle som er rammet av kriminalitet medisinsk, psykologisk og juridisk bistand
2225 etter behov. Dette skal også gjelde pårørende. De som har lidd økonomiske tap må
2226 få eventuell erstatning garantert og forskuttet av det offentlige etter rettskraftig
2227 dom.
  - 2228 4. Gi ofre for forbrytelser mulighet til å kreve at politiet reiser tiltale, dersom
2229 forbrytelsen er alvorlig nok til at den kan kvalifisere for fengselsstraff og forbryteren
2230 er kjent.
  - 2231 5. At det skal finnes lokalbaserte politi- og lensmannskontorer som har kjennskap til
2232 og engasjerer seg i nærmiljøet. Politiet må være synlige på en inkluderende og
2233 positiv måte.
  - 2234 6. Gå imot å legitimere vaktelskaper og andre private aktører som myndighetsutøvere
2235 på lik linje med politiet.

- 2236 7. Styrke den helhetlige beredskapsplanleggingen, med fokus på vern av infrastruktur
2237 og menneskers liv og helse i et endret klima.
- 2238 8. Etablere flere offentlige laboratorier, særlig for å øke kapasiteten innen DNA-
2239 analyse, vannprøver og pandemianalyser.
- 2240 9. Styrke innsatsen mot svindel, skattesnyteri, hvitvasking av penger og annen
2241 økonomisk kriminalitet. Svarte formuer må kunne inndras til fordel for fellesskapet.
- 2242 10. Styrke innsatsen mot alle former for miljøkriminalitet.
- 2243 11. Opprette en egen enhet innenfor politiet som tar seg av saker knyttet til
2244 dyremishandling.
- 2245 12. Styrke innsatsen mot vold i nære relasjoner. Politiet må øke kompetansen til å
2246 etterforske voldtekts- og incestsaker, blant annet ved å opprette en nasjonal
2247 etterforskningsenhet for voldtekt. Kompetansen som gjelder voldsutøvelse i familie
2248 og nærmiljø må også økes.
- 2249 13. Sikre nødvendige midler til krisesentre, både for kvinner og menn.
- 2250 14. Ha et sterkt offentlig støtteapparat for kvinner og menn som havner i prostitusjon.
2251 Personer som har vært utsatt for menneskehandel må få den bistand og beskyttelse
2252 de har behov for. Deres søknader om oppholdstillatelse må behandles uavhengig av
2253 om de anmelder saken eller ikke.
- 2254 15. *Avvikle sexkjøpsloven og fokusere etterforskningsinnsatsen mot hallikvirksomhet og*
2255 *vold mot prostituerte.*
2256 *(Komiteen er delt i synet på om dette punktet skal være med.)*
- 2257 16. *Føre en human narkotikapolitikk der rusmisbruk behandles som et helseproblem. Vi*
2258 *vil avkriminalisere bruk av illegale rusmidler og besittelse av mindre mengder stoff*
2259 *til eget bruk. Vi ønsker derimot fortsatt at innføring, produksjon og salg av*
2260 *narkotika skal være straffbart.*
2261 *(Komiteen er delt i synet på om dette punktet skal være med.)*
- 2262 17. Gi lovbrytere mulighet til å gjøre opp for seg raskt. Vinningsforbrytelser og hærverk
2263 bør i de fleste tilfeller kunne rettes opp gjennom bøter og samfunnstjeneste. Vi
2264 ønsker dessuten å utvide bruken av konfliktråd.
- 2265 18. Opprettholde juryordningen, men kreve at juryen må gi en skriftlig begrunnelse når
2266 den avsier en dom.
- 2267 19. Minimere bruken av fengsel, innføre elektronisk fotlenke som reaksjonsmåte og øke
2268 bruken av samfunnstjeneste.
- 2269 20. Etablere flere fengselsøyer, som Bastøy i Oslofjorden, der de innsatte kan leve uten
2270 konstant å bli påminnet om sin fangestatus.
- 2271 21. At personer under 18 år ikke må settes i fengsel, men få annen type tilsyn.
- 2272 22. Skjerpe inn regelen om at ingen skal holdes i forvaring i mer enn fire timer uten
2273 siktelse. Ingen må holdes mer enn ett døgn på glattcelle. Bruken av varetektsfengsel
2274 må innskrenkes slik menneskerettsorganisasjoner krever.
- 2275 23. Begrense bruken av isolasjon kraftig. Sikkerhetsceller må kun brukes i få timer, og i
2276 et avklart tidsrom. Melding til fengselsstyret må skje innen ett døgn. Andre
2277 sikkerhetstiltak enn isolasjon må i større grad tas i bruk.
- 2278 24. Styrke rettsstillingen til mennesker som er innlagt på psykiatriske institusjoner.

- 2279 25. Hindre sensur av internett og andre datanettverk, med unntak av ulovlig materiale
2280 som barnepornografi.
- 2281 26. Øke Datatilsynets ressurser til å begrense og kontrollere overvåkning av det sivile
2282 samfunn, spesielt i det offentlige rom.
- 2283 27. Styrke offentlig kontroll og innsyn i PSTs og andre overvåkende organers
2284 virksomhet. Bare når strafferammen er over et visst nivå skal inngripende
2285 overvåkningsmetoder som kommunikasjonsavlytting kunne brukes.
- 2286 28. At i saker der det har vært benyttet inngripende overvåkning (slik som
2287 kommunikasjonsavlytting), skal de som har blitt overvåket bli underrettet om dette
2288 senest tre år etter at overvåkingen er avsluttet. Underretning er ikke nødvendig i
2289 saker der det reises tiltale.
- 2290 29. Lovregulere intensiv spaning på linje med andre inngripende overvåkningsmetoder.
2291 Norske myndigheter må underrettes dersom utenlandske spanere opererer på norsk
2292 territorium.
- 2293 30. Gjøre betingelsene for gjenopptakelse av straffesaker tydeligere, og lovfeste retten
2294 til gjenopptakelse i saker hvor det er funnet nye DNA-spor.
- 2295 31. At et prosjekt tilsvarende The Innocence Project i USA, som har avdekket at opp til
2296 5 % av de innsatte kan være uskyldige, får offentlig støtte dersom det etableres i
2297 Norge.
- 2298 32. Erstatte Spesialenheten for politisaker med et organ som er uavhengig av politiet.
2299 *Se også blant annet kapitel 1.8, 3.5, 3.6 og 4.4.*
2300
2301
2302
2303
2304
2305
2306
2307
2308
2309
2310
2311
2312
2313
2314
2315
2316

2317 **5. Norge i verden**

2318 Norge er et land som er svært aktivt i ulike internasjonale fora, og har på bakgrunn av dette
2319 stor innflytelse i forhold til størrelsen. Norske regjeringer har derimot vært svake på strategisk
2320 tenkning om hvilke interesser som skal fremmes gjennom denne innflytelsen.

2321 Miljøpartiet De Grønnes utenrikspolitikk bygger på erkjennelsen av at vi alle er del av et
2322 globalt felleskap, og at vi alle står overfor de samme globale utfordringene. Det er det globale
2323 fellesskapets interesser som må styre våre prioriteringer. Derfor vil vi samordne vår politikk
2324 med de andre grønne partiene i European Green Party og i Global Greens. Vårt felles mål med
2325 det utenrikspolitiske engasjementet er å fremme ikkevold og økologisk, økonomisk og sosial
2326 bærekraft i verden.

2327 De menneskeskapte økologiske truslene vi står overfor er konsekvensene av en økonomisk
2328 utvikling som ikke er bærekraftig. Klimaendringer, ørkenspredning og erosjon, tap av
2329 naturmangfold, matmangel og mangel på rent vann er resultatene. De Grønne vil at Norge
2330 skal bidra økonomisk og politisk til å bygge opp den globale bærekraften. Målet må være at
2331 verdens land skal kutte i utslipp av klimagasser, beskytte naturmangfoldet, redusere
2332 overforbruket i de rike landene og etablere en bærekraftig matproduksjon.

2333 **5.1. Et styrket FN**

2334 I en asymmetrisk verdensorden av stater med innfløkte avhengighetsbånd til hverandre, der
2335 det ikke finnes noen reell overnasjonal myndighet, må et lite land som Norge ta aktivt del i de
2336 internasjonale foraene der forpliktende avtaler mellom stater inngås. Viktigst blant disse er
2337 FN. De forente nasjoner er den organisasjonen som er best egnet til å koordinere statlige
2338 mellomværende. Arbeidet for å sikre FN som en troverdig, effektiv og demokratisk
2339 fellesarena er under kontinuerlig press. Organisasjonen må voktes og utvikles som den
2340 viktigste arenaen der alle land stiller med muligheter til deltakelse og innflytelse.

2341 Reform og demokratisering av FN er viktig for å oppnå tillit, samarbeid, ikkevold og
2342 bærekraftig ressursfordeling mellom landene. De Grønne går imot å uthule FNs autoritet og
2343 handlingsrom ved at mandater og ressurser blir flyttet til institusjoner utenfor
2344 generalforsamlingens ansvarsområde.

2345 For å unngå en global miljøkatastrofe trenger vi dyptgående endringer i måten det
2346 internasjonale samfunnet styrer på. De Grønne vil gjøre om FNs miljøprogram (UNEP) til en
2347 organisasjon for bærekraftig utvikling der alle de største økonomiene er representert. Dette vil
2348 gi miljøarbeidet større autoritet og mer forutsigbar finansiering.

2349 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 2350 1. Styrke FN og demokratiet i FN.
- 2351 2. At Norge skal jobbe for en rask iverksettelse av en administrativ reform hvor bedre
2352 rutiner og samordning mellom FN-institusjonene vil frigjøre store ressurser.
- 2353 3. Omdanne UNEP til en FN-organisasjon for miljø, klima og bærekraft.
- 2354 4. Flytte ansvar fra IMF (Det internasjonale pengefondet), Verdensbanken og WTO
2355 (Verdens handelsorganisasjon) over til FN-organer underlagt generalforsamlingen.

2356 *Se også blant annet kapitel 5.4 og 5.5.*

2357 **5.2. Internasjonal økonomi og handel**

2358 Internasjonal frihandel fremmer i dag rike lands interesser, og fører til store overføringer fra
2359 sør til nord. På sin vei ut av fattigdom benyttet dagens rike land seg av nasjonale lover og
2360 regler som tollmurer, importforbud, eksportsubsidier og produksjonsstøtte for å bygge opp
2361 egen industri. Verdens handelsorganisasjons regelverk hindrer de fattige landene i å bruke
2362 slike virkemiddel for å beskytte egen produksjon. Land i sør må få drive en aktiv
2363 næringspolitikk ut fra egne interesser, uten fare for straff fra det internasjonale samfunnet.
2364 Måten verdenshandelen er organisert på er avgjørende for fattige land, og må derfor være
2365 demokratisk underlagt FNs generalforsamling.

2366 De Grønne mener at miljømål må få større gjennomslag i internasjonale avtaler om handel,
2367 investeringer og finans. Slike avtaler må bygge opp under gjeldende miljøavtaler og -
2368 prinsipper.

2369 Utviklingen av den internasjonale finansnæringen drives av en eksponentiell gjeldsvekst, som
2370 stadig øker belastningen av jordens økosystemer. Vi må komme oss vekk fra vekstøkonomien
2371 og over til en stabil likevektsøkonomi, og etablere en finanssektor som bedre spiller på lag
2372 med realøkonomien.

2373 Patenter er ment som en spore til oppfinnelser og produksjonsforbedringer. Men patentering
2374 kan også føre til så høye priser at mange land i praksis nektes tilgang på teknologi, medisiner
2375 og kunnskap. Særlig når det gjelder utvikling av nye medisiner må det etableres et regelverk
2376 som tillater fattige land å produsere kopimedisiner. Overføring av teknologi for produksjon av
2377 fornybar energi må også innlemmes i et regime som ikke medfører høye kostnader i
2378 mottakerlandene.

2379 Korrupsjon og skatteparadiser er alvorlige problem både for rike og fattige land, og må
2380 bekjempes.

2381 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 2382 1. Arbeide for at lavinntektsland får beskytte deler av sine markeder etter behov, med
2383 selvbestemte tollgrenser, spesielt når det gjelder matproduksjon og nystartede
2384 industrier.
- 2385 2. Innføre grønne importavgifter som fremmer natur- og miljørelaterte målsetninger.
- 2386 3. Arbeide for at retten til mat og matsuverenitet, samt FN-konvensjonen om biologisk
2387 mangfold skal ligge til grunn for alle handelsavtaler. Sekundært ønsker vi mat og
2388 landbruk ut av WTO.
- 2389 4. Arbeide for å redusere gjeldsbyrden til lavinntektsland.
- 2390 5. Motarbeide finansielt hemmelighold i skatteparadiser, ved å jobbe for en global
2391 avtale om informasjonsutveksling og å styrke skattemyndighetene i fattige land. Vi
2392 vil også kreve land for land-rapportering fra transnasjonale selskaper, samt forby
2393 Statens pensjonsfond utland og andre virksomheter med statlig eierskap å operere i
2394 skatteparadiser.
- 2395 6. Arbeide internasjonalt for strengere straffer for selskaper og enkeltpersoner som er
2396 innblandet i korrupsjon.

- 2397 7. Innføre avgift på finanstransaksjoner (finansskatt), med satser og innslagspunkt
2398 innrettet for å ramme skadelig spekulasjon.
- 2399 8. Forby genmodifiserte organismer (GMO) i landbruket, og si nei til patentrettigheter
2400 på blant annet planter, dyr og gener.
- 2401 *Se også blant annet kapitel 1.6 og 2.5.*

2402 **5.3. Utvikling og bistand**

2403 De Grønne ønsker en mer lik fordeling av ressurser mellom nasjoner og folkegrupper enn i
2404 dag. På tross av retorikk og ambisjoner om det motsatte, går overføringene av ressurser i all
2405 hovedsak fra lavinntektsland til rike land i form av billige råvarer, arbeidskraft og
2406 gjeldsrenter. Denne tappingen av ressurser må stanses og reverseres, slik at landene i sør blir i
2407 stand til å dekke sine behov og sikre skape en god utvikling.

2408 Nødhjelp, bistand og gunstige lån, gjennomført uten korrupsjon, gagnar fattige land og er på
2409 kort sikt nyttige verktøy i kampen mot fattigdom. På lengre sikt må landene settes i stand til å
2410 produsere verdier og ressurser for å dekke sine egne behov og delta i verdenshandelen på en
2411 bærekraftig måte. Bistanden kan med fordel i større grad målrettes mot klima- og miljøtiltak,
2412 all den tid det er de fattige landene som først vil rammes av klimaendringer og
2413 miljøkatastrofer. Norsk bistand skal i størst mulig grad være mottakerorientert og lokalt
2414 forankret.

2415 De Grønne ser samtidig alvorlig på samarbeidsproblemene i bistandsbransjen og
2416 avhengigheten som bistand kan føre til. Det er også kritikkverdig at militærinnsats blir tett
2417 knyttet til bistand. Strukturelle tilpasningsprogrammer og deres krav til liberalisering og
2418 privatisering av industri og handel har fått negative konsekvenser. For å bidra til en bedre
2419 orientering av bistanden bør land berømmes dersom de beskytter sin produksjon i
2420 oppbygningsfasen, fører en effektiv skattepolitikk, minimerer militærkostnadene og øker
2421 helse- og utdanningsbudsjettene.

2422 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 2423 1. Bygge norsk bistandsarbeid på prinsippet om hjelp til selvhjelp og likeverdighet.
2424 Norsk bistand skal ikke bidra til å gjøre land bistandsavhengige.
- 2425 2. Rette dagens "Olje for utvikling"-program inn mot utvikling av fornybare
2426 energiresurser, med vekt på teknologioverføring og kunnskapsdeling.
- 2427 3. Arbeide for at Verdensbanken og Det internasjonale pengefondets strategier for
2428 strukturrasjonalisering erstattes av ordninger som setter lavinntektslandene i stand
2429 til å delta i verdenssamfunnet på likeverdige vilkår.
- 2430 4. At norsk nødhjelp og katastroferisikoreduksjon også skal rettes mot forebyggende
2431 klimatilpasningstiltak og håndtering av klimarelaterte katastrofer.
- 2432 5. Kanalisere utviklingshjelp gjennom FN heller enn Verdensbanken og Det
2433 internasjonale pengefondet.
- 2434 6. Sette nulltoleranse for korrupsjon som et overordnet mål for alt norsk
2435 bistandsarbeid.
- 2436 7. Arbeide for at utviklingsland skal ha rett til å utnytte fornybare ressurser og
2437 teknologi slik at verdiskapning og bærekraft sikres.

- 2438 8. Arbeide for å rette FNs avskogingsprogram REDD og "Energi for alle"-programmet
2439 Energy + inn mot reelle kutt i klimagassutslipp, og for at satsingene skal styres
2440 lokalt.
- 2441 9. Bruke mer av norske bistandsmidler på tiltak for økt landbruksproduktivitet og
2442 bedre vanntilgang, med økologiske metoder og lokal kontroll.
- 2443 10. Støtte økologisk landbruk som strategi for å sikre matjord, vann, biomangfold og
2444 lokal selvråderett.
- 2445 11. At Norge aktivt skal støtte utviklingen av agro-økologiske mål og målestokker som
2446 et grunnleggende alternativ til industrijordbruk for fremtiden. Norge må følge opp
2447 anbefalingene om framtidig jordbruk fra FNs internasjonale gjennomgang av
2448 kunnskapen på feltet (IAASTD).
- 2449 12. Fremme kvinners aktive deltakelse i alle deler av utviklingslandenes økonomiske,
2450 politiske og sosiale liv. Kvinner må sikres mot voldelige overgrep.
- 2451 13. Utrede å la prinsippene for rettferdig handel (Fairtrade) gjelde for alle importvarer.
- 2452 14. Gjøre Norge til verdens første Fairtrade-stat.
- 2453 15. Fremme bistand rettet mot folkeopplysning og frie og uavhengige medier, slik at
2454 mottakerlandenes innbyggere selv kan holde sine institusjoner ansvarlige.
- 2455 *Se også blant annet kapitel 1.1, 1.6 og 2.4.*

2456 **5.4. Internasjonal konflikthåndtering – ikkevold**

2457 Internasjonal konflikthåndtering skjer i ulike kanaler og på ulike nivå. FN må ha det
2458 overordnede ansvaret, og organiseres for best mulig å kunne ivareta dette.

2459 Bruk av militære metoder som virkemiddel for å skape fred og løse konflikter bør så langt
2460 som mulig unngås, og skje med minst mulig voldsbruk. De Grønne tror på forhandlinger,
2461 konfliktløsning og ikkevold både på grunn av menneskesynet vårt, og fordi vi mener
2462 ikkevoldelige metoder ofte er mest effektive.

2463 Norge må sammen med verdenssamfunnet minske faren for terrorangrep ved å ta tak i
2464 årsakene til internasjonal terrorisme. Blant dem er fattigdom og Israels okkupasjon av
2465 Vestbredden og Gaza sentrale. Samtidig er det viktig å innse at terrorisme tross alt er et
2466 marginalt problem sammenlignet med andre internasjonale konflikter og – ikke minst – miljø-
2467 og klimautfordringene. Vi må ikke la oss forlede til å gi terrorisme uforholdsmessig mye
2468 oppmerksomhet.

2469 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 2470 1. At Norge skal fremme ikkevoldelig konflikthåndtering i alle relevante fora.
- 2471 2. Arbeide for å reformere FNs Sikkerhetsråd, slik at sammensetningen bedre
2472 representerer styrkeforholdene i verden i dag. Vetoretten må endres slik at det må mer
2473 enn ett land til for å blokkere vedtak.
- 2474 3. Bidra i større grad til fredsbevarende FN-styrker.
- 2475 4. Arbeide for totalforbud mot kjernevåpen, ammunisjon av anriket uran, kjemiske og
2476 bakteriologiske våpen og alle slags masseødeleggelsesvåpen.

- 2477 5. At Norge gjennom diplomatiske kanaler skal øve press på Israel, USA, Iran og
2478 arabiske land for å løse Israel–Palestinakonflikten. Norge må ikke selge krigsmateriell
2479 til eller kjøpe slikt materiell fra noen land i Midtøstenregionen.
- 2480 6. Støtte opp om EUs sivile freds- og politistyrker, men ikke EUs utvikling av egen
2481 militær kapasitet.
- 2482 7. Arbeide for å sikre rettighetene til urfolk, etniske minoriteter og statsløse folk.
- 2483 *Se også blant annet kapitel 5.1 og 5.5.*

2484 **5.5. Forsvar og sikkerhetspolitikk**

2485 En statsmakt er i seg selv et inngrep i individets frihet, og statens grunnleggende berettigelse
2486 ligger i evnen til å skape sikkerhet for befolkningen. De Grønne ser det derfor som et mål for
2487 forsvars- og sikkerhetspolitikken at staten skal sikre internasjonal respekt for og anerkjennelse
2488 av norsk suverenitet. Det gjør vi best gjennom å delta aktivt i ulike internasjonale fora og
2489 arbeide for at det etableres stadig bedre og forpliktende multilaterale avtaler for å styrke den
2490 internasjonale rettsorden.

2491 Den andre målsetningen med forsvars- og sikkerhetspolitikken er å forebygge krig i vår del av
2492 verden. Det gjør vi blant annet ved å finne balansen mellom å ha et forsvar som ikke oppfattes
2493 truende av naboland og å opprettholde en troverdig forsvarsevne. Den tredje
2494 hovedmålsetningen er å sikre livsgrunnlaget til den norske befolkningen, ikke bare i krig, men
2495 også ved naturkatastrofer eller andre kriser. Det kan vi oppnå med en høy grad av bærekraftig
2496 selvforsyning av mat og energi. Staten må samtidig etablere en reell beredskap for å håndtere
2497 både større og mindre katastrofer.

2498 Som medlem i NATO er Norge garantert beskyttelse gjennom § 5 i NATO-pakten. De
2499 Grønne anerkjenner NATOs rolle i å opprettholde fred og stabilitet i etterkrigstidens Europa,
2500 samtidig som vi beklager at denne sikkerheten var bygd på trusselen om atomkrig. NATO-
2501 pakten tillater Norge å være et stort sett demilitarisert og fredelig samfunn, og gir oss en
2502 troverdig forsvarsevne. Medlemskapet i forsvarsalliansen har like fullt mange problematiske
2503 sider. NATOs «out of area»-strategi er en alvorlig trussel mot kollektiv sikkerhet og
2504 konflikthåndtering. Den er basert på trussel om bruk av atomvåpen, og fordi den er løsrevet
2505 fra FN vil den alltid kunne mistenkes for å bunne i egeninteresser. NATOs gjeldende
2506 strategiske konsept vil kunne føre oss inn i stadig nye konflikter utenfor NATO-området, til
2507 tider i strid med FN-pakten. For De Grønne er det viktig at det nye strategiske konseptet
2508 legger vekt på at NATO-operasjoner alltid må være forankret i et FN-mandat.

2509 ***Miljøpartiet De Grønne vil:***

- 2510 1. Avlyse kjøpet av jagerflyet F-35 (Joint Strike Fighter). Avtalen om kjøp av slike fly
2511 bygger på bristende forutsetninger.
- 2512 2. Sette som en forutsetning for videre deltakelse at NATO skal være en forsvarspakt.
2513 Alliansen må fraskrive seg den selvbestaltete retten til forkjøpsangrep.
- 2514 3. Arbeide for at NATO underordner seg FN-pakten, som sier at ingen land har rett til å
2515 angripe et annet, bare til å forsvare seg etter et angrep.
- 2516 4. At punktet om «out of area» begrenses til kun å omfatte operasjoner forankret i et klart
2517 FN-mandat.

- 2518 5. At NATO-landene skal gå foran og bygge ned sine atomvåpenarsenaler, og slå fast at
2519 våpnene ikke skal brukes under noen omstendigheter.
- 2520 6. Arbeide for et sterkere fellesnordisk forsvarssamarbeid, for på den måten å spare
2521 utgifter ved å samkjøre materiellstandarer og øke den gjensidige avhengigheten.
- 2522 7. Avslutte dagens norske eksport av krigsmateriell og legge om til en begrenset
2523 produksjon av militærmateriell til bruk for Norge og samarbeidsland i Norden.
- 2524 8. Etablere et totalforsvar tilpasset det totale trusselbildet. Dette omfatter forsvar mot
2525 miljøtrusler og hensyn til klimaendringenes konsekvenser for kritisk infrastruktur.
- 2526 9. Utvide verneplikten slik at den blir reell for alle norske ungdommer. Alternativet til
2527 militærtjeneste må være en samfunnstjeneste som kan avtjenes i sivilforsvaret eller
2528 andre beredkapsrelaterte virksomheter.
- 2529 10. Gi alle som gjør militærtjeneste trening i metoder for ikkevoldelig motstand og ikke-
2530 samarbeid.
- 2531 11. Styrke det internasjonale beredkapsarbeidet, særlig innsatsen for å forebygge og
2532 håndtere kriser knyttet til humanitære katastrofer. Raskt akselererende klimaendringer
2533 gjør at disse nå øker i omfang og frekvens.
- 2534 12. Styrke demokratiutdanningen ved å demokratisere sivilforsvaret og heimevernet. Dette
2535 kan gjøres gjennom å gi mannskapene medbestemmelsesrett om prioriteringer innen
2536 innkjøp av utstyr og treningsmengde/innhold i fredstid.
- 2537 13. At staten i samarbeid med kommunene gjeninnfører beredkapslagring av mat- og
2538 såkorn for minst ett års forbruk.
- 2539 14. Gjøre Heimevernet i stand til å håndtere kriser/katastrofer av forskjellig art.
2540 Spesialavdelingen HV-016 må gjenopprettes for å styrke den regionale beredskapen i
2541 alle Norges landsdeler.
- 2542 *Se også blant annet kapitel 5.1 og 5.4.*

2543 **5.6 Innvandring, flyktning- og asylpolitikk**

- 2544 Det norske samfunnet har gått fra å være et utvandringssamfunn til å bli et
2545 innvandringssamfunn. Innvandring gir muligheter til både enkeltmennesker og samfunnet,
2546 men skaper samtidig utfordringer. De Grønne mener at utfordringene må tas på alvor, og
2547 håndteres åpent.
- 2548 Når krefter i norsk opinion bruker utfordringene i innvandringspolitikken som argument for
2549 en ytterligere innstramning oppfatter vi dette som en naiv tilnærming til spørsmålet.
2550 Innvandringen til Europa har dyptgående økonomiske, strukturelle, politiske og demografiske
2551 forklaringer. En restriktiv norsk politikk vil øket presset på andre europeiske land, legge til
2552 rette for økt illegal innvandring og bidra til menneskelige tragedier av den typen som allerede
2553 utspiller seg jevnlig ved EU/EØS-området yttergrenser. Solidaritet er grunnleggende for
2554 grønn politikk. En restriktiv politikk ville være usolidarisk, både overfor mennesker i nød og
2555 andre land. Asylpolitikken i Norge skal ikke gå på bekostning av grunnleggende
2556 menneskerettigheter. De Grønne vil samarbeide med andre grønne partier i Europa om å
2557 utvikle en human flyktning- og innvandringspolitikk.
- 2558 Klimaflyktninger er mennesker som er på flukt fra ulevelige livsvilkår, eller som har forlatt
2559 sine hjem på grunn av sterkt endrede livsbetingelser. FN regner med at 42 millioner

2560 mennesker i dag er på flukt som følge av endret klima. Det kan være store katastrofehendelser
2561 som har lagt deres hjem i ruiner, eller endrede vilkår for jordbruk og fiske som skaper
2562 umulige livsbetingelser. Norge må regne med å ta imot et stor antall klimaflyktninger i årene
2563 som kommer. De Grønne tar denne utviklingen alvorlig, og vil gi klimaflyktninger samme rett
2564 til beskyttelse som andre flyktninger har gjennom FN-konvensjonen.

2565 De Grønne anser det som åpenbart at vi som et rikt, fredelig og demokratisk land har et særlig
2566 ansvar for mennesker på flukt fra forfølgelse. Rask saksbehandling er viktig i asylpolitikken. I
2567 mellomtiden bør asylsøkere få anledning til å lære norsk språk. Er behandlingstiden over tre
2568 måneder, bør de også få midlertidig arbeidstillatelse. Asylsøkere som har fått avslag men er
2569 ureturnerbar grunnet forhold i hjemlandet, eller som har blitt integrert i det norske samfunnet
2570 gjennom for eksempel arbeid eller familietilknytning, bør få anledning til å søke om
2571 arbeidsinnvandring til Norge uten først å måtte forlate landet. Papirløse bør få samme
2572 mulighet til å regularisere sitt opphold i landet.

2573 **Miljøpartiet De Grønne vil:**

- 2574 1. At Norge skal ta imot 2000 kvoteflyktninger årlig, uten å stille betingelser om
2575 integreringspotensial. Beskyttelsesbehov må være det primære kriteriet.
- 2576 2. At Norge skal bidra til å styrke FNs høykommissariat for flyktninger, slik at flere kan
2577 få tilstrekkelig hjelp i hjemlandet eller et naboland.
- 2578 3. Gi klimaflyktninger samme rett til beskyttelse som andre flyktninger har gjennom FN-
2579 konvensjonen.
- 2580 4. Arbeide for en human asylpolitikk i tråd med FNs råd. Politikken må legge vekt på
2581 våre folkerettslige forpliktelser og ta hensyn til grunnleggende menneskerettigheter,
2582 inkludert FNs barnekonvensjon.
- 2583 5. Gi enslige mindreårige asylsøkere tettere oppfølging enn i dag.
- 2584 6. Gi amnesti og oppholdstillatelse til ureturnerbare innvandrere. Amnestiet skal gjelde
2585 for voksne som har vært i Norge i fem år og for barn som har vært her i tre år.
- 2586 7. Styrke asylretten for mennesker som har blitt utsatt for kjønnsbasert forfølgelse eller
2587 undertrykkelse i sine hjemland.
- 2588 8. At alle asylmottak skal drives av det offentlige eller ideelle stiftelser og
2589 organisasjoner, og ikke legges til avsidesliggende områder uten muligheter for
2590 integrasjon i et fungerende lokalsamfunn.
- 2591 9. Skape verdige forhold på alle asylmottak. Beboerne må aktiviseres til deltakelse i
2592 samfunnet gjennom språkkurs, alle barn må få gå på skole, og det må legges til rette
2593 for frivillig arbeid.
- 2594 10. Legge større vekt på hensynet til barnas beste ved vurdering av oppholdstillatelse, slik
2595 Norge er forpliktet til gjennom Barnekonvensjonen.
- 2596 11. Gå gjennom regelverket med sikte på å åpne for en moderat økning i
2597 arbeidsinnvandring fra land utenfor EØS-området.

2598 *Se også blant annet kapittel 2.7, 3.8 og 5.1.*

2599